

С. АМИНОВ

ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

**Китоби дарсӣ барои синфи 10-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ**

**Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
тасдиқ кардааст**

**ДУШАНБЕ
МАОРИФ
2023**

ТДУ (УДК) 81 тоҷик (075)+373+371.671
ТКБ (ББК) 81.2 тоҷик (Я72)+74.261.4
А-57

А-57. Аминов С. Забони тоҷикӣ. Китоби дарсӣ барои синфи 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. – Душанбе: "Маориф", 2023. – 224 сах.

Хонандагони азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва онро эҳтиёт намоед. Кӯшиш кунед, ки соли таҳсили оянда ҳам ин китоб бо намуди аслиаш – тозаву озода дастраси додору хоҳаронатон гардад ва ба онҳо низ хидмат кунад.

Ҷадвали истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

ISBN 978-99985-39-02-0
Моликияти давлат

© МАОРИФ, 2023

Хонандагони гиромӣ!

Вақте ки китобро ба даст мегиреду онро varaқ мезанед, ҳайрон нашавед, ки дар он таърифҳои грамматикӣ ба таври муфассал пешниҳод ва шарҳу маънидод нашудаанд. Шумо дар синфҳои 5-9 доир ба овошиносӣ (фонетика), луғат, фразеологизмҳо, калимасозӣ ва имло, ҳиссаҳои нутқ, ибора, наҳв (ҷумлаҳои содаву мураккаб), аломатҳои китобат ва услубҳои нутқ маълумоти назариявиро фаро гирифтаед.

Аз ин хотир, мо барои пешгирӣ аз такрори бемаврид аз овардани масъалаҳои назарӣ худдорӣ кардем. Ҳадафи дарсҳои забони тоҷикии синфҳои 10 ва 11 комилан дигар аст. Акнун Шумо ҳар як супориши машқҳоро иҷро карда, ба саволҳо шифоҳиву ҳатгӣ ҷавоб медиҳед ва бо така ба супоришҳо дар мавзӯҳои гуногун нақлу иншо, эссе ва матнҳо меофаред. Маводди назариявии омӯхтаатонро мустақилона дар амал татбиқ мекунед, яъне корҳои анҷомдодаатонро ҷамъбаст карда, ҳулосаҳои илмию амалии хешро баён месозед. Вазифаи омӯзиши забон дар синфҳои 10-11 инҳоянд:

*фаългардонии маълумоти забонӣ ва тақвияти самтҳои амалии омӯзиш;

*омӯзиши забон чун нахустунсури адабиёт ва имконоти тасвиру ифоданокии он дар тамоми сатҳҳо (овоӣ (фонетикӣ), луғавӣ ва грамматикӣ);

*амалан фаро гирифтани наҳви нутқ (ҳикоягӣ, тасвирӣ ва муҳокимавӣ);

*тақмили саводи имлоӣ ва аломатҳои китобат;

*фарогирии салоҳиятҳои забонӣ (яъне маҳоратҳои ҷаҳоргонаи забонӣ: шундан, сухан гуфтан, хондан ва навиштан);

*амикгардонии дониш оид ба услубҳои нутқ;

*муносибати оқилона ба калима ва дарки ҳушоҳангию возеҳии баёни забони тоҷикӣ;

*фаро гирифтани ҳусни баёну муомила;

*васеъ гардонидани маҳорату малакаи дарку таҳлил ва таълифи матнҳо дар мавзӯҳои гуногун.

Савол ва супоришҳо тавре пешниҳод шудаанд, ки ба-рои дарки маънои матн ва сарфаҳм рафтан ба мавзую ғоя ва ҳадафҳои асосии он мусоидат мекунад. Ҳамзамон шуморо бештар ба мустақилона фикр кардану дар шакли шифоҳӣ ва хаттӣ дуруст изҳори андеша намудан водор месозанд. Матнҳо аз услубҳои гуногуни нутқ интиҳоб ва пешниҳод шудаанд, то ки бо онҳо кор карданро ёд гиред. Дар ниҳояти кор, нутқи шифоҳию хаттии шумо дар сатҳи лозима рушд менамояд ва минбаъд дар ҳар мавзӯ матн офарида метавонед.

I. ЗАБОН ВА СУХАН

1. Суду зиёни сухан

1. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Пас аз хондани матн ба чӣ хулоса омадед? Дар бораи суду зиёни сухан бо назардошти мазмуни матн ва иловаи натиҷаи мушоҳидаатон нақли муфассал нависед.

Ксанф: Акнун чӣ овардӣ?

Эзоп: Забон.

Ксанф: Боз забон? Магар ба ту нагуфта будам, ки барои меҳмони ман беҳтарин хӯрокхоро биёрӣ? Барои чӣ фақат забон овардӣ? Меҳохӣ, ки ман масҳара шавам?

Эзоп: Чӣ чиз беҳтар аз забон шуда метавонад? Забон моро ба якдигар муттаҳид мегардонад. Агар забон намебуд, мо аз ифодаи маром очиз будем. Забон калиди донишҳо ва силоҳи ҳақиқату хирад аст. Ба воситаи забон шаҳрҳо месозанд, мо ба воситаи забон ишқу муҳаббати худро изҳор менамоем. Ба воситаи забон дарс меомӯзанд, ҳақро ба субут мерасонанд, панд мегӯянд, ситоишу ибодат ба ҷо меоранд, месароянд, исбот мекунанд, тасдиқу таъкид менамоянд. Ба воситаи забон лафзҳои «модар», «ёр» ва «Парвардгор»-ро зикр мекунанд. Мо ба воситаи забон «бале» мегӯем. Сардори сипоҳ сарбозонашро ба воситаи забон ба ғалабаву зафар раҳнамоӣ мекунад. Мо ба воситаи забон забони назми Ҳомерро меситоем. Забон олами Эсхилро ба вучуд меоварад ва каломи Демосфенро зинда мегардонад. Эй Ксанф... сар то сари Юнонистон ба воситаи забон офарида шудааст, ба воситаи забони зебо ва шеваи Юнон, ки садояш дар давоми асрҳо дар тамоми ҷаҳон баланд шунида шуд.

Ксанф (нимхез шуда бо шавқ гап мезанад). Офарин! Офарин! Офарин, Эзоп! Сухани ҳақ гуфтӣ... Ту ҳақиқатан беҳтарин чизи ҷаҳонро барои мо овардӣ. (Боз як ҳамён пул бароварда ба сӯйи Эзоп мепартояд). Боз ба бозор рав, ин бор бадтарин чизро гирифта биёр. Ман ба донишмандии ту бовар пайдо кардан меҳохам.

Эзоп табақи болопӯшидае меорад.

Ксанф: Ҳоло ки чӣ будани беҳтарин чизи дунёро фаҳмидем, биё бубинем, ки ба фикри ин маъюби зишт бадтарин чизи дунё чӣ будааст: (рӯймолро аз рӯйи табак мебардорад). Забон (хашмгинона). Боз забон?..Забон?... Эй кундфаҳм, магар худат нагуфта будӣ, ки забон беҳтарин чизи дунёст? Магар боз шаллоқ хӯрдан мехоҳӣ?

Эзоп: Забон, чаноб, бадтарин чизи дунёст. Забон манбаи хамаи дасисаву балоҳост, оғози фитнаҳо ва модари тамоми баҳсу чанҷолҳост. Забонро шоирони беҳунар бечо ба кор бурда, боиси озори гӯши мардум мешаванд. Файласуфоне, ки қобилияти тафаккур надоранд, забонбозӣ мекунанд. Забон дурӯғ мебофад, ҳақиқатро пинҳон месозад ва дурустро нодуруст нишон медиҳад. Забон ғайбат мекунад, ба касон таҳқир меоварад ва буздилона пинҳон мешавад. Забон барои садақа пурсидан ва гадоӣ кушода мешавад, забон ба мардумон лаънату нафрин мегӯяд, ачзу ҳақирӣ баён менамояд. Забон хашму ғазаб зоҳир месозад, тухмат мекунад, мефурӯшад. Ҳилаву фиреб ба кор мебарад. Забон хиёнат мекунад, фасод меандозад. Ба воситаи забон мо мегӯем: «Би-мир» Ба воситаи забон носазо мегӯем ва лафзҳои «бандаву ғуломро» ба кор мебарем. Мо ба воситаи забон «не» мегӯем. Олиҳа Ахил хашму ғазаби худро ба воситаи забон ба кор бурд. Ксанф, ана барои чӣ забон бадтарин чизҳои дунё мебошад, ки мо медонем!

Луғат

Эзоп – масалнависи машҳури Юнони бостон

Савол ва супориш

1. Ба навиштаҳои муаллиф розиед ё не?
2. Андешаи худро баён кунед.

2. Шеърро возеҳ хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Калимаҳои харфи ӣ-дорро ёбед ва имлояшонро шарҳ диҳед.

Сухан сардафтари девони ишқ аст,
Сухан ганчинаи султони ишқ аст.

Зи дил файзе, ки чӯйӣ, чуз баён нест,
 Забони теғ чун теғи забон нест.
 Сухан зоҳир кунад сӯзи ниҳонро,
 Зи шамъи дил барафрӯзад чаҳонро.
 Сухан сарчашмаи дарёи ишқ аст,
 Сухан сармояи савдои ишқ аст.
 Ки гар бар сафҳаи олам набудӣ,
 Нишон аз одаму олам набудӣ.
 Кӣ ҳоли рафтаву оянда гуфтӣ,
 Кӣ чандин маънии поянда гуфтӣ?...
 Кӣ мутрибро нишотангез кардӣ,
 Ҳазор оташ ба як дам тез кардӣ?
 Сухан ваҳй аст, мо арши баринем,
 Сухан сеҳр аст, мо сеҳрофаринем.
 Чӣ қойи сеҳру эъҷози Масеҳ аст?
 Ҳаёти мо зи гуфтори фасеҳ аст.
 Ба як дам оламеро зинда созем
 В-аз он пас то абад поянда созем.
 Касе худ бесухан чун зинда монад,
 Дар иқлими бақо поянда монад?

Бадриддин Ҳилолӣ

Луғат

сармоя – асос, сабаб

савдо – ҳавову ҳавас, девонагӣ, шайдоӣ

эъҷози Масеҳ – муъҷиза (қори ҳайратовар)-и Исо, ки гӯё бо дамидани нафас мурдари зинда мекардааст

сафҳа – саҳифа; сатҳ, рӯи чизе

мутриб – навозанда ва сароянда

ваҳй – паём ва илҳоме, ки Худо ба пайғамбарон мефиристад.

фасеҳ – равшан ва бурро

арши барин – осмон, тахти баланд

Савол ва супориш

3. **Забони теғ чун теғи забон нест** чӣ маъно дорад?
4. **Сухан ба нишони оламу одам** чӣ муносибат дорад?
5. Ҳаёти инсон ба **гуфтор** магар вобаста аст?
6. Дар хусуси аҳаммияти забон кадом зарбулмасал ва мақолҳоро медонед? Чанде аз онҳоро ба хотир оред ва шарҳ диҳед.

II. ИМЛОИ ҲАРФИ Й

2. Ҳарфи й дар таркиби калима

Дар хотир доред: Ҳарфи **й** дар таркиби калимаҳои решагии навъи моҳӣ, ҳавлӣ, шолӣ, бихӣ, холӣ навишта мешавад.

Бандаки изофӣ ҳеч гоҳ бо ҳарфи **й**-и устувори дароз навишта намешавад: китоби бадеӣ, оби тоза, табиати босафо.

3. Бо истифодаи калимаҳои зерин ҷумлаҳо созад ва шарҳ диҳед, ки **й** чӣ вазифаро иҷро кардааст?

моҳӣ, ҳавлӣ, шолӣ, тӯтӣ, мӯрӣ, ҷуворӣ, бинӣ.

4. Калимаҳои сутуни аввалро бо сутуни дуҷумла муқоиса кунед ва шарҳ диҳед. Чаро ин тавр шуд?

шолӣ – шоли хона

тифлӣ – тифли хурдсол

холӣ – холи сиёҳ

муаллимӣ – муаллими мо

мӯрӣ – мӯри донакаш

сурхӣ – сурхи баланд

моҳӣ – моҳи май

обӣ – оби зулол

5. Матнро хонед ва маънидод кунед. Калимаҳои зеринро, ки ҳарфи "й" доранд, ёбед ва шарҳ диҳед.

Корхоро, ки модари Садриддин – Зеварой саришта мекард, каси дигар то ба ин ҳад нозук ва зебову дилфаро анҷом намедод. Барои модар соати бекорӣ вучуд надошт. Дар деҳаи Соктаре баробари корҳои дигари рӯзгор ба бофандагӣ машғул мегашт: карбос мебофт, қаламӣ монда, ба фарзандонаш ва худаш либос медӯзонд. Фарзандон аз матои хона мепӯшиданд. Модар бештарини умрашонро ба чархресӣ – ресмонресӣ, калова, зағӯта ва ночатайёркунӣ сипарӣ менамуд.

Дар аввалҳои тобистони соли 1306 ҳиҷрӣ (моҳҳои июни соли 1889) дар шаҳри Бухоро бемории вабо доман густард ва қариб тамоми хонаводаҳои фаро гирифт. Садриддин модарашро бар сари майити тағояш – ба Маҳаллаи Боло бурд. Дар он ҷо бар андоми модар вабо расид ё ба марги

бародараш бисёр сӯхт, ки беморӣ сахт ёраш шуд. Садриддин модарро аз нав ба маркаб савор кард ва ба илоче назди падар овард. Дар хона падар ва бародарони хурдсол, ки яке нуҳ ва дигаре чор сол дошт, ба бистари беморӣ афтада буданд. Хона беморхонаеро мемонд, ки дар он пизишк, бародари шафқат ва ҳам ягона дастёр танҳо Садриддин маҳсуб мешуд. Дар хонаи ҳафтболоре, ки панҷ бемор қатор мехобид, вай бо навбат ба ҳар кадом оби сард, оби ҷӯш ё ин ки шир медод, магасҳоро меронд.

Гоҳе ки падар аз вабо фавот кард, модари Айнӣ ҳам хеле лоғару бемадор гашт ва тағояш ўро аз деҳаи Соктаре аз нав ба Маҳаллаи Боло – ба хонаи модарӣ бурд. Дар он ҷо Садриддини 11-сола хидмати фарзандиашро адо кард.

Пас аз солҳо ин лаҳзаро нависандаи бузурги тоҷик – Садриддин Айнӣ ба ёд оварда, дар асари безаволаш "Ёддоштҳо" навиштааст: "Вақте модарам дар бистари беморӣ лоғару бемадор буд, ман аз вай чашмонамро мегурезондам, то ашкамро набинад".

Хидматҳои камназири Садриддини навболиғ дар ҳаққи аҳли оила буд, ки модар, гоҳи назъи ҷон, ризоманду қонё аз фарзанд дуояш дод: "Ба ҳазор дарой, писарам..."

Дуои модар мустачоб шуд; номи устод Садриддин Айнӣ – Қаҳрамони Тоҷикистон дар таърихи миллати тоҷик бо асарҳои безавол ва хидматҳои шоистааш ҳазорсолаҳо зинда хоҳад монд.

Саидаҳмади Зардон

Савол ва супориш

1. Дар матн дар бораи кӣ суҳан меравад?
2. Хислатҳои модари устод Айнӣ дарк кардед?
3. Садриддини хурдсол чӣ хидматҳоро дар ҳаққи модар кардааст? Ба матн чӣ номро муносиб медонед?
4. Матне таҳия кунед, ки дар он сифатҳои модаратон тасвир шуда бошад.

6. Шеърро возеҳ хонед ва ҳангоми қироат ба задаи калимаҳои ҳарфи **й**-дор таваҷҷуҳ кунед. Гӯед, ки дар шеър дар бораи чӣ суҳан меравад?

Чу беҳ гаштӣ, табиб аз худ маёзор,
 Ки беморӣ тавон будан дигар бор.
 Чу борон рафт, боронӣ маяфкан,
 Чу мева сер хӯрдӣ, шох машкан.
 Чу хирман баргирифтӣ, гов мафрӯш,
 Ки дунҳиммат кунад неъмат фаромӯш.
 Манех бар рӯшноӣ дил ба як бор,
 Чароғ аз баҳри торикӣ ниғаҳ дор.
 Нашояд к-одамӣ чун курраи хар,
 Чу сер ояд, нагардад гирди модар.
 Вафодорӣ куну миннатшиносӣ,
 Ки бадфарҷомӣ орад носипосӣ...

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супориш

1. Шумо ба гуфтаҳои шоир ҳамфикред ё не? Чаро?
  2. **Курра аз кура** чӣ фарқ дорад?
  3. Муродифи дигари **аз баҳри**-ро ёбед ва кадом ҳиссаи нутқ буданашро шарҳ диҳед.
  4. **Манех** дуруст ё **нанех** ? Чаро?
  5. Дар кадом калимаҳои **й**-дор зада ба **й** меафтад? Ёбед ва шарҳ диҳед.
7. Матнро хонед ва гӯед, ки аз он чӣ натиҷа бардоштед? Мавзӯи матнро муайян кунед. Калимаҳои ҳаммаъно дар матн чӣ нақш доранд? Вазифаи ҳарфи **й**-ро дар калимаҳо шарҳ диҳед.

Дигар тундыву тезӣ одат макун ва аз ҳилм ҳолӣ мабош. Лекин якбора чунон нарм мабош, ки аз хушиву нармӣ бихӯрандат ва низ чунон дурушт мабош, ки ҳаргизат ба даст бинасованд ва бо ҳама гурӯҳ мувофиқ бош, ки ба мувофиқат аз дӯсту душман мурод ҳосил тавон кард. Ва ҳеҷ касро бадӣ маёмӯз, ки бад омӯхтан дувуми бадӣ кардан аст. Агарчи беғуноҳ касе туро биёзорад, ту ҷаҳд кун, ки ўро наёзорӣ, ки хонаи камзорӣ дар кӯйи мардумист. Ва асли мардумӣ гуфтаанд, ки камзорист.

Пас, аз мардумӣ, камозор бош ва дигар кирдор бо мардумон неку дор. Аз он чи мардум бояд дар оина нигаранд, агар дидораш хуб бувад, бояд ки кирдораш чун дидораш бувад, ки аз неку зиштӣ назебад, Нашояд, ки аз гандум чав рӯяд ва аз чав гандум.

Унсурулмаолии Кайковус

Луғат

ҳилм – нармдилӣ, мулоимат

мардумӣ – инсонпарварӣ, мурувват қардан

совидан – соидан, молидан

Савол ва супориш

1. Шакли дигари **мабош** кадом калима аст?
2. Дар калимаҳои мисли **бихӯранд би-** чӣ нақш дорад?
3. **Бад омӯхтан, дувуми бадӣ қардан аст**-ро шарҳ диҳед.
4. **Мардумӣ** дар сарсатри охир ба кадом маъно омадааст?
5. Ба андешаҳои адиб мувофиқ ҳастед ё не? Мулоҳизаҳои тоҷро мухтасар нависед.

8. Ҳикояро возеҳ хонед ва мазмунашро нақл кунед. Гӯед, ки ҳикмати он дар чист? Дар калимаҳои ин ҳикоя ҳарфи **й** ба кадом вазифаҳо омадааст? Ҷумлаҳои ишорашударо шарҳ диҳед. Ҳикояро аз ёд кунед.

Ду бародар, **яке хидмати султон қардӣ ва дигаре бо зӯри бозу нон хӯрдӣ**. Боре тавонгар гуфт дарвешро, ки «Чаро хидмат нақунӣ, то аз машаққати қор қардан бираҳӣ?»

Гуфт:

– Ту чаро қор нақунӣ, то аз мазаллати хидмат раҳой ёбӣ, ки хирадмандон гуфтаанд: «**Нони худ хӯрдану нишастан беҳ, ки қамари заррин ба хидмат бастан**».

Ба даст оҳани тафта қардан ҳамир,

Беҳ аз даст бар сина пеши амир.

Саъдии Шерозӣ

Луғат

мазаллат – хорию залилӣ

тафта – гудохташуда, сӯзон

Савол ва супориш

1. Хидмати султон кардӣ-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин аст?
2. Нутқи айнан нақлшуда чаро дар ин ҳикоя ба ду шакл навишта шудааст?
3. Ҷумлаи охирро маънидод кунед.
4. Андешаи шумо дар мавриди ҷумлаи охир. Ба мазмунаш розиед ё не? Чаро?

9. Хонед ва сипас мазмуни матнро нақл кунед. Дар сарсатри дувум чӣ фикр талқин шудааст, онро нависед ва ба имлои калимаҳои ӣ-дор диққат диҳед. Дар мавзуи «**Нақши шахсони бузург дар муваффақияту пешравии қор**» иншоие нависед.

Подшоҳ гуфт:

– Ҳар якеро аз шумо кӯшиш ва ҷонсупориҳои махсус аст, ки дигареро нест. Агар роҳбар набудӣ, ҳеҷ офарида ба хонаи ифрит нарасидӣ ва бар ватану маскани ӯ вуқуфу хабар наёфтӣ. Ва агар шучоъ набудӣ, ҳеҷ кас бо сипоҳи деуу парӣ муқоамат напайвастӣ. Ва агар бебок набудӣ, ин иллат ба сихҳат наянҷомидӣ ва саъйи ҷумла боқиҳо зоеъ будӣ.

– Ҳоли банда ҳамин мизоҷ дорад: агар тухмаи падар набудӣ, замини модар бекору бесамар мондӣ ва агар замин набудӣ, тухм зоеъ шудӣ ва агар устоди насихатгар набудӣ, илму ҳикмат дар доираи таълим наёмадӣ ва агар ҳиммати ман бар омӯхтани илмҳо ҷамъ набудӣ, таълиму талқини устодро асаре зоҳир нагаштӣ.

аз «Ҳақим Синдбод»

Луғат

ифрит – дев

сипоҳ – лашкар, кӯшун

муқоамат – истодагарӣ кардан

зоеъ – беҳуда, бефоида, бесамар, зиддият кардан

бесамар – беҳосил; бенатича

шучоъ – далеру баҳодур

саъй – кӯшиш, чидду ҷаҳд

3. Фарқи пасванди ӯ аз бандакҳои феъливу хабарӣ

Дар хотир доред: ӯ дар таркиби пасвандҳо ва ё чун бандакҳои феълию хабарӣ ва дар ҷонишинҳои саволии кӣ? чӣ? меояд: сурхӣ, хубӣ, некӣ, баҳисобгирӣ, хондӣ, давидӣ, талабай, коргарӣ, хонагӣ, пуштнокӣ, хондагӣ, хонданӣ, кӣ? чӣ?

10. Шеърро возеҳ хонед ва гӯед, ки суҳан дар бораи чӣ меравад? Калимаҳои ӯ-дорро ҷудо карда нависед ва аз ҷиҳати сохт таҳлил кунед:

Ҷафокоро, вафодорӣ биёмӯз,
Зи ёрон шеваи ёрӣ биёмӯз.
Ба ҳар кас рӯзи неъмат аҳд бастӣ,
Фаромӯшаш макун дар тангдастӣ.
Чу нон бардоштӣ, хонро маяндоз,
Намак хӯрдӣ, намакдонро маяндоз.
Набойд рӯзи аввал аҳд бастан,
Пас аз бастан намебойд шикастан.
Зи мо сарриштаи аҳд аст зинҳор,
Ки ин сарриштаро аз даст мағзор.
Тариқе хуштар аз аҳду вафо нест,
Вале афсус, к-он дар аҳди мо нест.

Бадриддин Ҳилолӣ

Луғат

неъмат – серию пурӣ, фаровонӣ

хон – дастархон

тангдастӣ – қашшоқӣ

аҳд – ба ҷо овардани ваъда; дурустаҳдӣ

Савол ва супориш

1. **Хурдӣ** аз **хӯрдӣ** чӣ фарқ дорад?
2. **Латифагӯ** аз **латифагӯӣ** чӣ фарқ дорад?
3. **Нон бардоштан**-ро шарҳ диҳед.
4. Бигӯед, ки одамоне тибқи мазмуни байти дувум амал мекунанд?

11. Аз рӯйи нақша калимаҳо созед ва вазифаи **й**-ро дар ҳар як калима шарҳ диҳед. Ҳангоми хондан ба задаи калимаҳо эътибор дода, имлои онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

12. Матнро аввал хонеду маънояшро нақл кунед, баъд онро навишта, ба зери калимаҳои **й**-дор хат кашед. Гӯед, ки вазифаи он дар калимаҳо аз чӣ иборат аст? Калимаи **басар** чӣ маъно дорад ва чаро якҷоя навишта шудааст? Дар бораи гиёҳе, ки маълумоти пурра доред, нақле нависед. Кӯшиш кунед, ки дар матн калимаҳо **й**-дор истифода шаванд.

Тӯтиё аз гуна-гуна аст ва бехтаринаш табоширист, пас зангорӣ, пас хуросонӣ, пас кирмонӣ. Ва ин ҳама маъданист ва ҳама сарду хушк аст. Решаҳои саратонро суд кунад ва ҳар реше зиштро низ. Ва хушк гардонад бе сӯзандагӣ ва реши чашмро манфиат кунад... Чашмро қавӣ гардонад ва басар тез кунад ва офатҳо аз ӯ дур кунад ва торикӣ аз чашм бирабояд.

аз «Гиёҳнома»-и А. Муваффақ

Луғат

- сард** – хунук
- саратон** – омос, мараз
- басар** – биной, қувваи босира
- реш** – захм, чароҳат
- суд** – фоида, манфиат, нафъ

13. Матнро бодикқат хонед ва ҳадафи аслиро муайян кунед. Сутунҳои асосии адабиёти тоҷику форсро аз назари олим пай бурдед?

Ҳенрии Моссе дар ҷашни бознишастагиаш дар до-нишгоҳи Сурбании Фаронса, дар робита ба адабиёти форсӣ чунин гуфтааст: “ Ман умрамро вақфи адабиёти форсӣ кардам ва барои ин ки Шумо, устодон ва равшанфикрони ҷаҳонро бишносонам, ки ин адабиёти аҷиб чист, чорае надорам ҷуз ин ки ба муқоиса бипардозам ва бигӯям, ки адабиёти форсӣ бар ҷор сутуни асосӣ устувор аст: Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва Мавлоно...

Фирдавсӣ ҳамсанг ва ҳамтои Ҳомери юнонӣ аст ва бартар аз ӯ...

Саъдӣ Анатол Франси файласуфро ба ёди мо меорад ва донотар аз ӯ..

Ҳофиз бо Гётеи олмонӣ қобили қиёс аст, ки ӯ худро шоғирди Ҳофиз ва зинда ба насиме, ки аз ҷаҳони ӯ худро ба машомаш расида мешуморад...

Аммо Мавлоно...

Дар ҷаҳон ҳеч чеҳраеро наёфтам, ки битавонам Мавлоноро ба ӯ ташбеҳ кунам, ӯ ягона аст ва ягона боқӣ хоҳад монд.”

аз “ Маорифи Тоҷикистон ”

Савол ва супориш

1. Ба ин гуфтаҳо мувофиқед? Андешаҳоятонро баён кунед.
2. Сарсатри охирро бори дигар хонед. Чиро пай бурдед?
3. Калимаҳои ҳарфи **й**-дори матнро ёбед, нависед ва вазифаҳои ҳар як **й**-ро шарҳ диҳед.
4. Дар бораи бузургии яке аз зикршудагон эссе нависед ва бо далелҳо собит кунед.

14. Порчаҳои шеърро аввал возеҳ хонед ва маънидод кунед. Сипас нависед ва вазифаҳои ҳарфи **й**-ро дар ҳар як калима шарҳ диҳед.

Гар бар сари нафси худ амирӣ мардӣ!
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ мардӣ!
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ мардӣ!

.....

Ҳон Рӯдакӣ, аз қайди ғам озод бизӣ!
Бо хотири хурраму дили шод бизӣ!
Вайронии худ мангару ободии даҳр,
Вайронии даҳр бину обод бизӣ!

Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Савол ва супориш

1. Чӣ водор кард, ки порчаҳоро ҳифз кунед?
2. Порчаи аввалро бори дигар бо риояи оҳанг хонед ва дар чойҳои даркорӣ вергулҳоро гузоред.
3. Магар чойи зада дар калимаи **мардӣ**, ки дар байти дуҷуми порчаи аввал ду бор такрор шудааст, яқнавохт аст?

15. Дар мавзуи «Ба пирӣ хидмати модар – падар кун» иншо на-
висед. Калимаҳои **й**-дорро аз иншои навиштаатон муайян кунед
ва вазифаҳои **й**-ро шарҳ диҳед.

16. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Калимаҳои ҳарфи
й-дорро ёбед ва вазифаи онро дар ҳар калима шарҳ диҳед.

Сайиднодир Ҳайдарови 33-сола, устои созҳои мусиқӣ аз шаҳри Кӯлоб доирае сохтааст, ки бузургтарин дар Тоҷикистон ба шумор меравад. Ин сеюмин доираи ӯст, ки як метру 80 сантиметр баландӣ дорад.

Сайиднодир меҳодад, даф ё доираи худро барои дарёфти рекорди Гиннес пешниҳод кунад. Усто барои сохтани доираи рекордӣ як сол омодагӣ дидааст. Нахуст ӯ пӯсти гови бузургчуссае чустуҷӯ кард. Пас аз пайдо кардани пӯст онро дар ду моҳ сохт. Доираи сеюме, ки ӯ сохтааст, бузургтар аз доираи қаблӣ мебошад. Сайиднодир Ҳайдаров 13 навъи асбоби мусиқӣ месозад. Тавре ки ӯ мегӯяд,

аз Исроилу Амрико ва кишварҳои аврупоӣ харидорони маҳсулоташро дорад.

аз "Чумхурият"

Савол ва супориш

1. Ба матн чӣ унвон муносиб аст? Онро дар матн чӯед.
2. Номи асбобҳои мусиқии миллиро нависед ва онеро, ки хуб медонед, шифоҳӣ тасвир кунед.
3. Лавҳае нависед ва дар он мавқеи доираро чун асбоби милли тасвир кунед.

17. Ба оҳанги хониши чумлаҳо диққат дода, муколамаро равшану возеҳ хонед. Гӯед, ки ин матн ба кадом услуби нутқ тааллуқ дорад ва чаро дар калимаҳои он ҳарфи **й** бештар истифода шудааст? Имлои он калимаҳоро дар ёд нигоҳ доред ва дар гуфтугӯю навишт аз шакли дурусти онҳо кор гиред.

Ёдгор барои дилчӯйӣ, ҳам барои сабук кардани дасти танҳои худ ба сари шахс рафта:

– Ака, ака, – гуфта монанди оне, ки хобидаеро бо нармӣ бедор кунад, он шахсро аз хоб ё мадҳушӣ бедор ё хушёр кардани шуд.

– Чӣ мегӯӣ? – гуфт он шахс.

– Ҳеч чиз не, аҳволатон чӣ тавр аст? – гуфт Ёдгор.

– Шукр.

– Барои чӣ бандӣ шудӣ?

– Барои мурдан.

– Сабаби бандӣ шуданат чист мегӯям?

– Худи ту кистӣ ва сабаби бандӣ шудани худат чист?

Ёдгор нақл кардани саргузашти худро сар кард, то вақте ки Ёдгор саргузашти худро ба поён расонид, бандии нав ҳам ба қувват омада, ба ҷойи худ нишаста буд. Шунидани саргузашти Ёдгор ба ин шахс таъсири аҷиб бахшид.

Садриддин Айнӣ

Савол ва супориш

1. Ин порча аз кадом асари Садриддин Айнӣ аст?

2. Симоҳои дигари асарро номбар кунед.
3. Бо иштироки чанд симои асар муколамае тартиб диҳед.

18. Хонед ва хулосаатонро нақл кунед. Чаро дар муколама бештар калимаҳое, ки **й** доранд, истифода шудаанд. Калимаи **афвро** бори дигар талаффуз кунед ва ба имлояш диққат диҳед. Ба ин монанд муколамае тартиб диҳед.

Абузарчмехр забон бикӯшод ва гуфт:

– Аз устоди худ (Бузарчмехр) истифода менамудам ва **ӯ** ҷавоб мегуфт.

...Гуфтам:

– Аз ҷавонон **чӣ** бехтар ва аз пирон **чӣ** некутар?

Гуфт:

– Аз ҷавонон шарм ва далерӣ ва аз пирон донишу охистагӣ.

– Гуфтам:

– **Чӣ** чиз аст, ки донишро бияфзояд?

Гуфт:

– Ростӣ.

– Гуфтам:

– **Чӣ** чиз аст, ки мардум **чӯянд** ва касе тамом дарнаёфт?

Гуфт:

– Се чиз: тандурустӣ ва шодӣ ва дӯсти мухлис.

Гуфтам:

– **Чӣ** чиз аст, ки бар далерӣ нишон аст?

Гуфт:

– Авф кардан, чун қодир шавӣ...

аз «Пандҳои Анушервон»

19. Матро хонед ва задаи калимаҳоро риоя кунед. Ҳамаи калимаҳои ҳарфи **й**-дорро навишта, вазифаи онро шарҳ диҳед ва бо ифодаҳои ишорашуда ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Чанд рӯзи охир, ҳар гоҳ ки духтарак бо куртаи чити сурхи гулдораш дар гандумпоя пайдо мегардад, ҷавон

дасту по гум мекунад. Восеъ ин дафъа **қарору оромро аз даст дода**, говронаашро партофту ба наздики духтар рафт, хушҳолонаву шӯхона салом дод.

Духтар нигоҳе карду дар ҷавоби саломи ӯ:

– Аз корат намон, бача, – гуфт ва хӯша чидан гирифт.

– Ту духтари кӣ мешӣ? – боз бо овози ҳарчи нармтар пурсид Восеъ.

– Духтари **отааму очаам.**

– Номат чист?

– Ба номам чӣ кор дорӣ?

– Хӯша мечинӣ?

Духтар ба ин савол ҷавоб надод. «Аҷаб саволи аҳмақонае додам», – мулзам шуда ба дил гузаронд Восеъ. Аммо азбаски ӯ, ба ҳар навъе ки бошад, духтаракро ба гап дароварданӣ буд, боз пурсид:

– Гап задан намехоҳӣ?

– Бирав бо говонат гап бизан.

Духтараки сипоҳ бо ин ҷавоби тунди худ қасди аввалини ҷавонро пуч карда бошад ҳам, **дилашро сард карда на-тавонист.** Фақат ин ки духтар ба тараддуи рафтан афтоду риштаи гуфтугузори дуяшон чору ночор бурида шуд.

Сотим Улугзода

4. Кор бо матни протокол: Протоколи сода

Матни зеринро бодикқат хонед ва муҳтавои онро нақл кунед.

Протокол калимаи франсавӣ (protokol) буда, аз вожаи юнонии protokollon гирифта шудааст, ки маънояш «саҳифаи якуми дастнавис» мебошад.

Калимаи «протокол» дар «Луғати тафсирии калимаҳои русӣ-интернатсионалӣ» (муаллиф: В.Шарифов, ш. Душанбе, 1984) чунин тафсир шудааст: (юн. protokollon – варақи аввал, аз protos – аввал ва kollan – ширеш, елим мекунам)

– 1) хуччате, ки дар он суханони дар ягон чамъомад ё дар вақти пурсиш, мусоҳиба гуфташуда ва қарорҳои қабулшуда пурра навишта мешаванд. Масалан, П-и маҷлиси умумӣ; 2) шартномаи хаттии байни давлатҳои гуногун оид ба ягон масъалаи махсус; 3) П.-и дипломатӣ – маҷмуи қоидаҳо оид ба тартиботи ҳар гуна амалиёти дипломатӣ, инчунин шакли зохирии муносибати байни дипломатҳо, ходимони давлатии мамлакатҳои гуногун; 4) қарордоди конференсияи байналмилалӣ, ки қувваи шартномаро дорад» (саҳ.250).

Протоколи одӣ хуччатест, ки дар он чараёни маҷлис, машварат, конференсия ва чамъомадҳои дигар инъикос меёбад. Яъне дар он баромадҳои иштирокчиён мухтасар сабт мегардад. Ин кор аз тарафи шахсе, ки ба ҳайси котиб интихоб гардидааст, сурат мегирад.

Ҳадафи асосии протокол дуруст инъикос кардани он чизе, ки дар маҷлиси мазкур муҳокима шудааст. Дар назар бояд дошт, ки дар ин ҳолат нуктаҳои асосӣ дар протокол сабт мегардад. Сабтро метавон ҳам дар шакли айнан ва ҳам мазмунан анҷом дод. Лозим аст, ки дар бахши **қарор кард** оид ба ин ё он масъала муҳлат ва мутасаддии иҷро нишон дода шавад. Дар ин сурат қарор характери воқеӣ пайдо мекунад.

Агар чаъомад ё маҷлис аҳаммияти муҳим дошта бошад, дар ин асно дар ҳайати он аз 3-5-7-9 нафар ва бештар раёсат интихоб мегардад. Ва аз ин ҳайат раис ва котиб муқаррар карда мешавад. Дар маҷлисиҳои ноҳиявӣ, вилоятӣ ва мақоми ҷумҳуриявиро раёсат, ҳайати ҳисобӣ ва мандатӣ интихоб мегардад.

Протокол аз рӯйи инъикоси раванди маҷлис ду навъ: сода (одӣ) ва муфассал мешавад.

Дар протоколи сода нуктаи асосӣ, ки муҳокима гашт, дар қарор сабт мегардад.

Дар протоколи муфассал на танҳо рӯзномаи маҷлис, миқдори иштирокдоштагон, матни суханрониҳо ва қарорҳои қабулшуда, балки суханони дар муҳокима гуфтаи

баромадкунандаҳо ва пешниҳодоти онҳо, саволу ҷавобҳо доир ба ҳар як масъалаю рӯзномаи маҷлис навишта мешавад.

Тартиби протокол чунин аст:

- 1) номи протокол (дар байни сатр навишта мешавад);
- 2) Номи муассисае, ки маҷлиси мазкурро доир менамояд;
- 3) Таърихи гузаронидан;
- 4) Маълумот дар бораи иштироккунандагон (агар кам бошанд ному насабашон навишта мешавад ва агар бисёр бошанд, миқдорашон зикр мегардад ва ё ба рӯйхати баҳисобгирӣ ишора мешавад);
- 5) раису котиб кист?
- 6) рӯзномаи маҷлис;
- 7) аз рӯйи масъалаи яқум киро шунидед;
- 8) дар музокира кӣҳо баромад карданд; Чӣ гуфтанд ва пешниҳодоти онҳо;
- 9) оид ба масъалаи муҳокимашуда чӣ қарор қабул карда шуд;
- 10) имзои раис ва котиб.

Протокол як нусха таҳия карда мешавад ва танҳо раиси маҷлис ва котиб имзо мекунанд. Дар ҳолатҳои зарурат нусхаи он ба муассисаҳои марбута ирсол ва ба шахсони алоҳида дода мешавад.

Савол ва супориш

1. **Протокол** вожаи кадом забон аст ва чӣ маъно дорад?
2. **Протокол** чӣ гуна ҳуҷҷат аст?
3. Ҳадафи асосии протокол аз чӣ иборат аст?
4. Вобаста ба инъикоси раванди маҷлис протокол чанд навъ мешавад?
5. Протоколи сода аз муфассал бо кадом хусусиятҳои фарқ мекунанд?
6. Таркиби протоколро шарҳ диҳед.

20. Намунаи протоколи содари аввал хонед, сипас онро нависед. Ҳангоми навиштан ба аломатҳои китобати он диққат диҳед.

Намуна

Протоколи №00

маҷлиси иттиҳодияи методии муаллимони забон ва адабиёти Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 00 ш. Душанбе

аз «30» октябри соли 2017

ш. Душанбе

Иштирок карданд: .....

Раиси иттиҳодияи методӣ:

А. Асозода

Котиби иттиҳодияи методӣ:

М. Камиров

Шунида шуд:

Оид банақшагирии маводи таълим аз забони тоҷикӣ барои нимсолаи якум соли 2017

Қарор карда шуд:

Нақшаи тақвими кор аз забони тоҷикӣ тасдиқ карда шавад.

Раиси иттиҳодияи методӣ:

А. Асозода

Котиб:

М. Камиров

Намунаи № 1

Протоколи №00

маҷлиси хонандагони синфи 10 «А» Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 00 ноҳия Рӯдакӣ

аз «18» апрели соли 2016

н. Рӯдакӣ

Иштирок карданд: 27 нафар

Раис:

Қ. Қодиров

Котиб:

Б. Солиев

Рӯзномаи маҷлис:

1. Оид ба гузаронидани корҳои баҳорӣ дар замини таълимӣ-таҷрибавии назди мактаб.
2. Оид ба рафтори хонанда Ш. хангоми саёҳат.

Шунида шуд:

1. Гузориши муаллими биология Саидова Ш. оид ба ташкили корҳои баҳорӣ дар замини таълимӣ-таҷрибавии назди мактаб ва ҳадди ақали рӯзи кор барои ҳар як хонанда.

Маҷлис қарор кард:

Қор дар замини таълимӣ-озмоишӣ дар шакли гурӯҳӣ (звено) бо навбат гузаронида шавад. Роҳбарони гурӯҳҳо Шоев Х., Қаландаров Д. ва Самадов Ҷ. таъйин шаванд.

Шунида шуд:

2. Гузориши роҳбари синф Қосимова Ш. оид ба рафтори дағалонаи Ш. дар нақлиёт ҳангоми рафтани ба саёҳат.

Маҷлис қарор кард:

1. Рафтори хонанда Ш.-ро сарзаниш кардан.

2. Саидов Қ. вазифадор карда шавад, ки дар рӯзномаи мактаб мақолачае нависад.

3. Аз роҳбари синф Камолов С. хоҳиш карда шавад, ки падару модари Ш.-ро аз рафтори нодурусти фарзандашон огоҳ намояд.

Раиси маҷлис:

Қ. Қодиров

Котиб:

Р. Солиев

Протокол №00

маҷлиси кормандони коммуналии ш. Бохтар

аз 14 майи соли 2016

ш. Бохтар

Иштирок карданд: Т. Олимов, Б. Ғайратов,
А. Тошев, Ғ. Комилова, С. Баротов, А. Самадов

Рӯзномаи маҷлис:

1. Дар бораи ба ичора гирифтани бинои нав.
2. Дар бораи тайёри ба зимистони соли 2017\2018.

1. Шунида шуд: Дар бораи ба ичора гирифтани бинои нав (маърузачӣ Т. Олимов).

Барои вусъат додани кори кормандони коммуналӣ маърузачӣ пешниҳод намуд, ки бинои нави васеътар ҷустуҷӯ карда шавад.

Қарор карда шуд: Раиси шуъбаи кормандони коммуналӣ Т. Олимов вазифадор карда шавад, ки бинои нави масоҳатш на камтар аз 250 метри мураббаъро ҷустуҷӯ намояд.

2. Шунда шуд: Дар бораи тайёри ба зимистони соли 2017\2018 (маърузаҷӣ С. Тошев).

С. Тошев дар баромади худ гуфт, ки барои гарм кардани бино ба 45 тонна ангишт ва 4 кубометр ҳезум зарурат аст.

Қарор карда шуд: ба мудири хочагӣ А. Самадов супорида шавад, ки 45 тонна ангишт ва 4 кубометр ҳезум харад.

Раиси маҷлис:

имзо

ному насаб

Котиб:

имзо

ному насаб

Ш. ҲАРФИ Ҷ ВА ИМЛОИ ОН

5. Фарқи ҷ аз у

21. Калимаҳои ҳар се сутунро хонед ва ба талаффуз ва имлои онҳо диққат диҳед. Чиро мушоҳида кардед?

гӯгирд	аду	дӯстӣ
гӯсфанд	анбуҳ	Кӯлоб
гӯш	андух	хӯрок
гӯшт	муҳр	пӯшок
дӯш	муҷиб	қӯфтан
дӯғ	муҳаррам	кӯтоҳ
занбӯр	шуъба	кӯза

22. Калимаҳоро аввал хонед, сипас маънои онҳоро шарҳ диҳед. Чаро баъзе аз ин калимаҳоро нафаҳмидед?

Ўба, ўғур, ўлчак, ўмоч, ўлча, ўсма, ўланг

23. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Калимаҳоро, ки ў доранд, бори дигар талаффуз кунед. Имлои калимаҳои ишорашу-даро дар ёд нигоҳ доред.

Ба истиснои гелос, меваҳои дигар нав акнун **ғӯра** шуда **хӯшаҳои** ангур ҳам ҳоло сабзу хом буданд. **Шоҳу** наваҳои пурбор ҳамчун шаҳидони майдони чанг ба хок сарнагун гаштанд, танаҳои дарахтони каллакшуда ба мисоли падару модарони мусибатзадае, ки фарзандони дилбандашонро талаф дода бошанд, дастҳои худро боло намуда, **ғӯё** ба фалаки қачрафтор лаънатҳо мефиристонданд.

Ин ҳама харобкориҳои чингизона дар пеши Саидалии бахтбаргашта ба амал пайваст ва анҷом ёфт. **Фигон** аз зери чигари ў бархост. Бечора ба Давлат зорӣ мекард, ки:

– **Бикуш** маро! Ба ҳаққи Худо ва ҳурмати намаки дар ҳа-мин боғ **хӯрдагиат**, аввал маро бикӯш ва баъд дарахтонамро бибур.

– Не, ман туро намекушам, аммо аз куштан бадтар мекунам! Ту ханӯз маро нашинохта будай, акнун бишинос!

– Қоҳ-қоҳ хандида тамасхур мекард саркардаи сарбози амир.

Сотим Улугзода

Савол ва супориш

1. Чумлаи дуюмро маънидод кунеду ташбехро шарҳ диҳед.
2. **Бикӯш** аз **бикӯш** магар фарқ дорад?
3. Дар бораи заҳмати боғбон нақли мухтасаре нависед.

24. Матнро хонед ва мазмуни онро мухтасар нақл кунед. Ба имлои калимаҳое, ки **у** ва **ӯ** доранд, диққат диҳед. Тақлидан ба ин матн дар бораи ҳодисаи дида ва ё воқеаи шунидаатон нақле нависед. Гӯед, ки кадом ифодаву чумлаҳо таъсирбахш буданд?

Темурмалик рухсат дод. Пешхидмати пештарааш рони чапи ӯро кушода чашм андохт ва фарёд кашида гуфт:

– Валлоҳ, ки Шумо Темурмалик мебошед! – ва ба дигарон иигоҳ карда илова намуд. – Ин кас дар ҷанги Қарахониён аз рони чапи худ тир хӯрда захмдор шуда буданд, ки ман он захмро намад сӯхта пахш карда, то беҳ шуданаш нигоҳубин карда будам ва ҷойи он захм сиёҳча шуда монда буд. Он доғ ҳоло ҳам дар ҳамон ҷо ва ба ҳамон ҳол намоён аст.

Бо шунидани ин суханҳо ҷавон худро ба пойи падар андохт, бо лабҳои аз ҳаяҷон хушкида кафи пойи пуробилаи ӯро мебӯсид ва чашмони пур аз ашки шодии худро ба рӯйи пойи аз пирӣ хушкидаи вай мемолид. Падар ҳам сару гардани писарро аз бӯсаҳои гарми муштоқона саршор мекард. Ду пирамард бошанд, якдигарро оғӯш карда, рӯю лаби ҳамдигарро мебӯсиданд ва бо ин шодии ногаҳонӣ худҳошонро табрик мекарданд. Ин манзара ҷунон шодибаро буд, ки нависандаи ин сатрҳо ҳам дар вақти таҳрир худро аз ҳаяҷон боздошта натавонист.

Баъд аз он ки падару писар аз бӯсаву оғӯш дилосо шуданд, мӯйсафедон ҳам ба навбат Темурмаликро ба оғӯш кашида, аз канору бӯс табли шодмониро баландовоз карданд.

Садриддин Айни

25. Калимаҳои додашударо хонед ва фарқи онҳоро гӯед. Имло-яшонро дар хотир нигаҳ доред. Матне тартиб диҳед, ки дар он калимаҳои мазкур истифода шуда бошанд:

хурд	хӯрд
бур	бӯр
сум	сӯм
куш	кӯш
хуш	хӯш
гул	гӯл

26. Порчаи шеърро хонед ва шарҳ диҳед. Калимаҳои ро, ки ҳарфи **й** ва **ӯ** доранд, ёбед ва маънидод кунед.

Чу хоҳӣ , ки номат бимонад ба чой,
Писарро хирадмандӣ омӯзу рой.
Чу фарҳангу рояш набошд басы,
Бимирию аз ту намонад касе.
Басо рӯзгоре, ки сахтӣ барад,
Писар чун падар нозукаш парварад.
Хирадманду парҳезкораш барор,
Гараш дӯст дорӣ, ба нозаш мадор,
Ба хурдӣ-дараш заҷру таълим кун,
Ба неку бадаш ваъдаву бим кун.
Навомӯзро зикру таҳсину зеҳ
Зи тавбеҳу таҳдиди устод беҳ.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супориш

1. Ба мазмуни ҳамаи байтҳо розиед? (Мисол ба байти сеюм)
2. Мисраи “**Гараш дӯст дорӣ, ба нозаш мадор**”-ро чӣ тавр мефаҳмед? Шарҳ диҳед.
3. Байти аввалро ба наср баргардонед.
4. Лавҳае-матне таҳия кунед ва дар он аз таҷриба ҳодисаеро тасвир намоед, ки дурустии ин фармудахоро тасдиқ меку-нанд.

27. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Чаро дар ин порча асосан бандаки **й** истифода шудааст? Калимаи аввали порчаро бо у хонед. Гӯед, чӣ тағйирот рӯй дод? Калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Кӯш, то **халқро** ба кор оӣ,
То ба **хулқат** ҷаҳон биёрой.
Чун гул он беҳ, ки **хӯйи** хуш дорӣ,
То дар офоқ бӯйи хуш дорӣ.
Нашунидӣ, ки он ҳаким чӣ гуфт?
Хоби хуш дид, ҳар ки **ӯ** хуш хуфт.
Ҳар ки **бадхӯ** бувад гаҳи зодан,
Ҳам бар он **хӯст** вақти ҷон додан.
В-он ки зода бувад ба хушхӯйӣ,
Мурданаҳ ҳаст ҳам ба хушрӯйӣ.
Сахтгирӣ макун, ки хоки дурушт
Чун ту садро зи баҳри ноне кушт.

Низомии Ганҷавӣ

Лугат

хулқ – хӯй, одат, рафтор
ҳаким – доно, донишманд
хӯ – табиат, одат, хулқ
офоқ – ҷамъи уфуқ, ҷаҳон

Савол ва супориш

1. Ба порчаи шеърӣ чӣ ном мувофиқ аст?
2. Байти чорумро шарҳ диҳед ва ба наср баргардонидани нависед.
3. Зарбулмасали «**Он чи бо шир дарояд, ба ҷон барояд**» ба байти чорум чӣ муносибат дорад?

28. Матнро бодикқат хонед. Аз муҳтавои он чӣ натиҷа бардоштед? Нависанда бо овардани суҳанони Мирзо Турсунзода кадом нуктаро хубу бамаврид таъкид кардааст?

Устод Мирзо Турсунзода, ки бештари умраш дар сафар, ҷаласаҳои шаҳри Маскав мегузашт, аз аҳвол ва таҳсили донишҷӯёни тоҷик гоҳ-гоҳ воқиф ҳам мешуд. Соли 1970

донишчӯёни тоҷик шоири шаҳиру ифтихори миллати худ – Мирзо Турсунзодаро чун мизбон пазируфтанд.

... Аслан ҳар як донишчӯ меҳоҳад ҳарфе бигӯяд, аз устод чизеро бипурсад ё бо ихлоси ихлосу эҳтиром, бо шеърхонӣ, иҷрои боҳунаронаи нақш ӯро шод, ҳатто мафтуно қоилад созад.

Аммо ку чуръат? Тугёни ҳаяҷон пайкарашонро мефишораду ва тап-тапи дилашонро дучанд мекунад. Не, қаҳрамони нахустин – духтараки ситорагарм аз ангезаи изтироб бо овози ларзон лаб ба гуфтор мекушояд.

– Муаллим, ман ҳамшаҳри шумо... аз Қаратоғ...

Вачоҳати устод ҳамоно дигар мешавад, сар ба сукут ба пешонияш мавҷи чинҳо ва ба лабонаш табассуми нарму роздор медавад.

Чавонҳо ба ҳамкурси хушбахти худ бо ҳасад чашм медавананду ба устод кунҷковона, ҳазл не, ҳамшаҳри Мирзо Турсунзода аст. Устод аз эҳсоси нохуш чун одат бо нӯги ангуштон холи лабашро пучидаву палмосида, аз андеша якбора сар бардошта, бо овози нарму чиддӣ мегӯяд:

– Фарзандонам, тамоми тоҷикистониҳо ҳамшаҳри ман ҳастанд...

Чавонҳо нафаси осуда мекашанд. Ҳо, Мирзо Турсунзода шоири бузурги миллати тоҷик аст. Аз ӯ ҳамин посухро мешуниданд ва, хушбахтона, шуниданд.

Азизон, – овози марғуладори устод онҳоро ба худ меорад, – ҳамеша бикӯшед, ки дилатон аз ифтихори тоҷику тоҷикистонӣ будан саршор бошад. Ин беҳтар. Балки саодати бузурги мову шумост...

Табиист, ки андешаву мафкураи шахсе чун устод Мирзо Турсунзода шабеҳи уқобони кӯҳсорон дар фазои баланд маъво дошт. Вай ҳаргиз худро ба доираи танги назар ва ё ҳиссиёти чиркину бадбӯии маҳалгаройӣ намеафканд, зеро ҳадафу мафкураи ӯ ва ҳаммаслақонаш эҳғарӣ, ҳамбастагӣ, миллатсозӣ, пайвандгарӣ ва таҳкими сулҳу ваҳдат буд, на ҷудоиандозӣ, низоъангезӣ, хешу таборпарастӣ.

Абдулҳамид Самадов

Савол ва супориш

1. Моҳияти матн дар кадом чумлаҳо ифода ёфтааст?
2. Ҷавоби устод бароятон писанд омад? Чаро?
3. Дар ҷавоби устод танқиди маҳалгароӣ ошкоро аст ё не?
4. Дар муомила ҳусни баёнро риоя кардан чӣ аҳаммият дорад?
5. Агар дар ҳаёт бо чунин ҳодиса вохӯрда бошед, дар мавзуй «Одоби муомила» иншо нависед.

6. Мавқеъ ва ҷойи ҳарфи $\bar{y}$ дар калима

Дар хотир доред: Ҳарфи $\bar{y}$ -и дароз дар байн ва охири калимаҳои аслии тоҷикӣ навишта мешавад: рӯз, гӯш, дӯст, рӯ(й), сӯ(й), мӯ (й), бӯ (й) ва ғайра.

Ҳарфи $\bar{y}$ дар забони тоҷикӣ истеъмоли маҳдуд дорад ва дар аввали калимаҳои аслии тоҷикӣ навишта намешавад.

Нигаред ба «Фарҳанги забони тоҷикӣ», ҷилди 2 (М. 1969), «Луғати нимтафсирии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик» (муаллиф: С. Айнӣ, қул.ҷ.12, 1976) ва «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ», ҷилди 2, 2010. Дар фарҳанги аввали 24 калима, дар дувумӣ 9 ва дар сеюмӣ 56 калима бо ҳарфи « $\bar{y}$ » оварда шудааст. Барои маълумоти васеътар гирифттан "Қоидаи имлоӣ..." нашри соли 2021-ро хонед.

29. Матнро хонед ва гӯед, ки он ба кадом услуби нутқ тааллуқ дорад? Матнро чӣ ном муносиб аст? Шумо низ маҳалли бароятон ошноро тасвир кунед. Калимаҳои ишорашударо истифода бурда, чумлаҳо тартиб диҳед.

Рӯз сафед мешуд: аз байни абрҳои парешон ситораҳо хира метофтанд. Дар кӯча якта-нимта одамон вохӯрда, ба онҳо салом-алейк мешуданд. Аз паси девори ҳавлиҳои фақирона гоҳо маоси гову **гӯсола** ё моли реза ба **гӯш** мерасид.

Аз қаъри дара, дар поини роҳе, ки Анвару ёронаш онро гузашта мерафтанд, шуввосзанон дарёҷаи Кофрун ҷорӣ мегардид. Вай дур аз Нилу, аз худӣ пошнаи қуллаҳои **кӯҳи**

Ҳафтсар ибтидо гирифта, тобистону тирамоҳ як қисм за-
минҳои водии Гардонро шодоб мекард. Ҳоло, шояд аз бо-
рони **дирӯза** обаш лой ва аз ҳарвақта баланд буд.

Саттор Турсун

30. Шеърро возеҳ бихонед. Ҳадафи шоирро пай бурдед? Шеър
ба кӣ нигаронида шудааст? Дар мавзуи "Дар ёди Ватан ҳастам"
иншо нависед.

Ҳам Рустаму ҳам қофиласолори сухан бош,
Чун шери жаён ҳокими ин дашту даман бош,
Дар фикри нигахбонии ин боғу чаман бош,
Дар ёди Ватан, ёди Ватан, ёди Ватан бош!

Марзи Ватани мо хатти тақдири шумо аст,
Ҳар марзшикан дар ҳадафи тири шумо аст,
Чун кӯҳи гарон пояи ин хоки куҳан бош,
Дар ёди Ватан, ёди Ватан, ёди Ватан бош!

Ҳар зарраи ин хоки куҳан пораи чон аст,
Аз Орашу аз Коваву Ҷамшед нишон аст,
Монанди зиреҳ ҳомии ин пораи тан бош,
Дар ёди Ватан, ёди Ватан, ёди Ватан бош!

То ин ки Ватан шоду сарафроз бимонад,
То ин ки Ватан манбаи эъҷоз бимонад,
Дар фикри парокандагии зоғу заған бош,
Дар ёди Ватан, ёди Ватан, ёди Ватан бош!

Аз ҳайбати ту лашкари девона битарсад,
Аз наъраи ту лашкари бегона битарсад,
Чун Рустаму чун Коваву чун Геву Пашан бош,
Дар ёди Ватан, ёди Ватан, ёди Ватан бош!

Сарбози далери ватани поксириштӣ,
Парвардаи беминнати ин боғи биҳиштӣ,
Дар гардани аъдои Ватан дору расан бош,
Дар ёди Ватан, ёди Ватан, ёди Ватан бош!

Бехрӯзи Забеуллоҳ

Луғат

Ораш – номи паҳлавони Эрон, ки дар тирандозӣ ба олам назири худ надошт

қофиласолор – пешво, сарвар

эъҷоз – кори ҳайратовар

аъдо – ҷ. аду, адувон, душманон

зирех – либоси оҳанини ҷанговарони қадим барои муҳофизат аз тиру шамшер

7. Кор бо матнҳо ва шарҳи имлои $\bar{y}$ ва y

31. Ҳикояро возеҳ хонед ва маънояшро нақл кунед. Гӯед, ки ба он кадом ном муносиб аст ва чаро? Ифодаи **ғӯта хӯрд**-ро шарҳ диҳед ва навишти дурусти онро дар ёд ниғаҳ доред.

Подшоҳе бо ғулуме аҷамӣ дар киштӣ нишаст ва ғулом дигарбора киштию дарё надида буд ва роҳати киштӣ наёзмуда. Гираву зорӣ дарниҳод ва ларза бар андомаш уфтод. Чандон ки мулотифат карданд, ором намегирифт ва айши малик аз $\bar{y}$ мунағғас буд.

Чора надонистанд. Ҳакиме дар он киштӣ буд, маликро гуфт:

– Агар фармон диҳӣ, ман $\bar{y}$ ро ба тариқе хомӯш гардонам?

Гуфт:

– Ғояти лутфу қарам бошад.

Бифармуд, то ғуломро ба дарё андохтанд. Боре чанд **ғӯта хӯрд**. Мӯяш гирифтанд ва пеши киштӣ оварданд ва ба ду даст дар суккони киштӣ овехтанд. Чун баромад, ба $\bar{y}$ шае биншаст ва ором ёфт.

Маликро аҷаб омад, ҳакимро пурсид:

– Дар ин чӣ ҳикмат буд?

Гуфт:

– Аз аввал меҳнати ғарқ шудан начашида буд ва қадри саломати киштӣ намедонист. Ҳамчунин қадри офият касе донад, ки ба мусибате гирифтор ояд.

Саъдии Шерозӣ

Луғат

дигарбора – дубора

мулотифат – лутфу марҳамат, шафқату навозиш

мунағғас – вайрон, халалдор, тира, андуҳгин

офият – осудаҳоли; оромӣ, амонӣ

суккон – дунболаи (рули) киштӣ барои ҳаракати он аз тарафе ба тарафе

ачаб омад – таачҷуб кардан; хайрон шудан

Савол ва супориш

1. **Уфтод** дуруст аст ё **афтод**?
2. **Маликро гуфт**-ро боз чӣ тавр баён кардан мумкин аст?
3. Ҷумлаи **қадри офият касе донад, ки ба мусибате гирифта ояд**-ро шарҳ диҳед. Он ба кадом зарбулмасал наздик аст?
4. Дониستاني фарқи у аз ў чӣ аҳаммият дорад?

32. Порчаро возеҳ хонед ва фаҳмидаатонро нақл кунед. Агар ба ҳамин порча ном лозим мебуд, кадом номро муносиб ме-донистед. Калимаҳои ишорашударо дуруст талаффуз кунед ва имлои дурусти онҳоро дар ёд доред.

Гарчи пайдо гашт чин дар **рӯи** мо,

Гарчи пур шуд аз сафедӣ **мӯи** мо.

Орзу бисёр дорад дил **ханӯз**,

Ҷӯши ишқи ёр дорад дил **ханӯз**.

Орзу дорад, ки болу пар занад,

Гул ба **мӯҳои** сафеди сар занад.

Орзу дорад, ки бинад дурро,

Ҳикмати ояндаи машхурро.

Хаймаи заррин занад бар **рӯи** моҳ,

Бар замин аз моҳ то созад нигоҳ.

Як нафас биншин, гапамро **гӯш** кун,

Сухбати имрӯзаро пурҷӯш кун.

Мирзо Турсунзода

Савол ва супориш

1. Ин порча аз кадом достони шоир аст?
2. **Болу пар задан**-ро чӣ тавр мефаҳмед?

3. Кадом тарзи навишти калимаҳои **гарчи (гарчӣ)** ва **харчи (харчӣ)** дуруст аст?

33. Матнро хонед ва аз рӯйи мазмуну мундариҷааш ном гузоред. Тақлидан матне нависед ва зарбулмасалеро чун асос интиҳоб кунед.

Пирамарде, ки болиғ бар ҳаштод сол аз синни умраш сипарӣ гардида буд, рӯзе саргарми гарси ниҳоли гирдуе буд. Анушервон, подшоҳи додгари Сосонӣ, ки савора аз он сӯй мегузашт, ҳамин ки ўро дар ҳоли анҷоми ин амал дид, инон баркашид ва рӯй ба ў фармуда гуфт:

– Эй пир, бо он ки медонӣ, солиёни дароз мегузарад, то ниҳоли гирду борвар гардад ва аз самари худ туро баҳравар кунад, ин чӣ заҳмати беҳуда ва чӣ ранҷи беҳосил аст, ки бар худ ҳамвор мекунӣ?

Дехқони солхӯрда дар ҷавоб арз кард:

– Шоҳаншоҳо, «Дигарон киштанд, мо хӯрдем, мо мекорем, то дигарон бихӯранд».

Шоҳро ин сухан хуш омад ва рӯй ба хазинадори худ кард ва гуфт:

– Яксад ашрафӣ ба вай ато кун! Пир арз кард:

– Подшоҳо, «Дигарон киштанд, мо хӯрдем, мо киштем, то дигарон бихӯранд, вале намурдем, аз ҳосили он худ хӯрдем».

Шоҳро ин сухан бештар хуш омад ва фармуд, то яксад ашрафӣи дигар ба ў базл кунанд...

аз «Зарбулмасал ва мақолҳо»

Луғат

гарс – дарахт шинондан

борвар гардад – ҳосил диҳад, самар орад

гирду – ҷаҳормағз

додгар – одил, доддиҳанда

ашрафӣ – пули тилло, ки вазни 18 нахӯд дошта

инон баркашидан – рӯй гардонидан, лаҷом баркашидан

Савол ва супориш

1. **Солхӯрда**-ро бе $\bar{u}$ талаффуз кунед, маъно тағйир меёбад ё не?
2. **Солхӯрда** аз ҷиҳати сохт $\bar{c}$ гуна калима аст ва чаро яқоя навишта шудааст?
3. **Мо хӯрдем**-ро **мо хурдем** нависем, тағйироти маъно ба вучуд меояд ё не?
4. Чаро **ҷӣ** бо **й** навишта мешавад?
5. Калимаҳои дигарро номбар кунед, ки бо иваз гаштани ҳарфи **у** ба $\bar{u}$ маънояшон тағйир ёбад.
6. Пайвандаки «ки» дар кадом ҳолат ба ҷонишини саволӣ табдил меёбад?

8. Кор бо протоколи муфассал

34. Протоколҳои муфассалро бодикқат хонед ва маънидод кунед. Ғӯед, ки аз протоколҳои сода бо кадом хусусиятҳои фарқ мекунанд.

Протоколи №00

маҷлиси созмони талабагии синфи 10-уми Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 00 ш. Панҷакент

аз «25» сентябри соли 2016

Иштирок карданд:

Раиси маҷлис:

Котиб:

ш. Панҷакент

25 нафар

А. Холиқов

И. Қайюмов

Рӯзномаи маҷлис:

1. Оид ба вазъи машғулияти забони тоҷикӣ дар синфи 5 (гузориши Қ. Қайюмов).
2. Ширкати хонандагон дар омодагии ҷашни Наврӯз.
3. Масъалаҳои ҷорӣ.

Шунида шуд:

Оид ба вазъи машғулияти забони тоҷикӣ дар синфи 5 омӯзгори фанни мазкур Қ. Қайюмов гузориш дод.

Мувофиқи андешаи ӯ вазъи машғулияти забони тоҷикӣ дар синфи 5 ташвишвар аст ва аксари хонандагон баҳои гайриқаноатбахш доранд. Қорҳои хаттии санчишии навиштаи онҳо бисёр бад аст. Ахлоқ ва иштироки хонандагони синфи мазкур дар дарсҳо бад шудааст. Қ. Қайюмов нуқсонҳои зеринро дар фаъолияти хонандагон зикр кард:

- 1) аксари хонандагон нақшаи кор надоранд;
- 2) дар синф ҳамкориҳои хонандагон ба роҳ монда нашудааст;
- 3) баъзе хонандагон дар машғулиятҳо ширкат намеку-
нанд.

Дар хотима омӯзгор Қ. Қайюмов аз иштирокдорони маҷлис хоҳиш кард, ки ҳолати дар синф ба вучудомадаро муҳокима кунанд ва тадбирҳо андешанд.

Баромад карданд:

Ҳошимов М. (масъули бахши таълим) қайд кард, ки ҳаёти бахши таълим дар синф бо хонандагони суствхон кор намекунад, машваратҳо намегузаронад, нақшаи кор надорад, ҳамкорӣ ягон бор муҳокима нашудааст.

Исматова Н. дар баромади худ зикр кард, ки ба дарсҳо наомаданаҳ ба сабаби касалӣ аст. Ӯ хоҳиш кард, ки машғулияти инфиродӣ ташкил карда шавад.

Роҳбари синф низ мулоҳизаҳои баён кард.

Қарор карда шуд:

- 1) Ҳайат (комиссия) дар муддати як ҳафта нақшаи кор ва роҳҳои расонидани ёрӣ ба хонандагони суствхонро таҳия намояд. (мутасаддӣ С. Камолов)
- 2) Бо қувваи хонандагон дахлезҳо таҷҳизонида шаванд. (мутасаддӣ Ҳ. Ҳафизов)
- 3) Нашри навбатии рӯзномаи мактаб ба роҳ монда шавад. (мутасаддӣ У. Аминов)
- 4) Чанд саҳнаҳои консертӣ таҳия карда шавад. (мутасаддӣ У. Шеров)

Савол ва супориш

1. Матни протоколро аз назар гузаронед ва **онро** ба қисмҳо чудо кунед.
2. **Шунида шуд** ва **қарор карда шуд** аз ҷиҳати сохт ҷӣ гуна феълҳоянд?
3. Хусусиятҳои фарқкунандаи протокол аз дигар хуччатҳо дар чист?
4. Кадом аломатҳои китобат дар протокол истифода шудаанд?
5. Чаро дунукта дар протокол бештар истифода шудааст?
6. Протокол муфассал аст ё сода?

Протоколи №00

маҷлиси умумии Созмони талабагии Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 00 ш. Ваҳдат

аз 10 майи соли 2016

ш. Ваҳдат

Иштирок карданд: 32 нафар (рӯйхат замима мегардад)

Раиси маҷлис: А. Раҳимов

Котиб: К. Шокиров

Рӯзномаи маҷлис:

1. Корҳои фарҳангию иҷтимоии хонандагон дар байни аҳоли.
2. Қабул ба узвияти Созмони талабагӣ.
3. Масъалаҳои гуногун.

1. Шунида шуд:

Оид ба корҳои фарҳангию иҷтимоии хонандагон дар байни аҳоли (гузориш замима мегардад).

Қарор карда шуд:

1) Шаби адабӣ бахшида ба Қаҳрамони Тоҷикистон Мирзо Турсунзода гузаронида шавад.

2) Дастаи худфаъолиятии хонандагон барои баромад омодагӣ бинад.

3) Барои ташкил ва гузаронидани чорабинӣ Л. Гадоев, Ш. Сабзаев, К. Лутфова, С. Саидов масъуланд.

4) То бегоҳ фотомонтаж таҳия ва дар даҳлез насб карда шавад (мутасаддиён: С. Калонов, С. Камолов).

Шунида шуд:

Дар асоси аризаи Л. Кенчаева баромад карданд:

а) С. Неъматов: Латофат Кенчаева хонандаи фаъол буда, бо баҳои аъло меҳонад. Дар ҳамаи корҳои ҷамъиятӣ ширкат меварзад. Ба ҳамаи фанҳои таълим шавқ дорад. Ягона камбудии ӯ ҳамин аст, ки дар дарсҳо ғап мезанад ва ба рафти машғулият ҳалал мерасонад. Ман тарафдор. Танҳо меҳостам, ки Латофат дар назди хонандагон баромад карда ваъда диҳад, ки ин корашро дигар такрор намекунад.

б) М. Раҷабов. Латофат духтари басо аҷиб аст. Ба ҳамаи ҳамсинфҳояш дар вақти зарурӣ ёрӣ мерасонад. Масалан, ман бо сабаби касалии чанд муддат ба дарс намерафтам. Ӯ бегоҳӣҳо омада, ба ман кумак мерасонад. Ба шарофати Латофат ман дарсҳоро фаро гирифтам ва имтиҳонҳоро бомуваффақият супоридам. Пешниҳод мекунам, ки Латофат Кенчаева ба узви Созмони талабагӣ пазируфта шавад.

в) Н. Ҳасанов. Латофат ба ҳамаи ҳамсинфон дасти ёрӣ дароз мекунад. Пешниҳод мекунам, ки ба узви Созмони талабагӣ қабул карда шавад.

Қарор карда шуд:

Хонандаи синфи 7-ум Латофат Кенчаева ба узвияти Созмони талабагӣ қабул карда шавад.

Шунида шуд:

Аризаи хонандаи синфи 7 «А» Л. Сафоев шарҳи ҳол ва тавсия барои қабул ба узвияти Созмони талабагӣ.

Ҳангоми муҳокимаи аризаи Л. Сафоев баромад карданд:

а) Ф. Зарифов: Л. Сафоев – хонандаи пешқадам. Ӯ ба ақибмондагон ёрӣ мерасонад, обрӯи мактабро ҳимоя мекунад. Мо бо шодмонӣ қабули ӯро ба узвияти Созмони талабагӣ тарафдорӣ мекунем.

б) С. Қодирӣ: Л. Сафоев хонандаи хуб, фаъол махсус ба варзиш шавқ дорад. Камбудиаш ҳамин аст, ки кам китоб ме-хонад. Аз ҳамаи фанҳо баҳои «се» дорад.

в) муовини директор оид ба тарбия Ш. Шодиев: Ба назарам, Л. Сафоев аз ин корҳо ба хулоса меояд ва муносибатро ба таълим ҷиддӣ менамояд. Ман тарафдорам, ки Л. Сафоев ба узвият қабул карда шавад.

г) Л. Сафоев: Ман ваъда медиҳам, ки ин эродҳои зикршударо ба инобат мегирам ва хуб мехонам.

Қарор карда шуд:

Хонандаи синфи 7А Л. Сафоев ба узвияти Созмони талабагӣ қабул карда шавад.

Шунида шуд:

Ахбори мудири китобхона Ҳ. Ҳамидова бо ташаббуси хонандагони синфи 7-ум оид ба гузаронидани конференсия аз рӯи «Ривояти сугдиён»-и С. Улуғзода. Бисёр хуб мешавад, ки ҳама фаъолона ширкат намоянд. Конференсия охириҳои моҳи апрел доир мегардад.

Қарор карда шуд:

Ахбор оид ба гузаронидани конференсия ба инобат гирифта шуда, тавсия дода мешавад, ки хонандагон китобро хонда фаъолона ширкат намоянд.

Раиси маҷлис:

А. Раҳимов

Котиб:

К. Шокиров

IV. ҲОДИСАҲОИ ОВОӢ (ФОНЕТИКӢ)

9. Ташдиди овозҳо

Ташдиди овозҳо

Дар хотир доред:

Ташдид як ҳодисаи овоӣ (фонетикӣ) аст. Таваққуфи тулонӣ рӯйи як овози ҳамсадоро ташдид меноманд. Ҳарфери, ки ташдид бигирад, мушаддад мегӯяд. Ташдид дар калимаҳои аслии тоҷикӣ камтар, вале дар калимаҳои иқтибосии арабӣ бештар аст.

Акка, арра, барра, бутта, васса, дакка, калла, курра, палла, пурра, фалла, хуррам, малла, музаффар, мудаввар, таваллуд, тасаввур, табассум, қассоб, чарроҳ, аттор ва ғайра.

Дар натиҷаи пайвастшавии ду морфема ҳамсадоҳо ду бор навишта мешаванд, ки онҳоро ҳамсадоҳои такрор мегӯянд. Талаффузи чунин калимаҳо аз ташдид фарқ мекунад: *шаббода, ҷоннисор, ҳаммасалак, ҷоннок ва ғайраҳо.*

35. Калимаҳои ҳар ду сутунро хонда, ба яқдигар муқоиса кунед. Фарқи онҳоро шарҳ диҳед ва бо ҳар кадоми онҳо ҷумла тартиб диҳед.

I. акка – ака
дарро – даро
курра – кура
модда – мода
қассос – қасос

II. занн – зан
дурр – дур
садд – сад
сирр – сир

36. Задаро дуруст гузошта, калимаҳоро хонед. Гӯед, ки онҳо аз ҷиҳати маъно фарқ доранд?

даррав – дарав
маккон – макон
маккор – макор
хуррам – хурам

37. Матнро хонед ва баъд мазмуни онро накл кунед. Чумлахоеро, ки калимахояшон ташдид доранд, нависед ва имлои калимахои ташдиддорро дар хотир нигаҳ доред.

Ман боре дар лаби обе мутафаккир нишаста будам. Дидам сурхзанбӯре дар об ғарқ шуда, наздик ба вартаи ҳалок расида буд, бардошта бар канор ниҳодам, то хушк шуд ва бипарид. Натиҷаи ин амал ҳамон рӯз ба ман расид. Рӯзе дидам, мӯраспак ба тори анкабут гирифта омада метапид. Тараххум овардам. Риштаҳо аз саропош ба ҳикмат бурун кашидам, ки озоре ба вай нарасид. Ва ба сабаби ин амал аз маҳлакаи азим ба воситаи шахсе бираҳидам.

Ва билчумла дар ҳамаи умури маодӣ ва маосӣ қиссаи рӯбоҳбача малҳузи шумо бошад, ки аз модар пурсид, ки «маро ҳилае биёмӯз, ки чун ба кашокаши сағ дармонам, бад-он кор бандам ва махлас ёбам». Гуфт: "Онро ҳилаҳо фаровон аст, (аммо) осонтар ва ба начот қарибтар он ки дар хона нишинӣ, на ӯ туро бинад ва на ту ӯро бинӣ".

Аҳмади Дониш

Луғат

- мутафаккир** – ғарқи фикру андеша, фикркунанда
малҳуз – дар назар дошташуда, мулоҳиза кардашуда
варта – гирдоб, ҷойи хатарнок
махлас – ҷойи гурез, гурезгоҳ
тараххум – раҳм, дилсӯзӣ, раҳм кардан
маосӣ – гуноҳҳо
маодӣ – душман, аду
маҳлака – хатарнок, ҷойи хавфнок

Савол ва супориш

1. Гӯед, ки калимаҳои ташдиддори матн асосан ба кадом забон мансубанд?
2. Нуктае, ки дар матн таъкид мегардад, дар кадом ҷумла ифода ёфтааст?
3. Ташдиди овозхоро доништан чӣ аҳамият дорад?

38. Калимаҳоро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.

I	II	III	IV
чакка	аккос	акка	чаҳоннамо
чилла	бурро	барра	оббозӣ
якка	хуррок	бутта	шаббода
каллак	заррин	калла	каммева
гурриш	хиррӣ	курра	офтоббаро

Савол ва супориш

1. Калимаҳои сутуни аввал ба воситаи кадом пасвандҳо сохта шудаанд?
2. Дар сутуни дувум-чӣ?
3. Калимаҳои сутуни сеюм сохтаанд ё сода?
4. Калимаҳоро интихобан истифода бурда ҷумлаҳо тартиб диҳед.

39. Калимаҳоро нависед ва баъд бар асоси талаффуз муайян кунед, ки дуруст навишted?

Гоҳо, зимом, зинат, киса, мижа, малол, одӣ, сода, ҳила, макру ҳила, тазод.

40. Хонед ва гӯед, ки дар кадом сугун имлои калимаҳо дуруст омадаанд?

аввом – авом

аққалан – ақаллан

аққалият – ақаллият

қиммат – қимат

таккон – такон

чиннӣ – чинӣ

айёр – аёр

мутаваҷҷеҳ – мутаваҷҷеҳ

мутақаббир – мутақаббир

нубувват – нубуват

қиса – қисса

одӣ – оддӣ

41. Калимаҳоро аввал хонед ва баъд нависед. Гӯед, ки онҳо аз кадом забон иқтибос шудаанд? Имлояшонро ба хотир гиред.

аббос

вассоф

миллат

аввал

даллол

музаффар

аммо
аттор
баққол

зимма
иддао
қисса

шаффоф
таманно
таҷассум

Савол ва супориш

1. Иқтибоси калимаҳо дар забон падидаи хуб аст ё не? Чаро?
2. Чаро калимаҳо аз як забон ба забони дигар мегузаранд?
3. Сабабҳои иқтибосшавӣ кадомҳоянд? Шарҳ диҳед.

42. Калимаҳои зеринро истифода бурда ибораҳо созад, ки дар онҳо ҳамсадоҳо ташдид шаванд. Дар кадом ҳолат дар ин калимаҳо ташдиди ҳарф сурат мегирад?

мад
фан
рад
зид

син
сад
ҳал
дур

чид
сир
ҳақ
кул

43. Нависед ва гӯед, ки чаро дар калимаҳои зерин ҳамсадоҳо ду бор омадаанд? Магар ҳамсадоҳои мазкур ташдид шудаанд? Бо чанде аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Ҷаҳоннамо, оббозӣ, шаббода, каммева, каммаҳсул, ҷигарранг, серранг, яххона, кабккабоб, каммузд, маҳиннах.

44. Матро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Калимаҳои зеринро, ки дар онҳо ҳарфҳо ташдид ё такрор шудаанд, ёбед ва аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед. Шумо низ таклидан ба мазмуни матн лавҳачае таҳия кунед, ки маҳалли бароятон шинос тасвир шуда бошад.

... Бегоҳ буд. Ҳавопаймо моро ба фурудгоҳи Самарқанд расонд. Баъд аз чанде фурсат мошини мо ба сӯйи Панҷакент раҳсипор гардид. Вақте ки аз Самарқанд ва аз деҳаҳои хурраму дашту сахроҳои паҳновар гузашта, ба сӯйи Панҷакент мешитобидем, аз дур, аз чапу рост тепаҳо, кӯҳҳо намоён мешуданд. Офтоб андак-андак дар паси уфуқ пинҳон шуда, фазои гирдогирди худро тилло-

ранг мекард, ки ба Панчакенти бостон, ба он диёри боса-
фо, диёре, ки холи рухи тоҷикон аст, ворид шудем.

Панчакент дар болооби дарёи Зарафшон, дар водии ва-
сее, ки атрофаш бо кӯҳҳо ва деҳаҳои сабзу хуррами дар до-
манаи кӯҳҳо ва канори рӯдҳо воқеъ ҳастанд, ҷойгир шуда-
аст. Ин диёри афсунгару дилангез, ки тоҷикон дар гузаштаи
хеле қадим дар он маскан гузида, аз худ ба ёдгор мондаанд,
асрҳо инчониб диққати аҳли хирадро ба худ мекашид.

Шарифҷон Ҳусейнзода

45. Порчаҳоро хонед ва ҳар яки онро маънидод кунед. Сабаби ду
шакли навишт гирифтани калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.
Магар ин тарзи навишти калимаҳои ишорашуда ба қоидаи имло
мувофиқат мекунад?

Агар **баччаи** шери ноҳӯрдашир
Бипӯшад касе дар миёни ҳарир.
Дихад нӯш ўро зи ширу **шакар**,
Ҳамеша варо парваронад ба бар.
Ба гавҳар шавад боз, чун шуд бузург,
Натарсад зи оҳанги пили сутург.

Абулқосим Фирдавсӣ

Ба корҳои гарон марди кордида фирист,
Ки шери шарза дарорад ба **хамми** каманд.

Саъдии Шерозӣ

Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най шаккару **шаккар** шавад қанд.

Бадриддин Ҳилолӣ

Рӯзе аз рӯзҳои фасли баҳор,
Ки дили **баччагон** надошт қарор.
Берун аз деҳаи Ҳисор шудем,
Ҷониби дашти лозазор шудем.

Мирзо Турсунзода

10. Монандшавии овозҳо

Дар хотир доред: дар чараёни нутқ, ҳодисаи аз ягон ҷиҳат ё комилан монанд шудани овозҳои нутқ рӯй ме-диҳад, ки онро монандшавӣ мегӯянд.

Калимаҳои зерин ин тарз талаффуз мешаванд: *шамбе, замбӯр, замбар, чамбар, вале шанбе, занбӯр, занбар, чанбар* менависанд.

Вожаҳои **бадтар** ва **садто** ба шакли **баттар** ва **сатто** талаффуз мешаванд.

46. Калимаҳои зеринро хонед ва бори дигар талаффуз кунед. Ҳангоми талаффуз чӣ ҳодиса ба шумо аён гашт? Тарзи навишти онҳоро шарҳ дода, имлояшонро дар ёд нигоҳ доред.

Шанбе, занбӯр, занбар, чанбар, анбур, анбор, гунбад, ҷунбидан, дунба.

47. Калимаҳои ҳар ду сутунро хонед ва талаффузи ҳар кадомро шарҳ диҳед. Ба имлои онҳо таваҷҷуҳ кунед. Бо истифода аз калимаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

мазкур	асбоб
зудтар	машғул
китобча	афғон
бодпо	асосгузор
калидсоз	аспбандӣ

48. Чистонҳоро возеҳ ва бодикқат хонед, ҷавобҳояшонро пайдо кунед. Ҳангоми кироат ба талаффузи калимаҳо таваҷҷуҳ намоеду ҳодисаҳои овоиро ошкор созед ва тавзеҳ диҳед.

Бародари амак, аммо амак нест
Ва аз ҳама наздиктар аст ба ту он мардак?

*****

Пеши ту бошад дар ҳар макон,
Натавон дидан, нагардад баён.

Он чист, ки тоҷ дораду шоҳе нест,
Бедорат кунад, аммо соат нест.

*****

Чист он гунбаде, ки ӯ бедар,
Андарун духтарон бувад яксар.
Ҳоли он духтарон агар пурсӣ,
Ҳама хуниндиланду дар чодар?

аз китоби «Чистонҳо»

Савол ва супориш

1. Санъати ташбехро аз порчаи охир пайдо кунед.
2. Зери мафҳуми «**духтарон**» чӣ дар назар дошта шудааст?
3. Киҳо хуниндиланду чаро дар чодаранд?

49. Ҳикояро бихонед ва мазмуни онро нақл кунед. Ҳангоми хондан калимаҳоеро, ки дар онҳо ҳодисаҳои овоӣ дучор мешаванд, муайян намоед ва шарҳ диҳед. Пас аз он гӯед, ки чӣ натиҷа бардоштед? Хулосаатонро нависед.

Дар замони Баҳроми Гӯр ҳақиме буд, ки дар фазлу ҳикмат ягона буд ва дар хунару дониш ангуштнамой. Чун борҳо ахволи ӯ ба Баҳром гуфтанд, Баҳром ӯро бихонд ва аз анвои улум имтиҳон кард. Ва чун дар ҳама ҷавоби савоб дод, Баҳром бо худ гуфт: «Вазорат ба вай тафвиз кунам, аммо бош, мо ӯро дар ҳиммату адаб биёзмоем».

Пас, ӯро бо худ дар хон нишонд ва ҳамкоса гардонид ва мурғе бирён карда, дар пеши вай ниҳод.

Ҳақим мурғро пора кард ва ба шараҳе тамои бихӯрд ва дигарро ҳамчунон ба кор бурд.

Баҳром гуфт: «Ин мард ҳиммат надорад, дар пеши ман мурғ чунин мехӯрад, дар ғайбати ман чӣ гуна хӯрад?!».

Пас, ӯро ташриф дод ва бозгардонид ва бад-ин тарки адаб ва дунҳиммати аз вазорат маҳрум монд.

Муҳаммад Авфӣ

Луғат

ангуштнамо – машхур, шуҳратёфа

анвоъ – ҷамъи навъ, навъҳо

улум – ҷамъи илм, илмҳо

тафвиз – ба уҳдаи касе гузоштан, супурдан

ҳиммат – ирода, азм, ҷаҳду кӯшиш

шараҳ – ҳарисӣ, ҳирс

ташриф додан – ҷома бахшидан, бузург гардондан

дунҳиммати – пастҳиммати, фурумоягӣ

Савол ва супориш

1. Ибораи **ҷавоби савоб** чӣ маъно дорад?
2. Магар **одамро мехонанд**? Шарҳ диҳед. Боз ба кадом маъниҳо меояд? Ҷумлае тартиб диҳед, ки дар он калимаи **хондан** истифода шуда бошад.
3. Ҳангоми талаффузи калимаи **ҳикмат** чӣ ҳодисаи забонӣ ҳис карда мешавад?

50. Матнро хонед ва мазмуни онро мухтасар нақл кунед. Гӯед, ки аъзоҳои ҷида ба матн чӣ хусусияте бахшидаанд? Тарзи қироати ҷумлаҳои аъзои ҷидадорро шарҳ диҳед. Боз кадом ҷашнҳои миллиро медонед? Номбар кунед.

Дар Суғд ҳеч як аз маросимҳои бисёри суғдиён бо чунин фароҳӣ, шукӯҳ ва хуррамии тамоми халқ ҷашн гирифта намешуд, чунон ки Наврӯз гирифта мешуд. Марду занҳо, баҷаҳо либосҳои рангоранги идона пӯшида, ба сайри саҳроҳо, боғу бӯстонҳо мебароманд ва ба шарафи вуруди баҳори файзбор таронаҳо мехонданд, бозиҳои гуногун барпо менамуданд. Меҳмондориҳо, эиёфатҳои ҳамдигарӣ авҷ мегирифтанд.

Ин ҷашн аз ҳама бошукӯҳтару хуррамтар дар сайргоҳи беруни шаҳр баргузор мешуд: дар он созанда ва сарояндагон, раққосон, шаъбадабозон издиҳоми халқро дилхуш месохтанд. Ҷавонон гӯштингирӣ, ҷавгонбозӣ мекарданд, пойга метохтанд.

Сотим Улугзода

Луғат

вуруд – дохил шудан, расидан, омадан

қавволон – нотикон, хушгапон

шаъбадабозон – найрангбозон

издиҳом – анбух, чамъият

Савол ва супориш

1. **Ҳеч як**-ро бори дигар талаффуз карда, имлои онро дар ёд нигоҳ доред.
2. Боз дар кадом калимаҳо афтидану ҳамоҳанг шудани овозҳо мушоҳида мешаванд?
3. **Наврӯз**-ро аз чиҳати сохт муайян созед.
4. **Гӯштингири** боз чӣ тавр навишта мешавад?

11. Қойивазкунии овозҳо

Дар хотир доред: Қойивазкунӣ ҳодисаи овозиест, ки ду овози ҳамсоя қойи ҳамдигарро иваз мекунанд ва ин ба сода талаффуз кардан алоқаманд аст. Бо мурури замон баъзе аз онҳо қойи навишти дурусти калимаҳоро танг месозанд.

51. Калимаҳоро хонед ва шарҳ диҳед, ки дурусташ кадом буд ва ҳоло дар кадом шакл истифода мешавад.

куфл – кулф

китф – кифт

суфра – сурфа

масҳй – маҳсй

афв – авф

52. Гӯед, ки дар забони имрӯза ҳам қойивазкунӣ мавҷуд аст? Дар кадом навъи нутқ ин ҳодиса рух медиҳад? Дар калимаҳои зерин қойивазкунӣ дида мешавад ё не?

Ҳалво, дарё, чумъа, чамъ; ҳавло, дайро, чуъма, чаъм.

53. Калимаҳоеро аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ёбед, ки дар онҳо ҷойивазкунии овозҳо вучуд дошта бошад. Онҳоро нависед ва муҳокима кунед.

54. Матро бодикқат хонед. Ҳикмати он дар чист? Хулосаатро нависед. Калимаҳои ишорашударо бори дигар талаффуз кунед ва матлабро шарҳ диҳед.

– Асли ҳама донишҳо ақл аст. Ва ҳар ки **некбахту хушризқ** бошад, корҳои мушкил бар вай сахл гардад, душвор осон шавад ва ҳар кори номумкин ба ҳукми мусоидати **иқболу** баландии бахт бар вай сахл гардад. Ва низ дар ҳосил шудани матлаб **вақт** таъсири зиёд дорад, чун вақти зарурӣ расад ва муҳлати лозима ба поён ояд, он мушкил осону муяссар шавад ва дар ҳадди имкон ояд.

аз «Ҳаким Синдбод»

Савол ва супориш

1. Дар хусуси аҳаммияти **ақл** мулоҳизаатро гӯед.
2. **Вақт** барои ба даст омадани матлаб чӣ аҳаммият дорад?
3. Лозима ё лозимӣ? Кадомӣ дуруст аст? Бо истифодаи калимаи **лозима** ҷумла тартиб диҳед ва нависед.

55. Порчаҳои зеринро раван хонед ва маънидод кунед. Мазмуни ҳар ду порчаро бо ҳам муқоиса намоед. Чӣ натиҷа бардоштед? Ба андешаҳои баёнкардаи шоир розиед ё не? Мулоҳизаҳои шумо? Дар мавзӯи "Ростӣ – расти" эссе нависед. Фикри худро бо чанд далел собит кунед.

Ба бад гуфтан макун хӯ, то тавонӣ,
Ки арбоби хирад бадхӯд хонанд.
Наку гӯйӣ, накугӯят нависанд
В-агар бадгӯ шавӣ, бадгӯт хонанд.
Ту ҳам мунсифи худ шав, чӣ беҳтар,
Ки бад хонанд ё некут хонанд?

*****

Ба ростгӯйӣ машғул шав, агар вақте
Дурӯге аз ту равад, ҷумла рост хонандаш.
На дар дурӯғзанӣ шуҳра шав, ки дар ҳама ҷо
Агарчи рост бигӯйӣ, дурӯғ донандаш.

Хусрави Дехлавӣ

56. Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Ҷумлаҳоеро, ки хислати дӯстии муаллиф ифода ёфтааст, аниқ карда нависед.

Солҳои дароз аст, ки бо устод Баҳром Сирус дар як ҷо, дар Душанбе кор кардаем. Бояд зикр намоям, ки ин инсонӣ комил, олими арҷманд хоксорӣ, самимият, гуманизм, зиндадилӣ ва дараҷаи баланди худро ҳеҷ дигар накардааст.

Ҳамин содагӣ, фурутанӣ ва самимияте, ки 45 сол пеш дида будам, ҳанӯз давом дорад. Ман борҳо аз файзи маҳзар ва гуфтораш баҳра гирифтаам. Вай марди бисёр хоксор, дур аз сару садоҳое ва ҳангомаҳо, гарммаҳзар ва зарофату шод ва хушрӯҳия, бағоятдараҷа хушқалбу салим аст. Латифаҳои бамаза ва шеъри бисёр медонад, гоҳ-гоҳ дар ҳангоми суҳбат онҳоро ба кор мебарад ва ба ин сабаб дӯстони бисёре ҳам дорад. Ман ҳам аз суҳбаташ лаззат мебардам, гоҳ ба манзилаш мерафтам, ба лутф ва ҳақиқати тамоми муҳаббат мекард, аз корҳои худ суҳанҳои дилпазир мегуфт, ҳамеша ба дониш маслиҳатҳои пухта ба дигарон ҳам ёрӣ мерасонд.

Ш. Ҳусейнзода

Савол ва супориш

1. **Аз файзи мазҳараш баҳра гирифтаам**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. **Латифаҳои бомаза**, яъне чӣ гуна?
3. Матне нависед ва дар он симои яке аз ҳамсинфонатонро тасвир кунед.

12. Бадалшавии овозҳо

Дар хотир доред: Ҳодисаи ба ҳамдигар табдил шудани овозҳои таркиби як морфемаро бадалшавӣ мегӯянд. Ҳамаи бадалшавиҳо ба шароити гуногуни овозӣ (фонетикӣ) алоқаманд аст. Бо мурури замон ба ҳодисаи мустақил табдил ёфта, аз рӯйи анъана сурат мегирад.

Ду навъи бадалшавӣ: анъанавӣ ё таърихӣ ва бадалшавии зинда мавҷуд аст, ки онҳо аз ҳам фарқ мекунанд. Бадалшавии таърихӣ дар хат ифода мешавад, аммо бадалшавии овозӣ (фонетикӣ) аз ин ҳуқуқ маҳрум аст.

Хонед ва бадалшавӣ садонокхоро шарҳ диҳед. Асосан ин ҳодиса дар асосҳои феълҳо мушоҳида мегардад.

бурд//бар, пухт//паз, шуд//шав = у//а
супурд//супорид, буд//бош = у//о
шӯй//шуст, гӯй//гуфт = ӯ//у
ков//кофт, рӯб//рӯфт = в//ф
кӯб//кӯфт, тоб//тофт = б//фт
дор//дошт, гузор//гузошт = р//шт
шӯй//шуст, чӯй//чуст = й//ст
хоҳ//хост, чаҳ//част = ҳ//ст

57. Калимаҳои зеро хонед ва нависед. Ба талаффузи онҳо таваҷҷуҳ намоед. Магар овозҳо бадал мешаванд? Агар чунин аст, шарҳ диҳед.

иктисод, вақт, нақша, мақсуд, тақсир, тақсим, тақдир, нақд, мазкур, себча;

ихтисод, ваҳт, нахша, маҳсуд, таҳсир, таҳсим, тағдир, нағд, маскур, сепча;

58. Калимаҳои ҳар ду сутунро аввал хонед ва баъд нависед ва фарқи маъноии онҳоро шарҳ диҳед. Гӯед, ки тафовут ба чӣ вобаста аст? Чаро калимаҳо дар сутуни аввал якҷоя ва дар сутуни дуюм ҷудо навишта шудаанд?

инсо́н
чорма́ғз
мардико́р
чорсу́
номана́вис
хамин
якди́л

ин со́н
чо́р ма́ғз
марди ко́р
чо́р су́
нома́ навис
хам ин
як ди́л

59. Байтхоро хонед ва нависед. Онҳоро шарҳ диҳед. Ифодаҳои ишорашуда аз чихати маъно фарқ доранд ё не? Тарзи дурусти навишти онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

Гуфтам: давои дарди диламро хате навис,
Гуфто: **даво** чун бинависам, **даво** нест.

Камоли Хуҷандӣ

Моҳазар нест ба бозор сивои **манту**,
Гушна мондӣ, агар имрӯз ба ҷои **ман ту**.

Савдо

Чӣ нуқсон дорад ин мардум, ки **ин сон**,
Надорад қадру қимат мисли **инсон**?

Мирзо Турсунзода

Луғат

моҳазар – ҳозир ва мавҷуд

сиво – ғайр аз, ба ғайр аз

Савол ва супориш

1. **Гушна** боз ба чӣ шакл гуфта ва навишта мешавад? Кадом шакли он дуруст аст?
2. **Чаро чӣ** бо **ӣ** навишта шудааст? Шарҳ диҳед.
3. Калимаҳои **қуфл**, **китф**, **суфра**, **масҳӣ** ва **афв** чӣ тавр талаффуз мешаванд? Чаро?

60. Порчаҳоро возеҳ хонед мавзуи онҳоро муайян кунед. Дар ин порчаҳои шеър ягон ҳодисаҳои овой ба назар мерасанд?

Таносоиву коҳилӣ дур кун,
Бикӯшу зи ранчи танат сур кун.
Ки андар чахон суд бе ранч нест,
Ҳамонро, ки коҳил бувад, ганч нест.

* * *

Гар аз коҳилон ёр хоҳӣ ба кор,
Набошӣ чахончӯву мардумшумор.
Дигар хештанро надорӣ бузург
В-агар гоҳ ёбӣ, нагардӣ сутург.

Абулқосим Фирдавсӣ

Луғат:

коҳилӣ – танбалӣ, сустӣ

сутург – бузург, қавӣ

61. Ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Ба талаффуз ва навишти калимаҳое, ки ҳарфҳои **ӯ**, **ӣ** доранд, диққат диҳед ва онҳоро аз чихати сохт муайян намоед. Дар кадом сарсатр лутфи сухан дида мешавад? Онро шарҳ диҳед.

Овардаанд, ки рӯзе Кисро хост, ки барнишинад ва атрофи мамлакатро тамошо кунад.

Рикобдор асп пеш кашид. Кисро худ болои асп овард, ногоҳ давол канда шуд ва Кисро бияфтод. Дарсоат бифармуд, то мирохурро сиёсат кунанд. Ӯро оварданд.

Рикобдор гуфт: «Подшоҳ як калима аз ман истимоъ намояд, баъд аз он ҳар сиёсат, ки фармояд, раво бошад».

Кисро гуфт: «Чӣ мегӯӣ?»

Гуфт: «Эй подшоҳ, ту подшоҳи одамиёнӣ ва аспи ту подшоҳи аспон. Даволи бечора тоқати кашиши ду подшоҳ кучо дорад?!»

Кисроро ин сухан бағоят хуш омад ва ӯро афв кард ва ташриф дод.

Муҳаммад Авфӣ

Луғат

рикобдор – касе, ки рикоби подшоҳ (давлатманд)-ро гирифта, ўро савор мекунад

мирохур – сардори саисон

истимоъ – шунидан, гӯш додан

сиёсат қардан – тарсондан, чазо додан, қатл қардан

давол – тасмаи чармин, миёнбанди рикоби асп

Савол ва супориш

1. **Овардаанд**-ро боз чӣ тавр гуфтан мумкин?
2. **Истимоъ фармудан** чӣ маъно дорад?
3. **Қисроро ин сухан хуш омад**-ро боз бо кадом ифода баён қардан мумкин? Ифодаи **хуш омад** чӣ гуфгани гап аст?
4. Бо лутф сухан гуфтан чӣ аҳаммият дорад?

Дар хотир доред: Бадалшавии овозҳо ду навъ мешавад: бадалшавии ҳамнишинӣ ва бадалшавии мавқеӣ.

а) Бадалшавии ҳамнишинӣ дар натиҷаи мувофиқати фонемаҳои ҳамнишин ба вучуд меояд. Дар бадалшавӣ фонемаҳо аз рӯйи чор аломат: қори садопардаҳо, узви овозсоз ё махраҷи овозсозӣ, тарзи ташаккул ва вазъияти пардаҷаи қом сурат мегирад.

62. Қалимаҳои ҳар ду сутунро хонед. Шарҳ диҳед, ки чаро чунин мешавад?

мазқур (масқур)

зудтар (зуттар)

тазқира (тасқира)

себча (сепча)

қалидсоз (қалитсоз)

қитобча (қитопча)

63. Қалимаҳоро аввал хонед ва пас аз муайян қардани дурустии имлояшон нависед.

аз сар (ассар)

об қатӣ (опқати)

аз пас (аспас)

бод қатӣ (ботқати)

аз худ (асхуд)

қалид қати (қалит қати)

64. Ифодаҳои ҳар ду сутунро нависед ва фарқашонро шарҳ диҳед.

боз кун (бос кун)	пас (паз) гирифт
бод кард (бот кард)	пеш (пеж) бурд
сад кас (сат кас)	хок (хог) гирифтан
чок (чоғ) дӯхтан	

65. Мисолҳои ҳар ду сутунро хонед. Калимаҳоро бори дигар талаффуз кунед. Бадалшавии ҳамсадохоро вобаста ба мавқеъ шарҳ диҳед.

касб (касп)	иктисод (ихтисод)
кабуд (кабут)	вақт (вахт)
лағад (лағат)	нақша (нахша)
санҷид (санҷит)	тақсим (тахсим)
калид (калит)	нақд (нағд)
сабад (сабат)	мақсад (махсуд)

13. Кор бо матни санад (АКТ)

66. Порчаро хонед ва хусусиятҳои санадро муайян кунед.

Санад (акт). Хуччате, ки дар он ҳайати махсус таъйиншуда ё шахси ҷудогонаи соҳибмансаб ягон воқеа, ё далели ҳаёт ва фаъолияти идораҳо, ё шахрвандони ҷудогонро тасдиқ мекунад, санад ном дорад.

Санадҳо дар натиҷаи санҷиши идораҳо ё фаъолияти ҷудогонаи соҳибмансаб, дар вақти қабули сохтмонҳои нав, озмоиши маҳсулоти нав ва ихтироот, хангоми ба роҳбари нав супоридани корҳо ва молу мулки идора ё корхона, дар мавриди аз рӯйхат баровардани асбобу анҷомҳои вайронкунонаи корношоямгашта ва сарфшуда, аз байн бурдани хуччатҳо, дар ҳолати ошкор шудани камбудӣ ё нуқсонҳои маводди гаранбаҳо, ҳини муқаррар сохтани далелҳои вайронкунии қарорҳои ҳукумат ва қонунҳо ва ғайра тартиб дода мешаванд.

Тартиби навиштани санадҳо ва мазмуни онҳо ба мазмун ва ҳолатҳои он далелу ҳодисаҳои, ки дар ин хуччат равшан карда мешаванд, вобаста аст.

Дар санад на танҳо ғабӯлияти муассиса сабт мегардад, балки ҳангоми зарурат ҳулосаю пешниҳодот низ зикр меёбад. Ҳайат баъди таҳия муассисаи манфиатдорро бо мазмуни санад ошно месозад.

Ҳамаи санадҳо (актҳо) бояд қисмҳои асосии онро фаро бигиранд. Ҷузъҳои асосии санад инҳоянд:

- 1) номи санад;
- 2) ҷойи (маҳалли) таҳияи санад;
- 3) таърихи таҳияи санад;
- 4) вазифа, ному насаби таҳиякунандаи санад;
- 5) матни санад;
- 6) пешниҳодот (дар мавриди зарурат);
- 7) имзои раиси ҳайат ва аъзои он.

Дар баъзе санадҳо гоҳо ададу миқдори саҳифаҳо зикр мегарданд. Вожаи «санад» дар байни сатр ҷой дода шуда, поёнтар аз тарафи чап санад ва аз тарафи рост маҳалли тартиб додан зикр мегардад.

Аз тарафи чап номи вазифаҳои имзокунандагон санад ва аз тарафи рост ному насаб меояд. Санад аз рӯи зарурат дар чанд нусха тартиб дода мешавад ва зикр мегардад, ки чанд нусха таҳия шудааст.

Баъзан ба ҷойи санад вожаҳои **акт**, **таъйиднома** ва ғайраҳо истифода мешаванд. Таҳиягарони истилоҳот санадро мувофиқтар ҳисобиданд.

Савол ва супориш

1. Санад кай таҳия карда мешавад?
2. Тартиби ҷузъҳои санадро номбар кунед.
3. Ба ҷойи «санад» боз кадом калимаҳо истифода мешаванд?
4. Шумо кадоме аз вожаҳо (таъйиднома ё санад) муносиб медонед?

67. Санадҳои зеринро хонед ва аниқ созед, ки онҳо дар кадом мавзӯҳо навишта шудаанд? Ба ин монанд санадҳо тартиб диҳед:

Санад

аз «30» январи соли 2017

н. Рашт

Мо, имзокунандагон, кормандони Муассисаи таҳсилоти умумии №00 н. Рашт дар ҳайати зерин: мудири хоҷагӣ А. Ғайратов, омӯзгори фанни «Математика» Ғ. Шоев ва аловмон Р. Тешаев санади мазкурро таҳия кардем дар ин хусус, ки, ҳақиқатан, дар моҳи феввали соли 2016 4,0 тонна ангишт ва 0,6 метри мукааб ҳезум сарф карда шудааст.

Санад дар ду нусха тартиб дода шуд.

Мудири хоҷагӣ:

А. Ғайратов

Омӯзгори математика:

Ғ. Шоев

Аловмон:

Р. Тошев

Санад

оид ба бозрасии ҳазинаи китобхонаи бачагонаи шаҳри Хучанд

аз «26» январӣ соли 2016

ш. Хучанд

Дар асоси фармоиши мудири китобхона, ки таҳти № 35 ба таърихи 25 январӣ соли 2011 ба тавсиб расидааст, комиссия иборат аз раис – сармуҳосиб Ҳакими Азиз ва аъзо – муҳосибот Саодат Салимова ва Зебӣ Қаландарова ҳазинаи китобхонаи бачагонаи ш. Хучандро бозрасӣ намуд. Баррасӣ дар ҳузури ҳазинадори китобхона – Мадина Дилшодова гузаронида шуд.

Дар натиҷаи баррасӣ маълум гардид:

- 1) бақияи маблағи нақд дар ҳазина 45 сомонӣ мебошад;
- 2) бақияи маблағ тибқи дафтари ҳисоби ҳазина 45 сомонӣ мебошад.

Тартиби пур кардани дафтари ҳисоби ҳазина ва ниғаҳдорӣ маблағи нақд мутобиқи муқаррароти (Низомномаи) идораи амалкунандаи ҳазинаи муассисаи давлатӣ, кооперативӣ (таовунӣ) ва ҷамъиятӣ.

Комиссияи баррасии хазина:

Раиси комиссия:

Аъзои комиссия:

Муҳосибон:

Хазинадор:

Ҳ. Азиз

С. Салимова

З. Қаландарова

М. Дилшодова

Санад

аз «5» январи соли 2016

ш. Душанбе

Мо, имзокунандагони зер, дар ҳайати И. Калонов – мудири хоҷагии Муассисаи таҳсилоти умумии № 42-уми ш. Ҳисор, К. Шарифзода, Қ. Ҳалимов ва М. Раҷабов – омӯзгорони муассисаи таҳсилоти умумии мазкур ин санадро таҳия кардем.

Мо тасдиқ мекунем, ки 25 поя мизи талабагӣ шикастааст ва истифода кардани онҳо ғайриимкон мебошад.

Санад дар ду нусха таҳия шудааст.

Мудири хоҷагии мактаб:

имзо

И. Калонов

Омӯзгорони мактаб:

имзо

Қ. Ҳалимов

имзо

М. Раҷабов

68. Санадхоро хонед ва махсусиятҳои онҳоро шарҳ диҳед. Гӯед, ки кадом истилоҳҳои расмии коргузори дар санадҳои мазкур истифода шудаанд. Аломатҳои китобати дар санадҳо истифодашударо маънидод кунед.

Санад

аз «6» июни соли 2016

ш. Душанбе

Ин санадро нозирӣ шӯъбаи маориф Саиди Ҳалим ва директори Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 48-уми н. Шохмансур Карим Раҳим таҳия намуданд.

Мо шӯҳидӣ медиҳем, ки намояндаи Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии номбурда 165 дона шаҳодатнома аз шӯъбаи маориф гирифт.

Ин шаҳодатномаҳо аз шумораи 0: ... то шумораи ... мебошад. Санад дар ду нусха таҳия шудааст. Нусхаи аввал дар Муассисаи таҳсилоти умумии зикршуда ва нусхаи дуюм дар дасти директори мактаб аст.

Нозири шуъбаи маориф:	имзо	С. Ҳалим
Директори МТМУ №48:	имзо	К. Раҳим

Санад

аз «25» майи соли 2006

ш. Душанбе

Мо, дар зер имзокунандагон, роҳбари синфи 7 «А» Б.Зокирова ва аъзои комитети хонандагон: Даминова Ш., Алибахшова Н., Каримов Т., Раҳматова Т. тартиб додем ин санадро дар ин хусус, ки китобҳои дарсии «Забони модарӣ» ва «Забони англисӣ»-е, ки аз тарафи китобхонаи Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 00 ш. Душанбе ба хонандаи синфи 7 «А» Одили Олим дода шудааст, дар натиҷаи муомилаи нодуруст варақҳои ҷудо гаштаанд ва истифодаи онҳо дар соли оянда номумкин аст.

Тартибдиҳандагони санад ин ҳолатро ба назар гирифта, аз Одили Олим ба тариқи ҷарима арзиши китобро рӯенданд ва маблағ барои ҷуброн ба ҳисоби давлат гузаронида шуд.

Дар соли оянда барои истифода ношоам будани китобҳои зикршударо бо имзоҳои худ тасдиқ мекунем.

Роҳбари синфи 7 А:	имзо	М. Диловарова
Аъзои комиссияи хонандагон:	имзо	Ш. Даминова
	имзо	Н. Алибахшова
	имзо	Т. Раҳматова

69. Матни санадро хонед ва нависед. Мавзуи онро шарҳ диҳед. Оид ба масъалаи дигаре санад таҳия кунед. Гӯед, ки кадом аломатҳои китобат дар санадҳо бештар истифода мешаванд.

Санади

қабул кардану супоридани ҳуҷчатҳо ва молу мулк
аз «30» июни соли 1996 ш. Душанбе

Собиқ мудирӣ хоҷагии Донишкадаи такмили ихтисоси ш. Душанбе Р. Бобочонов, аз як тараф, ва мудирӣ хоҷагии навтаъиншудаи донишкадаи мазкур Б. Аҳмадов, аз тарафи дигар, бо иштироки раиси иттифоқи касаба М. Валиев дар асоси фармоиши директори донишкада Р. Абдуллоев аз 28 июни соли 1995 ҳамин санадро дар ин бора тартиб додем:

1. Собиқ мудирӣ хоҷагӣ ведомостҳои молу мулки донишкадаро бо №№ 1,2,3 ва 4 аз 25 июни соли 1990 супорид ва мудирӣ хоҷагии нав қабул кард.

2. Забонхати доир ба рӯйхати молу мулкро аз 23 июни соли чорӣ ба маблағи 100 200 (сад ҳазору дусад) сомонӣ, ки ба Муассисаи таҳсилоти умумии № 00 ш. Душанбе дода шудааст, супорид ва қабул карда шуд.

3. Даҳ бастаи компютеру принтерро, ки дар донишкада буд, мувофиқи рӯйхати иловагӣ супорид ва қабул карда шуд.

Санад дар се нусха тартиб дода шуд.

Раиси иттифоқи

касабаи донишкада:

имзо

М. Валиев

Ҳуҷчатҳо ва молу

мулкро супоридам:

имзо

Р. Бобочонов

Ҳуҷчатҳо ва молу

мулкро қабул кардам:

имзо

Ф. Аҳмадов

V. ҲАРФИ САКТА (Ъ) ВА ИМЛОИ ОН

14. Мавқеъ ва ҷойи ҳарфи сакта дар забони тоҷикӣ

Дар хотир доред: Ҳарфи сакта Ъ дар мавридҳои зерин навишта мешавад: дар байн ва анҷоми калимаҳои иқтибосии арабӣ ба ҷойи айн ва ҳамза: аъло, баъзе, чамъ, мавзуъ, навъ, масъул, масъала ва ғайра.

– дар калимаҳои, ки бо Ъ анҷом меёбанд, ҳангоми қабули пасванди чамъбандии-**ҳо** ва пайвандаки у ва бандаки изофӣ (**-ӣ**): шамъҳо, табъу нашр, шамъу парвона, чамъи мардум ва ғайра.

Ҳарфи Ъ дар байни ду садонок ба истиснои калимаҳои *фаъол, таъйин навишта намешавад: маориф, таом, мавзуи баҳс, тулуи офтоб, маҷмуи ашъор...*

Ҳамчунин, дар калимаҳои иқтибосие, ки зимни калимасозӣ бо пасвандҳои -ан, -от, -и, -а, -ият ва ғайра ҳарфи сакта (Ъ) дар байни садонокҳо қарор мегирад, навишта намешавад: бадеъ-бадеӣ, воқеъ-воқеӣ, воқеа, воқеият, воқеаи, воқеат; монеъ-монеа, монеӣ; моеъ-моеӣ, моеот ва ғайра.

70. Матнро бодикқат хонед ва гӯед, ки дар он чӣ тасвир шудааст? Кадом ифодаҳои матн писанд омад? Ба имлои калимаҳои, ки ҳарфи сакта доранд, таваҷҷуҳ карда, онҳоро шарҳ диҳед.

... Ҳавливу хона аз шуълаи шамъу чароғу қандил монанди рӯз равшан ва музайян буд. Дар шоҳаҳои дарахтон қафасҳои булбулу қумрӣ овозон ва он парандагон аз шуълаи шамъ ва атру райҳон ба завқ даромада гулгула ва шӯр барпо карда буданд. Ба даруни хона даромада дидам, ки фаршу палосҳои бисёр аъло пахн карда шуда, дастархонҳои атлас ва заррин кашида... Дар шамъдонҳо шамъҳои кофури месӯхт. Навозандагони хушсимо ва хушнавоз ба ҷойи худ нишаста, соқиеҳои маъкул ба по истода, пешхизматони хушлибос аз хама ҷо бохабар ва хушёр...

аз «Чор дарвеш»

Лугат

музайян – зебу зинат додашуда, ороста

кофури – сафед, сафедранг

Савол ва супориш

1. Чиро қандил мегӯянд? Боз кадом калима ба ин маънӣ истифода мешавад?
2. Имлои калимаҳои **шуъла**, **шамъ**, **аъло** ва **маъкул**-ро шарҳ диҳед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо нависед.
3. Оид ба чорабиние, ки дар муассисаатон бахшида ба ҷашне доир кардед, хабари хатгӣ нависед.

71. Матнро хонед ва гӯед, ки ба моҳияти он сарфаҳм рафтед? Сухан дар бораи кӣ меравад? Сифатҳои модарро, ки дар матн тасвир шудааст, муайян кунед ва нависед. Барои розигии модар чӣ корхоро бояд анҷом дод, то ки ӯ дар ҳаққи шумо дуои нек кунад. Матнро чӣ ном муносиб аст? Суханону дуои модарашон ба Сарвари кишварамон чӣ асаре бахшидаанд?

Бибӣ Марям Шарифова, модари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қаҳрамони Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар деҳа мисли дарахти пурборе буд, ки дар шохааш мурғҳои марҷон роҳат ғунуда ва ҳама дар паноҳи сояи ин хумоюндарахт оромишу саодат доштанд, маслиҳат гирифта, рӯйишу сабзиш мидиданд.

Агар бо садҳо занону бонӯҳое, ки Бибӣ Марямро аз наздик мешинохтанд, ҳамсуҳбат шавед, бо як мазмун ва самимона дар васфу ситоишаш мегӯянд: "Бибӣ Маряма муқаддас пирони хастаро ба ханда водор менамуд, ятимонро хурсанд мекард, ниёзи бенавоёнро бароварда месохт, дармондагонро бекасу танҳо намегузошт, дасти уфтодаҳоро мегирифт, бар сари болини беморон мегузашт, модарони серфарзандро парасторӣ мекард. Ин модари ғамхору дилсӯз дар дилу дидаи ҳамагон он гуна азизу муқаррам ҷо гирифтааст, ки ҷаннати дарбастаро дар зиндагӣ барои худ боз сохтаанд".

Ин ҳама сифатҳову хиради азалии модари муқаддас – Бибӣ Марям ба пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мерос монданд. Зеро ба ҳар иқдومه, ки фарзанди фарзонаи миллат камар мебанданд, дасти дуо бардоштани модари арҷманд ҳатман пеши назарашон меояд ва тамому ташаббусу эҳтимоми созандашон ҳатман ҷомаи амал мепӯшад. Чаро ки модари покниҳод дар зиндагӣ ҳамеша аз рӯйи лабонаш ин гуна дуо мерехт: "Парвардигоро, фарзандам аз миёни халқ баромадааст, ҳеч вақт аз халқ чудояш нақун!"

Ин аст, ки мучассамаи боҳашамати "Дасти дуои модар" дар Хучандшаҳри бостон қомат афрохту дар дилу дидаҳои ҳазорон ҳазор ваҷду шаафи саршор барангехт. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон гоҳи пазироии иншооти ҷашнии баҳшида ба 30-солагии Истиклоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пойи ин шоҳкории нотакрор, ҳарчанд ки ҳаво сард буду шамол мевазид ва майдаборон ба сару рӯ рехта, дар ду чашмаш ашки гарм халқа зада буд, амиқан ба дунёи андеша фуру рафтанд; ҷаҳони фарогиру ҷеҳраи модарашонро бо муҳаббат пеши назар оварда, бунёди мучассамаро аз бузургтарин арҷгузорӣ, эҳтироми хосу волои фарзандон ба тамоми модарони шарафманди тоҷик донистанд.

Сайдаҳмади Зардон

72. Матнро хонед ва мазмуни онро мухтасар нақл кунед. Шумо дар таътил ба чӣ кор машғул мешавед?

Рӯзҳои **таътил** дар он ҷо (ҳучраи Абдухалил-маҳдум) маҷлиси адабӣ ва сурудхонӣ зинатбахши давраи дӯстон, монанди «гули сари сабади» бӯстон Муҳаммадсиддиқи Хайрат буд. Дар суҳбатҳои адабӣ **шеърҳои** классикҳои тоҷик хонда, муҳокима карда мешуданд, **баъзе** шеърҳои шоирони замон низ таҳлил ва танқид меёфтанд.

Дар маҷлисиҳои суруд ғазалхонҳои доимии он ҷо Қорӣ Нурулло буда, баъзан Муллоҳомиди савтии ғиждувонӣ ва Зайниддинхоҷа ҳам иштирок мекарданд. Баъзе шабҳои таъ-

тил дар ҳамон чо ғун шуда базм ҳам мерафтем, ки дар он базмгардиҳо гоҳо Ҳайрат ҳам иштирок мекард.

Чунончи, ӯ шабе бо мо базм рафта, дар бозгашти он базм базмқобӣ, базмёбӣ ва базмтамошоқунии моро дар қитъае тасвир карда буд ...

Садриддин Айни

Савол ва супориш

1. Ифодаҳои **зинатбахши давраву гули сари сабад** чӣ маъно доранд?
2. Нависанда **шоирони замон гуфта** кихоро дар назар дорад?
3. **Мачлисҳои суруд** ба кадом маъно омадааст?
4. Дар мавзуи "Таътили зимистона" иншо нависед ва қорҳои анҷомдодаатонро мурағаб инъикос кунед.
5. **Базмқобӣ**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед ва сабаби яқҷоя навишта шудани онро шарҳ диҳед.

73. Чистонҳоро бодикқат хонда, ҷавобашонро ёбед ва нависед. Ҷаъфар ба чанд маъно омадааст ва онро дар илми забон чӣ меноманд. Чистонро аз ёд кунед.

1. Ҷаъфаре дидам, ки бар ҷаъфар нишаст,
Ҷаъфарӣ меҳӯрду аз Ҷаъфар гузашт.
2. Чист он лӯбате, ки ҷонаш нест,
Наъраҳо мезанад, даҳонаш нест.
Гиряҳо мекунад, надорад ҷашм,
Роҳ тай мекунад, ду пояш нест.

Савол ва супориш

1. Пай бурдед, ки Ҷаъфари аввал номи одам аст.
2. Ба имлои калимаҳои ҳарфи сактадор диққат диҳед.
3. Чаро ҷаъфари дуҷум бо ҳарфи хурд навишта шудааст?

15. Вазифаи ҳарфи сакта

Дар хотир доред: Ҳарфи сакта ду вазифа дорад: 1) ҳамсадои ҳалқиро ифода мекунад – аъло, маъно, шеър, баъд. 2) барои ҷудо кардани ҳичоҳо: инъом, баръакс хидмат мекунад.

74. Порчаро возеҳу равшан хонед ва онро маънидод кунед. Вазифаи ҳарфи сактаро (ъ) дар калимаҳои ишорашуда шарҳ диҳед. Аз мисраи дуоҷиб чиро дарк кардед?

...Гарчи **табъи** Рӯдакӣ **шеъри** зақӣ эҷод кард,
Офарин бар табъи Айнӣ, Рӯдакӣ эҷод кард.
Гар ба дунё рафт Сино чун табиби иллоте,
Кард ўро ҳиммати Айнӣ табиби миллате...

Бозор Собир

75. Матро хонед ва гӯед, ки барои шеъри хуб эҷод кардан чӣ бояд кард? Ин муколама магар «**Машварат идроку хушёрӣ диҳад**»-ро ба хотир намеорад? Калимаҳои **рӯшон** ва **Рӯшон**-ро аз ҷиҳати маъно ва имло шарҳ диҳед.

Равшанӣ борад зи рӯшон насли рахшонро бубин,
Лолаҳои навраси Хоруғу Рӯшонро бубин.
Гар надидӣ гавҳари рақсону лаъли нағмагон,
Ғунҷаҳои санъати кӯҳи Бадахшонро бубин...

Шеърро то охир хонда, устод беихтиёр гуфт:

– Фикратро фаҳмиданиам?

– Шеъри хубе, – ҷавоб додаман.

– Ту аз рӯйи ҳурмат гуфта истодаӣ. Лекин ман мехоҳам, ки нуқсонҳои шеърро, ки ман онро дида натавонистам, ба ман гӯӣ!

– Шумо устоди суҳан ҳастед.

– Не, ҷонам, то даме ки зиндаам, шогирдам. Он тарафашро хонандагон ва кадршиносони назм муайян меку-

нанд. Ҳайрон нашав, ман шогирдам, хонандагон ва дӯстонам устодони ман ҳастанд. Аксари ғазалҳои нави худро пеш аз интишор барои маслиҳат, одатан, ба устод Айнӣ мефиристонам ва аз рӯйи маслиҳатҳои ӯ, агар лозим шавад, ислоҳ мекунам. Ба шумо, ҷавонҳо, ҳам маслиҳат ҳамин аст, ки шогирди якдигар бошед.

Мирсаид Миршакар

Савол ва супориш

1. Оё медонед, ки муаллифи порчаи шеър ва мусоҳиби Миршакар кист?
2. **То даме ки** кадом ҳиссаи нутқ аст?
3. Дар калимаи **шеърро** магар ҳамсадо ташдид шудааст?
4. **Назм** аз **набз** чӣ фарқ дорад?
5. Навиштаи худро аз назари дӯстон гузаронидан чӣ фоида дорад? Андешаи шумо?
6. **Шогирди якдигар будан** чӣ маъно дорад?

76. Хонед ва имлои ҳарфи сакта (ъ)-ро шарҳ диҳед. Доир ба ҳар банди калимаҳо хулосаҳоятонро ҷамъбаст кунед.

а) навъ-нав
аъло-ало
баъд-бад
шеър-шер

б) инъикос
баръакс
инъом
Масъуд

в) мисраъ-мисраи шеър
мавзуъ-мавзуи нав
Восеъ-Восеи қаҳрамон

г) мисраъ-мисраҳои шеър
рафъ-рафъи душворӣ
шамъ-шамъҳо
шамъ-шамъу парвона

77. Пандро возеҳ хонед ва онро шарҳ диҳед. Вазифаи ҳарфи сактаро дар калимаҳои ишорашуда маънидод кунед.

Он чи пурмағз аст, чун мушк аст пок
В-он чи пӯсидаст, набвад ғайри хок.

Он чи **бомаънист**, худ пайдо шавад
В-он чи **бемаънист**, худ расво шавад.
Рав, ба **маънӣ** кӯш, эй суратпараст,
З-он ки маънӣ бар тани сурат пар аст.

Ҷалолуддини Балхӣ

Савол ва супориш

1. **Пурмағз** чӣ тавр сохта шудааст? Шарҳ диҳед.
2. **Суратпараст** аз **сурат пар аст** чӣ фарқ дорад?
3. Чаро ин тавр шуд: **мисраъ – мисраи шеър, мавзӯ – мавзуи нав**
4. **Мамнуъ, лаъл, даъво, дафъ, дафъа**-ро талаффуз кунед ва бо истифодаи онҳо чумлаҳо тартиб диҳед.

VI. ИМЛОИ ИСМ ВА СИФАТ

16. Номҳои одамон, номҳои географӣ, номҳои маҷаллаҳо.... Ихтисораҳо ва имлои онҳо

Дар хотир доред: Ному насаб, лақаби ҳайвонот, номи шахсони дар масал, афсонаю драмаҳо (песаҳо) фаъолияткунанда, номҳои географӣ ва кишварҳо, номҳои астрономӣ (нучумӣ), номҳои давраю ҳодисаҳои таърихӣ, номҳои идҳо, ҳаракатҳои халқӣ ва ҷашнҳои таърихӣ, ҳарфи аввали ном ва сифатҳои Худо (Аллоҳ, Парвардигор.....), номҳои ташкилот, муассиса, ширкатҳои ватанию хоричӣ, номи ёдгориҳои таърихӣ, асарҳои санъат, номи вазифаю унвонҳо, номи ордену медалҳо, асарҳои бадеию воситаҳои ахбори умум, ихтисораҳо бо ҳарфи калон навишта мешаванд. Ҳангоми шубҳа кардан дар навишти ин ё он ном ба фарҳангномаҳо, баҳусус, ба «Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ», муроҷиат кунед.

78. Матнро бодикқат хонед ва гӯед, ки он ба кадом услуби нутқ хос аст? Ба тарзи муҳокима диққат дода, исмҳои хосро ёфта нависед ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Ҷиззах (Дизак) аз ҷумлаи номҳои қадимаи тоҷикист. Дар ин бора сайёҳ ва ҷуғрофидони асримиёнагии араб Ёкути Ҳамавӣ дар «Муъҷам-ул-булдон» ном асараш навиштааст: «Дизах аз шаҳрҳои Уперусана (Уструшон – Ҷротеппа Истаравшани ҳозира) буда, Абдулазиз ибни Муҳаммад ад-Дизаҳӣ дар шаҳри мазкур зиндагӣ кардааст».

Бино ба маълумоти сарчашмаҳои боварибахш номи қадимаи Ҷиззах дар асл Дизак аст, ки бо мурури замон **Ҷиззах** шудааст. **Дизак** калимаи суғдӣ буда, аз ҷузъҳои **диз** ва **ак** шакл гирифтааст.

Калимаи **диз** дар луғатҳо ба маънои **қалъа, истехком, хисор, қургон** маънидод шудааст. **Дизакро** имрӯз калимаҳои **қалъача ва қургонча** иваз кардаанд.

Калимаи **диз** дар осори саромадони адабиёти тоҷику форс серистеъмол аст. Ҷунон ки Фаҳрии Гургонӣ дар достони «Вис ва Ромин» гӯяд:

Кашон аз **диз** ба лашкаргоҳ бурдаш,
Ба наздикону ҷондорон супурдаш.

Муаллифи «Чомеъ-ут-таворих» навиштааст: « $\bar{U}$ бозгашт ва бар ҳар дизе лашкаре фиристод, мутеъ шуданд ва дизҳо ба вай таслим карданд».

Калимаи **диз** дар «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ бештар дар шакли **диж** вомахӯрад:

Зи дарвозаи диж яке тан бурун
Наёмад, ҳам эдун нарафт андарун.

Ҳамчунин **диз** ва **диж** дар калимаҳои **дизбон**, **дижбон**, **дидбон**, **диздор**, **диждор** ва номи шаҳри Қундуз (Қуҳандизи Афғонистон), Хондиз, Савордиз, Дизгирд, Дизах, Дизбод, Шоҳиндиж, Хуррамдиж, Паҳлавондиж барин номҳои шаҳру қалъа ва истехкомҳои кӯҳии Эрон нақши худро гузоштааст...

аз «Илм ва ҳаёт»

Савол ва супориш

1. Пас аз қироату маънидоди матн ба чӣ хулоса омадед?
2. Агар шарҳи номи маҳалла ё ҷоеро донед ва ё шунида бошед, нависед ва бо ҳамсинфонатон муҳокима кунед.
3. Навиштани кадоме аз исмҳои хос бароятон мушқил менамояд ва чаро?
4. Чаро номи кишварҳо, асарҳо, ҷойҳои таърихӣ бо ҳарфи калон навишта мешаванд?

79. Матнро хонед ва мазмунашро мухтасар нақл кунед ва нависед. Имлои исмҳои хосро дар зеҳн нигоҳ доред.

Мирзо Турсунзода, шоири муосири тоҷик, 2-юми майи соли 1911 дар рустои Қаратоғ, дар шаҳристони Ҳисор ба дунё омад. Падараш Устотурсун дуредгар буд. Турсунзода соли 1918 модарашро аз даст дод. Дар 6-солагӣ ба мактаб рафта, то соли 1925 дар мадрасаи чадид хонд. Соли баъд ба Душанбе рафт ва то соли 1927 аз нахустин Омӯзишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон фориғултаҳсил шуд. Сипас ба Тошканд рафт ва дар он ҷо бо осори Саъдӣ, Низомӣ, Ҳофиз, Айнӣ, Пайрав Сулаймонӣ ошно шуд. Соли 1930 давраи таҳсили Донишгоҳи омӯзгории тоҷикиро ба поён бурд ва ба Душанбе баргашт.

Ў дар Душанбе дар дафтари рӯзномаи “Ҷавонони Тоҷикистон” машғул ба кор шуд ва нахустин маҳфили шоирони тоҷикро ташкил намуд. Соли 1934 ба узвияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон даромад ва муддате дар театри шаҳри Хучанд мушовири адабӣ шуд. Соли 1946 раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон гардид ва то поёни умр дар ҳамин вазифа боқӣ монд. Вай соли 1951 барои узвият дар Академияи улуми Тоҷикистон интихоб гардид.

Турсунзода соли 1947 ба Ҳиндустон сафар кард ва бардошти шоиронаи худро дар силсилаи ашъори “Қиссаи Ҳиндустон” баён кард... Ў дар ин китоб дарду ранчи мардумони ҳинди таҳти ҳуқумронии англисро ба тасвир кашид. Дуюмин силсилаи ашъори ӯ бо номи “Ман аз Шарқи озод” шарҳи сафари ӯ ба Покистон (соли 1949) аст. Вай борҳо ба Эрон сафар карда дар матолибе, ки пас аз бозгашт чоп кард, эронӣён ва истиқболи гармашонро ситуд.

Турсунзода соли 1946 Ҷоизаи адабии Сталин, соли 1960 Ҷоизаи адабии Ленин, соли 1963 Ҷоизаи адабии Рӯдакӣ, соли 1967 Ҷоизаи адабии Ҷамол Абдуносирро гирифт.

Ҳукумати Шуравӣ бо унвонҳои ифтихории Шоири халқии Тоҷикистон (1961) ва “Қаҳрамони меҳнати сотсиалистӣ” (1967) аз ӯ тақдир намуд. Вай ҳамчунин дар ҳайати давлатии Ҷоизаи Сталин ва Ҷоизаи Ленин узвият дошт.

Ў аз давраи дувум то нухум дар Шурои олии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ намояндаи мардумӣ буд ва аз соли 1957 Раёсати Кумитаи шуравии ҳамдиҳӣ бо Осие ва Африқоро бар уҳда дошт.

Турсунзода пас аз солҳо хидмат ба фарҳангу адаби мардуми тоҷик соли 1977 даргузашт...

Раҳими Мусулмонӣён

Савол ва сунорини

1. Турсунзода кай ва дар кучо ба дунё омадааст?
2. Дар чандсолагӣ модарашро аз даст дод?
3. Дар кадом вазифаҳо фаъолият кардааст?
4. Бо назардошти кадом хидматҳояш ба Турсунзода унвони Қаҳрамони Тоҷикистон дода шуд?

17. Имлои сулолаҳои таърихӣ ва асарҳои илмию бадеӣ

80. Порчаро хонед ва хулосаатонро гӯед. Шакли дурусти навишти исмҳои ишорашударо дар хотир нигаҳ доред.

... Олимхоча ҳангоми убур (гузаштан) ба сари дӯкони қассобе **дунбаи бузурги гӯсфандро** овехта диданд. Назрӣ ном одами худро фармуданд, ки дунбаи **мазкурро** байъ (нарх) карда гирад. Баъдамо, ки ба мақарр (хона)-и худ омаданд, Назрӣ холи омад, дунба **хамроҳи** худ надошт. Сабаб пурсиданд. Гуфт:

– Бинобар гармии ҳаво мутааффин (бадбӯ) гашта, ба ҳадде ки роиҳааш (бӯяш) димоғи одамиро мешӯронад.

Ҳамин ки ин суҳан аз даҳони Назрӣ баромад, Олимхоча бинӣ ва даҳон ба остин маҳкам гирифта, фарёду фиғон мекарданд, ки «пах-пах, бадбӯ буда, мағзи сарамро шӯронид».

Садрӣ Зиё

81. Банди 17-уми "Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ"-ро, ки марбути бо нимтире навишта шудани исмҳо мебошад, хонед ва байни ҳам саволу ҷавоб кунед.

82. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Агар тарзи таҳияи ягон ашёро донед, иншое нависед ва фикратонро баён кунед.

Кашфи шиша яке аз комёбиҳои барҷастаи инсон аст...

Дар асрҳои X-XIII дар Самарқанд, Марв, Тирмиз, Хучанд, Панҷакент, Варахша ва бисёр шаҳрҳои дигар устонаҳои шишагудозӣ мавҷуд буданд, ки дар онҳо устоҳои гулдаст зарфу дигар асбобҳои рӯзгор месохтанд. Муаррихони хитой зикр карданд, ки устоҳои Осиёи Миёна дар соли 424 замони мо ба Чин сафар карда, бо санъати шишагарии худ аҳли дарбори Хоқонро ба ҳайрат гузоштаанд. Онҳо қариб 100 нафар хитойро шишагудозӣ омӯхтаанд, ки

солҳои 713-755 аз Тохаристон (чануби Тоҷикистон) якчанд маротиба ба Чин шишаҳои сурхи зумуррадрангро тухфа бурдаанд.

Қуллаи баланди шишагари тоҷик ба асрҳои IX-XII рост меояд. Дар ин давра сарзамини тоҷикон ба маркази калони шишагарӣ табдил ёфт. Олимони бузурги форсу тоҷик Закариёи Розӣ ва Абурайҳони Берунӣ аввалин бор шиша ва ҳосиятҳои онро таҳқиқ кардаанд. Истилои муғул ба тамоми соҳаҳои ҳаёти халқи тоҷик зарбаи ҳалокатовар зад, дар натиҷа санъати бисёрасраи тоҷикон -шишагарӣ рӯ ба таназул ниҳод...

аз «Илм ва ҳаёт»

83. Бандҳои 18-22-уми "**Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ**"-ро хонед ва байни ҳам мубодилаи афкор кунед.

18. Имлои исмҳои мураккаб

Дар хотир доред: а) ҳамаи қолабҳои исмҳои мураккаб: гулдаста, садбарг, падарарӯс, сарфармондеҳ, китобхона, хештаншинос ва ғ.

б) исмҳои мураккаб, ки дар қолаби исм+асосҳои замони ҳозираи феъл ва пасвандҳои **ӣ**, **-ак** сохта шудаанд: дастгирӣ, роҳсозӣ, навсозӣ, оташгирак, обкашак ва ғ.

в) исмҳои мураккабе, ки аз шумораву исм бо пасванди **-а** (**я**) сохта шудаанд: себарга, чоркунча, чоргуша, дуоба, сепоя ва ғ.

г) исмҳои мураккабе, ки ба воситаи миёнвандҳои **-у**, **ва-о-** сохта шудаанд: гуфтугӯ, рафтуомад, даводав, обутоб, хезохез, гирогир ва ғ. Якҷоя навишта мешаванд.

84. Матнро бодиккат хонед. Дар бораи Зулфия боз ҷӣ маълумот доред, дар нақлатон илова кунед. Баъдан махсусиятҳои ашъори шоирро, ки аз сурудаҳои бонувони сухангӯи дигар фарқ мекунанд, як-як пайи ҳам нависед. Ҳам дар навишт ва ҳам дар нақл аз исм ва сифатҳо бамавқеъ истифода баред.

Зулфия аз миёни бонувони сухангӯи мо ягона касест, ки Донишгоҳи адабии ба номи М. Горкийро дар шаҳри Маскав хатм кардааст. Таҳсил дар ин таълимгоҳи вижа, ки дар он дар баробари шиносӣ бо намунаҳои беҳтарини адабиёти ҷаҳон, ҳамчунин сирру асрори кори эҷодиро омӯختан мумкин аст, беманфиат нест. Бузургтарин адибони давраи шуравӣ хатмкардагони ҳамин донишгоҳ ҳастанд.

Шеърҳои Зулфия бештар аз назми рус баҳра бардоштаанд. Сужетнокӣ, мушаххасӣ, ҳадафдории шеъри ӯ аз ҳамин сарчашма бархурдор аст.

Решаи сабзи дигаре, ки сухани шоирро шодоб нигоҳ медорад, назми зебову гирову шевои халқист. Зулфия, ки рустозода аст ва аз гаҳвора рубоиву дубайтиву таронаҳои мардумиро шунида, ба камол расидааст, самимият ва содагии сурудаҳои халқ дар эҷодиёташ бетаъсир нест. Аз ҳамин рӯст, ки бисёр шеърҳои Зулфия ба суруд табдил ёфтаанд ва аз забони овозхонҳои машҳури Тоҷикистон тараннум карда мешаванд.

Аслан дар эҷодиёти бонувони сухангӯ мавзуи муҳаббати зан, қисмати зан, мавқеи зан ҳамчун фарди ғаёли ҷамъият ва ҳамчун модар манзалати хосса дорад. Дар сурудаҳои Зулфия низ ҳамин мавзӯҳо ҳастанд, аммо рангу бори тозатар доранд. Ин, шояд, аз он ҷиҳат бошад, ки шоир солҳост сардабири маҷаллаи “Фирӯза” ва пайвасти он “Гуфтугӯ” мебошад ва бо масоили рӯзгори занони ҷумҳурӣ шиносоии воқеӣ дорад. Шоир на танҳо бо шеърарш, балки бо ғаёлияти ғаёли ҳаррӯзааш дар ҳалли масъалаҳои печидаи ҳаёти бонувон ширкат меварзад.

Зулфия ба дарёфти унвони ифтихории Шоири халқии Тоҷикистон мушарраф гардидааст, ки худ нишони эътирофи ҳунари ӯст.

*Гулназар, Шоири халқии
Тоҷикистон*

Савол ва супориш

1. Зулфия аз чандсолагӣ ба шеърнависӣ машғул шудааст?
2. Кадоме аз шоирон ба Зулфия чун роҳнамо ёри расонданд?

3. Аз кадом чихат сурудаҳои Зулфия аз шеъри бонувони дигар фарқ мекунад?
4. Чанд шеъри Зулфияро аз чихати мавзӯ ва мазмун дар синф баррасӣ кунед.

Имлои ин исмҳоро дар хотир гиред.	
аз нав сохтан	азнавсозӣ
аз ёд кардан	азёдкунӣ
ба рӯйхат гирифтан	барӯйхатгирӣ
ба нақша гирифтан	банақшагирӣ
ба ҳисоб гирифтан	баҳисобгирӣ

85. Матро бодикқат хонед ва маънояшро шарҳ диҳед.

Солҳои охир бархе калимаҳои қадиму асили тоҷикӣ, ки дар забони модарии мо собиқаи бештар аз ҳазорсола доранд, нодуруст навиштаву хонда мешаванд. Аз қабилӣ чунин вожаҳои қадими забон ба сифати намуна метавон вожаи "**танӯр**"-ро ном бурд. Ин вожа имрӯз, мутаассифона, дар аксари лавҳаву овезаҳои шаҳри Душанбе дар шакли "тандур" (тандуркабоб, санбӯсаи тандӯрӣ) ба мушоҳида мерасад, ки бегумон зерӣ таъсири гунаи ўзбекию туркии ин вожа (тандир) тағйири шакл кардааст.

Бархе андешаҳои содалавҳона дар хусуси асли туркию муғулӣ доштани ин вожа ("тун" ба маънии оташдон, ки дар забони озарӣ "туни ҳаммом" боқӣ мондааст ва "дур" ё "тур" ба сифати пасванди мушобихат, яъне "оташдон-монанд" бунёди воқеӣ надорад, зеро вожаи мазкур дорои пешинаи бештар аз сеҳазорсола буда, дар забони аккадӣ шакли "тинӯру", дар оромӣ "тануро", дар суриёни "тан-суро", дар арманӣ "тонир", дар гурҷӣ "тонэ" дорад, ки ин ҳама гунаҳо ба гунаи авастоии он "тануро" беиртибот нестанд. Гунаи паҳлавии ин вожа низ "танур" аст, ки бидуни шубҳа реша дар забони авастой дорад. Дар банди 91-уми бахши 9-и фарғарди 8-и наски Вандидоди Авасто вожаи мазкур мавриди истифода қарор гирифтааст.

Вожаи “танӯр” дар забонҳои ибрий ва арабӣ ҳам ба ташдиди “нун” ба шакли “таннур” мавриди истифода қарор дорад. Ин вожа дар забонҳои қазоқию қирғизӣ ва озарию ўзбекӣ шакли “тандир”, дар туркманӣ “тамдир”, ўйгурӣ “тунур”, ҳиндӣ ва урду “тандур” дорад.

Аммо ҳақиқати ҳол ин аст, ки вожаи мазкур дар ҳазор соли охири забони форсии тоҷикӣ шакли “танӯр” дорад ва ба ҳамин шакли асл дар назму насри оламгири мо ба таври фаровон истифода шудааст. Чунон ки Абубакри Наршаҳӣ дар “Таърихи Бухоро” дар бобати оқибати қори Муқаннаъ мегӯяд: ”Ва фармуда буд, то се рӯз боз танӯр тафтонида буданд, ба наздики он танӯр рафт ва чома берун кард ва ҳештанро дар танӯр андохт...”

Ё Низомии Ганҷавӣ дар оғози “Ҳафт пайкар” мефармояд:

Эй ба ту зинда ҳар кучо ҷонест

В-аз танӯри ту ҳар киро нонест. (саҳ 30)

Пас шоиста аст, мо низ имрӯз ин вожаро ба ҳамон гунаи асл дар шакли “танӯр” истифода барем ва аз об рехтан ба осиеби дигарон ва нон хоستان аз танӯри бегонагон ичтиноб варзем.

Мирзоҳасани Султон

Савол ва супориш

1. Муродифҳои **калима**-ро ёбед.
2. Ифодаи **фарҳангҳои тафсирий**-ро шарҳ диҳед.
3. Дар хусуси аҳаммияти дуруст навиштани калимаҳо нақле нависед.

19. Бо нимтире навиштани баъзе исмҳо

86. Бандҳои 22-23- уми "Қоидаҳои имлои Забони тоҷикӣ"-ро хонед ва бо ҳам мубодилаи афкор кунед.

Дар хотир доред: Исмҳои зерин бо нимтире навишта мешаванд:

– исмҳои, ки чузби шумораи онҳо бо рақам омадааст: 100-солагии зодрузи Абуали ибни Сино, 20-солагии Истиклолияти давлатӣ ва ғ.;

– номи ҳизбҳои сиёсӣ: ҳизби сотсиал-демократ ва ғ.

– исмҳои иқтибосии навъи: штаб-квартира, гран-при, экс-чемпион ва ғ.

– исмҳои мураккаб аз қабилӣ: вагон-ресторан, механик-ронанда ва ғ.

– дар номҳои осори классикӣ артикли **ал** бо нимтире навишта мешавад «ал-Қонун»-и Сино, «ат-Тафҳим»-и Берунӣ, «Мантик-ут-тайр»-и Аттор ва ғ.

– исмҳои иқтибосии навъи Волга-Дон, Коста-Рика, Нью-Йорк ва ғ.

87. Матро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Ба имлои исмҳои хос диққат диҳед ва шакли дурусти онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

Ноҳияест (Мовароуннаҳр), ки ҳудуди машриқи вай ҳудуди Таббат аст ва ҷануби вай Хуросон аст ва ҳудуди Хуросон ва мағриби вай Ғуз аст ва ҳудуди Халлух ва шимолуш ҳам ҳудуди Халлух аст. Ва ин ноҳияест азим ва ободон ва бисёрнеъмат ва дари Туркистон ва ҷойи бозаргонон. Ва мардумонеанд ҷангӣ ва ғозипеша ва тирандоз ва покдин. Ва ин ноҳияти бододу адл аст. Ва андар кӯҳҳои вай маъдани сим аст ва зар, саҳт бисёр бо ҳама ҷавҳарҳои гузоранда, ки аз кӯҳ хезад бо ҳама доруҳо, ки аз кӯҳ хезад чун зок ва зарних ва гӯгирд ва навшодир.

Бухоро шаҳри бузург аст ва ободонтарин шаҳрест андар Мовароуннаҳр ва мустақари малики машриқ аст ва ҷойи намнок аст ва бисёр меваҳо ва бо обҳои равон. Ва мардумо-

ни вай тирандозанд ва ғозипеша. Ва аз ӯ бисот ва фарш ва мусаллии намоз хезад неку ва пашмин ва шӯра хезад, ки ба чойхо бибаранд. Ва худуди Бухоро дувоздаҳ фарсанг андар дувоздаҳ фарсанг аст. Ва деворе ба гирди ин ҳама даркашида боз якбора ва ҳамаи работҳо ва деҳҳои он андаруни ин девор аст.

аз «Худуд –ул – олам»

Луғат

худуд – чамъи ҳад(д)

мусалло – намозгузор, намозхон

ғозипеша – чиҳодкунанда

фарш – палос

зарних – гӯгирди бо марги муш омехта

мустақар – марказ, пойтахти мамлакат

работ – корвонсарой, мусофирхона

бисот – асбобу анҷом, чизу чора

Савол ва супориш

1. **Мовароуннаҳр**-ро шарҳ дода, имлои онро дар хотир ни-гаҳ доред.
2. Ин матн ба кадом услуби забон тааллуқ дорад?
3. Навишти кадом ифодаҳои матн бароятон душворнавис ме-намояд ва чаро?
4. **Чавҳар ё гавҳар?** Таҳлили луғавӣ (лексикӣ) кунед.

20. Имлои сифатҳои мураккаб

Имлои сифатҳои мураккабро дар хотир гиред.	
тобистоннишинӣ	гӯштимурғнок
наздимақтабӣ	ғайрирасмӣ
пешазинтихоботӣ	ғайриқаноатбахш
дутарафа	зеризаминӣ
панҷсола	хиштипухтагӣ
	умумихалқӣ

88. Матнро хонед ва маънидод кунед. Чумлаҳоеро, ки дар онҳо сифатҳои Турсунзода баён шудаанд, нависед. Дар мавзуи «Сухба-ти одамони начиб» иншоё иншо кунед.

Китоби умри инсон пур аз сафҳоҳои ачибу фаромӯшнашаванда аст. Бо мурури замон он саҳифаҳо ро варақ зада, ба хотир манзараю воқеаҳо ро меоваред, ки як олам эҳсос, як ҷаҳон шавку шодӣ эҷод мекунад. Дар рӯзгори ҳар шахс рӯзу соат ва дақиқаҳоё ҳастанд, ки танҳо ба ёд овардани онҳо кофист, ки дил ҳузуру ҳаловат барад, рӯх суруру фароғат ёбад, тан нерую мадори нав гирад. Чехраи ҳамеша кушод, нигоҳи гарми пурмеҳр, суханронии нарму оҳиста, вале бағоят пурмазмуну оташин, гуфтору рафтори муносиб, хоксории ҳайратангези устоди арҷманд, арбоби барҷастаи давлатӣ ва ҷамъиятӣ, суханвари сулҳу дӯстӣ ва бародарии халқҳо Мирзо Турсунзода, ки дар ёди ман ҳамин тавр нақш бастаанд, аз қабиле ҳамон соату дақиқаҳои пурсаодат, ҷонбахшу пурэҷоз мебошанд. Он лаҳзаҳои гуворо саҳифаҳои рангини умри мананд. Ҳар гоҳ ки вохӯрию суҳбатҳои монро бо ин марди дарёдил пеши назар меорам, ҳис мекунам, ки болу пари парвоз пайдо кардаам.

аз «Садои Шарқ»

89. Матнро хонед ва чумлаеро, ки дар он сифатҳои асп зикр шудаанд, нависед. Гӯед, ки онҳо чӣ навъ сохта шудаанд? Тарзи дурусти навишти ин навъ сифатҳо ро дар ёд нигоҳ доред. Дар бораи чизе, ходисае нақл нависед ва сифатҳои онро пурра баён кунед.

... Ва шоҳзода бар шикор ниҳоят хоҳон буд ва бар сайд кардан бағоят ҳарис. Чун манзиле чанд аз он биёбон тай карданд ва марҳалае чанд бибуриданд, шоҳзода аз кард, ки рӯзе ба шикор равад ва дар биёбон тамошо кунад. Пас аспе дар зеро рон овард – ағарри ҷирани моҳҷабҳате, муштариталъате, сахрагузоре, саҳронаварде, кӯхпайкаре, сойқахайбате, гӯрсурине, ғазолчашме, оҳансум, фӯлодранг, сойқаангез, бодсуръат, ифритдил, кӯхмахмил; бод инон аз

мусобиқати ӯ бартофтӣ ва барқи хонасӯз ба суръат губори
ӯро дарнаёфтӣ.

аз «Ҳаким Синбод»

Лугат

харис – тамаъкор, гурусначашм

сонқахайбат – барқхайбат

ағар – аспи қашқа

гӯрсурин – гӯрхарсон (рон)

90. Чистонро хонед ва нависед. Сифатҳои онро ёбед ва шарҳ
диҳед. Гӯед, ки сифат дар чистон чӣ нақш дорад?

Бишнава аз ман як ҳикоят, эй рафиқи пурхунар!
Дӣ ба саҳрои қиёмат дидамаш як ҷонвар:
Саъбачашму мордум, каргаспару каждумшикам,
Ноқапою шерсина, филгардан, аспсар?

Лугат

дӣ – дирӯз

ноқапо – шутурпо

саъбачашм – бумчашм

Савол ва супориш

1. Ҷавоби ин чистонро аз рӯи чӣ муайян кардан мумкин?
2. Чистонҳои медонистагиатонро гуфта, ҷавоби онҳоро бо
хамсинфон ёбед.
3. **Мордум**-ро аз чихати сохт маънидод кунед.
4. Имлои сифатҳои мураккабро шарҳ диҳед.

91. Матро нависед ва сифатҳои онро ёбед ва шарҳ диҳед. Си-
фатҳо чӣ вазифаро иҷро кардаанд? Сифатҳои ягон шахси бароя-
тон наздикро ба хотир оварда иншоие нависед.

Гулшанӣ аз фозилони он замон буд. Дар вақте ки ман
дар хизмати Шарифҷон-махдум будам, тахминан 30-сола
менабуд. Як одами сафедчеҳраи чашму абрусиёҳи кулута-
риши хушқадубаст буд, ки бо зебоии ҳайкали ӯ одам кам

дида мешуд. Ў либосҳои на қиматбаҳо, валекин бисёр озода мепӯшид. Ҳикоягӯй, таърихдон ва ширинзабон буд.

Садриддин Айни

92. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Лавҳае нависед, ки дар он маҳалли бароятон ошно тасвир шуда бошад.

Чун Мансур он абёт бишунид, ба даруни хона назар кард, боғе дид хуррам, ки дар миёни боғ пардае аз дебои мукалал ба гавҳарҳои қимат овехта ва дар он сӯйи парда чаҳор тан духтаракон ҳастанд ва дар миёни эшон духтаре ҳаст хурдсол ва зебочамол, абрувоне дорад пайваста ва зулфакони баршикаста, даҳонаш чун ҳалқаи ангуштарӣ ва оразу чабинаш рашки моҳ ва Муштарӣ аст.

аз «Ҳазору як шаб»

Луғат

абёт – ҷамъи байт, байтҳо

Муштарӣ – номи бузургтарин сайёра

мукалал – оросташуда, тоҷ бар сар ниҳодашуда

Савол ва супориш

1. Ифодаҳои ҳамқофияро ёбед ва дар ёд нигоҳ доред.
2. **Зебочамол** чӣ тавр сохта шудааст?
3. Имлои сифатҳои дар лавҳа истифодашударо шарҳ диҳед.

93. Матнро хонед ва хулосаатонро нависед. Нобино дар ин матн исм аст ё сифат?

Нобиное дар шаби торик чароғе дар даст ва сабуе бар дӯш дар роҳе мерафт. Фузуле ба ӯ расиду гуфт:

– Эй нодон, рӯзу шаб пеши ту яксон аст ва равшанию торикӣ дар чашии ту баробар. Ин чароғро фоида чист?

Нобино бихандид, ки:

– Ин чароғ на аз баҳри худ аст, аз барои чун ту кӯрдилони беҳирад аст, то ба ман паҳлу назананду сабуи маро нашикананд.

Ҳоли нодонро зи нодон беҳ намедонад касе,
Гарчи дар дониш фузун аз Буалӣ Сино бувад.
Таъни нобино мазан, эй дам зи бинойи зада,
3-он ки нобино ба кори хештан бино бувад

Абдурахмони Қомӣ

Лугат

сабу – кӯзаи сафолӣ, ки дар он об ё шароб гиранд

кӯрдил – киноя аз нодону чоҳилӣ

фузул – он ки кори бечо кунад; касе, ки дар кори дигарон му-
дохила мекунад

Савол ва супориш

1. Қуфтҳои калимаҳои зидмаъноӣ матнро шарҳ диҳед.
2. Сифати **торик**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
3. Муродифҳои **яксон**-ро пайдо кунед ва бо истифода аз он ҷумлаҳо тартиб диҳед.

94. Матнро возеҳ хонед ва баъд нависед. Шумо ҳам як субҳи баҳорро ба хотир оварда, бо истифода аз сифатҳо дар нақли мух-тасар тасвир намоед.

Офтоб хеле баланд шуда, ба заминро замон гармӣ мебах-шид. Осмон мусаффо, нилобӣ ва дастнорас буд. Аз сабзаи навхези баҳорон гирду атроф каб-кабуд метофт. Дар пеш кӯҳи Ҳафтсар бо ғурур қад афрохта, барфи қуллаҳояш дар партави офтоби чоштгоҳӣ хуш чило меод. Олам дар оғӯши сукунат буд. Ва ин сукунатро танҳо садои на чандон балан-ди суми аспҳо ҳалалдор мекард.

Саттор Турсун

95. Шеърро хонед. Гӯед, ки дар он дар бораи чӣ сухан меравад?

Фақат аз боғ меомад насиме,
Насими атрбӯ, дилкаш, ҳалиме.
Шунидам ман фақат дарро кушода
Нафасгирии аҳли хонавода.

Ба сахни боғ частам чун шарора,
Нигаҳ кардам ба нурафшон ситора.
Ҳавои шаб ҳузури руҳу чон буд,
Замин сабзу мусаффо осмон буд.
Маҳи апрел дар иди баҳорӣ
Ба гул луълуи тар бахшид, оре.
Гули гелос дар ҷанги ҳаво буд,
Барои ҳамл олу ғунчаво буд.
Бунафша дар лаби ҷӯ ноз мекард,
Гули себарга чашмаш боз мекард.
Чакидан дошт чак-чак шираи ток,
Тапидан дошт аз гармӣ дили хок.
Дарахтон дар умеди бор буданд,
Ҳама дар ними шаб пуркор буданд.

Мирзо Турсунзода

Савол ва супориш

1. **Баҳорӣ** кадом навъи сифат аст?
2. **Ноз кардан** чӣ маъно дорад?
3. **Себарга** чӣ тавр сохта шудааст?
4. Сифатҳои дар матн истифодашударо нависед.

21. Кор бо матни ваколатнома

96. Шарҳи ба ваколатнома додаи чанде аз фарҳангхоро хонед ва муҳокима кунед. Гӯед, ки кадоме аз шарҳҳо дуруст ва пурратар аст?

• **Ваколатнома** навиштае, ки бар асоси он каси дигареро ба унвони вакили худ пазируфта бошад ("Фарҳанги форсии имрӯз", Техрон, 1375, саҳ.1167).

• **Ваколатнома** – номае мабнӣ бар вогузории коре бар дигаре ва ваколоти касе аз ҷониби имзокунанда (Муин. "Фарҳанги форсӣ", Техрон, 1375, ҷ.4, саҳ.5056).

• **Ваколатнома** навиштае, ки ба мучиби он касеро аз тарафи худ вакил кунанд ва кореро ба ӯ вогузоранд. (Амид. "Фарҳанги форсӣ", Техрон, 2535, саҳ.1074)

• **Ваколатнома** – шаҳодатномаи вакилӣ дар бораи ҳуқуқ доштан ба коре; хатти боварӣ, эътимоднома "Фарҳанги забони тоҷикӣ, М. 1969, ҷ.1, саҳ.223).

• **Ваколатнома** – шаҳодатномаи вакилӣ дар бораи ҳуқуқ доштан ба коре; эътимоднома; эътиборнома ("Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ", Душанбе, 2010, ҷ.1., саҳ.269).

97. Матнро бодикқат хонед. Тартиби навишта шудани онро муҳокима кунед, то ки он дар зехнатон шинад. Агар тартиби таълифро ёд гиред, хатман пайдарпайи мазмунро риоя мекунад.

Ваколатнома вожаи мураккаб буда, аз калимаи арабӣ «ваколат» (намояндагӣ, вакилӣ, гумоштагӣ ва бархӯрдор будан аз ҳуқуқу вазифаи вакилӣ) ва «нома»-и тоҷикӣ таркиб ёфтааст. Ваколатнома, яъне шаҳодатномаи вакилӣ, дар бораи ҳуқуқ доштан ба коре; эътимод доштан аст.

Ваколатнома ҳуҷҷатест, ки шахс бо ёрии як шахси муайян барои иҷрои коре ваколату ҳуқуқҳои худро медиҳад, то ки ба ҷойи ӯ фаъолиятро анҷом диҳад (аксаран барои чизро гирифтани).

Шуморо лозим меояд, ки баъзе ашёро аз китобхона, мудири хочагӣ ё муаллимони гиред. Шояд зарурате пеш меояд, ки ба ҷойи падару модар, ҳамсоияи барҷомонда кореро (нафақаеро гиред) анҷом диҳед.

Ваколатнома ҳуҷҷатест, ки муассиса ё шахс тавассути он ба касе ҳуқуқ медиҳад, ки кореро иҷро намояд. Аз ин рӯ, ваколатнома ба ду навъ ҷудо мешавад: расмӣ (агар муассиса ваколат диҳад) ва хусусӣ (агар шахс дода бошад).

Ваколатнома метавонад дарозмуддат ва кӯтоҳмуддат бошад. Агар муддати эътибор дар ваколатнома зикр нашуда бошад, он кӯтоҳмуддат буда, баъди як сол эътиборашро гум мекунад.

Ваколатномаро метавон дар шакли дастнавис ё ҷопӣ таҳия кард. Ваколатномаи шахсӣ (хусусӣ) аз ҷузъҳои зерин таркиб меёбад:

1. Номи санад ва он дар байни сатр меояд;
2. Ному насаби шахси ваколатдиханда;
3. Ному насаби шахсе, ки ваколат мегирад;
4. Мазмуни ваколатнома;
5. Матн аз сархатти нав оғоз мегардад;
6. Таърихи додани ваколатнома: таърих дар тарафи чап, имзо аз тарафи рост меояд.
7. Баъди таъриху имзо барои тасдиқ, ҷой монда мешавад;
8. Ному насаби тасдиқкунанда, имзо, таърих ва муҳри муассиса.

98. Намунаҳои ваколатномаҳоро аввал хонед, муҳокима кунед ва сипас нависед.

Ваколатнома

Ман, Аминов Зариф, муаллими Муассисаи таҳсилоти минҷаи умумии № 00 н. Ҳисор (мушаххасоти шиноснома) ба Каримов Хуршед (000000 – мушаххасоти шиноснома) ваколат медиҳам, ки музди меҳнати маро барои роҳбарӣ ба кори таҷрибаомӯзон – донишҷӯён дар давраи аз 20 феврал то 30 марти соли 2016 аз хазинадори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон гирад.

2 марти соли 2016	имзо	З. Аминов
Имзои З. Аминовро тасдиқ мекунам:		
директори МТМУ №42	имзо	Ғ. Сафаров

Намунаи 2

Ваколатнома

Ман, хонандаи синф 10 «А» Муассисаи таҳсилоти умумии № 40-уми деҳаи Сӯзангарон шаҳри Ҳисор Аминҷони Ашӯрзод, ба хонандаи синфи 10 Неъматов Шухрат ваколат медиҳам, ки аз хоҷагии «Себистон» маблағи кори анҷомдодаи маро дар ҳаҷми 500 (панҷсад) сомонӣ бигирад.

3.10.2016 имзо
Имзои А. Ашурзодро тасдиқ мекунам:
директори мактаб М. Неъматов

А. Ашурзод
имзо
муҳр
10.10.2016.

99. Матни «**Ваколатномаи расмӣ**»-ро хонед ва гӯед, ки дар муқо-
иса бо намунаҳои боло чӣ фарқҳо дорад ва онҳоро шарҳ диҳед.

Ваколатномаи расмӣ аз ҷузъҳои зерин иборат аст:

1. Номи пурраи муассисаи ваколатдиҳанда ва нишонии он;
2. Шумораи ваколатнома, таърихи додани он;
3. Муддати эътибори ваколатнома;
4. Номи ҳуҷҷат;
5. Вазифа ва ному насаби ваколатгиранда;
6. Мушаххасоти шиноснома;
7. Матн;
8. Намунаи имзои ваколатгиранда;
9. Имзои роҳбари муассиса ва сармуҳосиб, муҳри муас-
сиса

Ваколатномаи расмӣ як нусха таҳия мешавад ва бо пеш-
ниҳоди забонхат ба ваколатгиранда дода мешавад.

Намуна

Бонки саҳҳомии тичоратии саноату сохтмони Тоҷи-
кистон

«Ориёнбонк»; нишонӣ: ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 95/1;
телефон: 221-07-84, №16, 6 мартӣ соли 1995
Санад то 22 ноябри соли 1995 эътибор дорад.

Ваколатнома

Ба муҳтарам _____, ки
дар вазифаи _____ кор мекунад ва до-
роӣ шиносномаи таҳти силсила ва шумораи _____
мебошад, ваколат дода мешавад, ки аз манфиатҳои шӯба
дар мақомоти давлатӣ ва идорӣ, ҳамчунин ниғаҳбони ҳуқуқ

намояндагӣ кунад, қарордод бандад ва расмиятҳои ҳуқуқи-ро бо супориши «Ориёнбанк» анҷом диҳад.

Имзои ваколатгиранда ному насаби
ваколатгиранда

«Тасдиқ мекунам»

Раиси «Ориёнбанк»

имзо

Акрами Саидмумин

муҳр

Савол ва супориш

1. Исмҳои хос дар ваколатнома чӣ гуна навишта мешаванд?
2. Дар матни **ваколатнома** вергул чӣ нақш дорад?
3. Мустақилона чанд ваколатнома нависед.

22. Кор бо матни кафолатнома

100. Порчаҳоро, хонед ва дар охир хулосаатонро гӯед. Кафолат чӣ маъно доштааст?

• Кафолат. 1. Зоминшавӣ барои коре, дар уҳдагирӣ кореро. 2. ёфта додани касеро ба уҳда гирифтани (бо талаби маҳкама) (С. Айнӣ, ҷ.12. Душ., 1976, саҳ. 153).

• Кафолат – зомин шудан ва муттаҳид шудан («Ғиёс-ул-луғот», Душанбе, 1998, ҷ.2. саҳ.171).

• Кафолат – зомин шудан («Мунтахаб-ул-луғот», Душанбе, 2003, саҳ.447).

• Кафолат – 1. зомини касе шудан, 2) уҳдадорӣ иҷроӣ амре бар ивази касе гардидан, 3) замонат («Фарҳанги форсӣ»-и Муҳаммад Муин, Техрон, 1375, ҷ.3, саҳ.3000).

• Кафолат – 1. Амал ё фароянди бар уҳда гирифтани коре ба ҷойи дигаре; а) бар уҳда гирифтани ҳозир сохтани шахсе дар вақту дар ҷойи муайян; б) бар уҳда гирифтани масъулиятҳои як мақоми идорӣ дар набудани ӯ; 2. Сарпарастӣ («Фарҳанги форсии имрӯз», Техрон, 1735, саҳ. 906).

• Кафолат – зомини касе шудан, уҳдадорӣ амре гардидан, ба уҳда гирифтани чизе ивази касе, замон, пояндагӣ («Фарҳанги форсӣ»-и Амид, Техрон, 2535, саҳ.833).

• Кафолатнома ҳуҷҷатест, ки ба воситаи он мақоми расмии созмон ё муассиса аз мақоми расмии созмон, ё муассисаи дигар иҷрои кореро дархост намуда, пардохти онро ба зиммаи худ мегирад, яъне кафолат медиҳад. Ин ҳуҷҷат вазифаи ҳуқуқии баланд дорад. Аз ин рӯ, матн аниқ ва фаҳмо бошад.

Чунончи:

Аз Шумо эҳтиромона хоҳиш карда мешавад, ки дар насб ва ба кор андохтани мошинҳои маркази ҳисоббарории до-нишкада кумак расонед.

Пардохт аз суратҳисоби №_____ дар_____ шубъаи Бонки давлатӣ кафолат дода мешавад.

Кафолатнома аз чузъҳои зерин таркиб ёфтааст:

1. Муҳри чоргӯша ё унвони расмии созмон, ё муассисае, ки дархост мекунад;
2. Ному насаби роҳбари созмон ё муассисае, ки аз он дархост намудааст;
3. Номи санад;
4. Матн;
5. Ному насаби роҳбари муассисаи дархосткунанда ва имзои вай;
6. Ному насаби сармуҳосиби муассиса ва имзои вай;
7. Муҳр.

Намунаи 1

Қойи штамп
(муҳри чоргӯша)
ё унвони расмии
муассисаи кафолатдиҳанда

Ба китобхонаи ба
номи А. Лоҳутӣ

Кафолатнома

Маъмурияти Муассисаи таҳсилоти умумии № 00 ш. Душанбе барои муҳофизати китобхое, ки муаллими забон ва

адабиёти тоҷик Салимов Хуршед аз китобхонаи ба номи Лоҳутии ш. Душанбе гирифтааст, кафолат медиҳад ва уҳдадор аст, ки то Салимов Хуршед китобхоро супорида тасдиқнома наорад, бо ӯ ҳисобу китоб намекунад.

Дар ҳолати аз тарафи Х. Салимов гум кардан ё корношоям гаштани китобҳои гирифтааш маъмурияти МТМУ № 00 уҳдадор мегардад, ки чубронпулии китобҳои гумшуда ва корношоямгаштаре ба китобхона супорад.

Директори мактаб	имзо	(ному насаб)
Сармуҳосиб	имзо	(ному насаб)

Намунаи 2

Мухри чорғӯша
ё унвони расмӣ
муассисаи дархосткунанда

Раиси (роҳбари, сардори) мухтарам _____
(ном) _____ (муассиса ё созмон, ки аз он дархост
карда мешавад)

Кафолатнома

Эҳтиромона хоҳиш менамоем, ки _____
(мавзӯи дархост)

Кафолат медиҳем, ки маблағро аз суратҳисоби № _____
Шуъбаи бонки _____ мепардозем.

Бо камоли эҳтиром,
Раиси _____
(номи муассиса)

_____ (дархосткунанда)

_____ (ному насаби роҳбар)

имзо

Сармуҳосиб _____

(ному насаб)

Мухри гирд

Намунаи 3

Ҷойи муҳри чоргуша

(штамп)

Ба театри ба номи А. Лоҳутӣ

Кафолатнома

Маркази ҷавонони ш. Душанбе аз Шумо эҳтиромона хоҳиш менамояд, ки барои намоиши песаи «Гунаҳкорони бегуноҳ» 10 костюми мардона диҳед.

Мо уҳдадор мешавем, ки костюмҳои гирифтаро то 15 апрели соли 2018 ба Шумо супорем.

Директори марказ

имзо

А. Аъзамов

Сармуҳосиб

имзо

А. Ҷамолов

101. Чанд намунаи кафолатнома таҳия кунед. Ҳангоми таҳияи кафолатнома таркиби онро ба ҳисоб бигиред ва аломатҳои китобатро дурусту бамавқеъ истифода баред.

VII. ФЕЪЛ, СИФАТИ ФЕЪЛИЮ ФЕЪЛИ ҲОЛ ВА ИМЛОИ ОНҲО

23. Бандакҳои феълию хабарӣ ва имлои онҳо

Дар хотир доред: Бандак он ҳиссаи калима мебошад, ки пас аз асос омада, алоқа ва муносибати як калимаро ба калимаи дигар мефаҳмонад. Тасрифи феълҳо бо ёрии бандакҳои феълӣ ва хабарӣ воқеъ мегардад.

Феълҳое, ки аз асоси замонаи ҳозира сохта мешаванд, бо бандакҳои феълии зерин тасриф мегарданд.

шахсо	танҳо	ҷамъ
Шахси якум	-ам (ям)	-ем
Шахси дуум	-ӣ	-ед (-етон)
Шахси сеюм	-ад (-яд)	-анд (-янд)

Феълҳое, ки аз асоси замони гузашта сохта мешаванд, бо бандакҳои феълии зерин тасриф меёбанд.

шахсо	танҳо	ҷамъ
Шахси якум	-ам	-ем
Шахси дуум	-ӣ	-ед (етон)
Шахси сеюм	-	-анд

Шахси сеюми танҳо бо асоси замони гузашта як аст.

Бандакҳои хабарӣ (ғайр аз шахси сеюми танҳо бо бандакҳои шахсии феъл баробаранд). Бандаки хабарии шахси сеюми танҳо **аст** мебошад. Бандакҳои хабарӣ инҳоанд:

шахс	танҳо	ҷамъ
Шахси якум	-ам (-ям)	-ем
Шахси дуум	-ӣ	-ед
Шахси сеюм	-аст	-анд (-янд)

Бандакҳои шахсии феъл фақат бо феълҳо меоянд. Бандакҳои хабарӣ танҳо бо феъл маҳдуд нашуда, онҳо ҳам бо феълҳо ва ҳам бо ҳиссаҳои номи нутқ омада, хабарҳои номиро ташкил медиҳанд. Дар ҳар ду ҳолат ҳам шахсу шумораро ифода мекунанд. Бандаки хабарии **аст** бо феълҳо якҷоя ва аз ҳиссаҳои номии нутқ чудо навишта мешавад. Дар сурати ихтисор шудани он бандаки хабарӣ бо ҳиссаҳои номии нутқ якҷоя навишта мешавад. (Мо аст-мост; ӯ аст-ӯст, кӣ аст-кист, Душанбе аст)

Феъли **ҳаст** ва **будан** дар як ҳолат мустақил ва дар ҳолати дигар бандакҳои хабариро иваз мекунанд.

1. Ман ҳастам	Мо ҳастем
2. Ту ҳастӣ	Шумо (шумоён) ҳастед
3. Вай (ӯ) ҳаст	Онҳо ҳастанд

102. Порчаи манзумро бо риояи оҳанг хонед. Мазмуни онро нақл кунед. Ҳар кадом байти ин порча кадом зарбулмасалхоро ба хотир меоранд?

... Агар бад кунӣ, чашми некӣ мадор,
 Ки ҳаргиз наёрад газангур бор.
 Напиндорам, зӣ дар хазон кишта чав,
 Ки гандум ситонӣ ба вақти дарав.
 Дарахти зақум ар ба чон парварӣ,
 Мапиндор ҳаргиз, к-аз ӯ бар хӯрӣ.
 Рутаб н-оварад чӯби харзаҳра бор,
 Чӣ тухм афканӣ, бар ҳамон чашм дор...

Саъдии Шерозӣ

Луғат

газангур – ангури худрӯй

рутаб – хурмо

хазон – тирамоҳ

харзаҳра – дарахти баргпахн, ки баргаш ба барги бед монанд

аст

зақум – як навъ дарахти заҳршира: дарахти талхмева

Савол ва супориш

1. Дар кадом калимаҳои порчаи боло **-й** бандаки феълӣ мебошад?
2. **Бар ҳамон чашм дор**-ро шарҳ диҳед.
3. Феълҳои дар ин порча чӣ нақш доранд?

103. Матнро хонед ва гӯед, ки ин гуна омодагиҳо ба чӣ муносибат аст. Оид ба ҳулули Баҳор ва Наврӯз шумо ҳам матне офаред.

Зимистони қаҳратун гузашт, чаҳон аз сардӣ халосӣ ёфта, ба мисли барқ ханда мекунад. Баҳори хуррам, дигаргунӣ дар табиат оғоз мегардад. Акнун абрҳои карамбахш боронҳои файзу барака меборад, аз кӯҳҳои барфин тармаҳо мекӯчанд, яхҳою барфҳо аз тобиши офтоби тиллоӣ об шуда ба ҷӯйборҳо, дарёҳо равон мешаванд, чашмаҳои кӯҳӣ ба ҷӯш, рӯдҳо ба хурӯш меоянд, гиёҳҳову дарахтон ба сабзидан оғоз мекунанд, дашту саҳро, боғу бӯстонҳо аз гулу лола, аз шукуфтаву сабзаҳо ороишу зинат мегиранд. Парандаю чарандаҳо дар тараддуди дона мешаванд, ҷуру бола кушода, чаҳчаҳ мезананд, месароянд. Деҳқонон ба киштукор, ҷӯпонҳо аз пайи рамаю чарогоҳ омада, мардум ба пешвози рӯзи нав бо шавқу ҳавас хонаву ҷо ва зиндагии худро оро медиҳанд, мешитобанд то аз “рӯзи наву рӯзии нав” баҳраманд шаванд. Ин гуна ҷунбишҳо, тараддуд ва дигаргуниҳои донишро, ки дар табиат ва зиндагонӣ оғоз меёбанд, Наврӯз меномем, соли нав мегӯем.

Ш. Ҳусейнзода

Савол ва супориш

1. Феълҳои матнро нависед ва шарҳ диҳед.
2. Аъзоҳои ҷидаро муайян кунед ва гӯед, ки онҳоро кадом аломатҳои китобат асосан ҷудо мекунад.

104. Матнро хонед ва оид ба мазмунаш мубодилаи афкор кунед. Феълҳои матнро муайян карда, аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед. Дар мавзуи “**Бузургтарин донишманди соҳаи тиб**” эссе нависед. Бо овардани далелҳо андешаҳоятонро исбот кунед.

Мувофиқи маълумоти олими Эрон Саид Нафисӣ Абуалӣ Сино 456 асар ба забони арабӣ ва 23 асар ба забони форсии дарӣ (тоҷикӣ) навиштааст. Адади зиёди асарҳои ӯ то замонҳои мо нарасидааст. Ҳангоми дар Исфаҳон аз тарафи ғоратгарони Султон Масъуд (писари Султон Маҳмуди душмани ашаддии Абуалӣ Сино) тороҷи гаштани китобхонааш асари машҳури ӯ “Китоб-ул-инсоф” (ибораат аз 20 ҷилд) тамоман аз байн рафтааст. Дар китобхонаҳои мухталифи ҷаҳон ҳоло 160 номгӯи асари Шайхурраис маҳфуз аст.

Абуалӣ Сино табиб буд, табиби ҳозиқи беҳамто. Дар ҷаҳама ҷо – дар дарбори амирон, қорвонсарой, қулбаи ғарибон ба қори табобат машғул мешуд. Шоҳу гадо, тавоноӣ нотаваҷро баробар бемузду миннат табобат мекард.

Абуалӣ Сино ҳанӯз дар синни 16-солагии ҳамҷун табиб машҳур шуда буд. Маҳз дар ҳамин вақт ҳокими Бухоро амир Нуҳи II ибни Мансур ба қасалии гирифта шуд. Табибони дарбор натаваҷристанд сабаби бемории амиро муайян қунанд... Муолиҷаи амир аз бемории вазнин барои Ҳусайни ҷавон дарҳои китобхонаи Сомониро боз қард. Ин китобхонае буд хеле ғанӣ ва дорои китобҳои нодири тамоми соҳаҳои илм Абуалӣ шабу рӯз ба мутолиа пардохт ва дониши бисёр андӯхт. Вай зеҳни тез ва фаросати фавқулода дошт. Падараш Абдулло ва модараш Ситорабону дар вақташ аз пайи таълиму тарбияи ӯ шуданд.

Муҳаммад Осимӣ

105. Порҷаи манзумро равшану возеҳ қонед ва ба феълҳои диққат диҳед. Гӯед, ки дар ин матн оҳанги савол ба воситаи ҷиҳодифода ёфтааст. Ба феълҳои **бигуфт** о васл шуда ҷи тобише додааст?

Нахустин бор гуфташ, қ-аз қучоӣ?

Бигуфт: – Аз дори мулки ошноӣ.

Бигуфт: – Он ҷо ба санъат дар ҷи қӯшанд?

Бигуфт: – Андух қаранду қон қурӯшанд.

Бигуфт: – Қонқурӯшӣ дар адаб нест,

Бигуфт: – Аз ишққозон ин аҷаб нест.

Бигуфт: – Аз дил шудӣ ошиқ бад-ин сон?
 Бигуфт: – Аз дил ту мегӯӣ, ман аз ҷон.
 Бигуфто: – Ишқи Ширин бар ту чун аст?
 Бигуфт: – Аз ҷони ширинам фузун аст.
 Бигуфто: – Ҳар шабаш бинӣ чу маҳтоб?
 Бигуфт: – Оре, чу хоб ояд, кучо хоб?!
 Бигуфто: – Дил зи меҳраш кай кунӣ пок?
 Бигуфт: – Он гаҳ, ки бошам хуфта дар хок.

Низомии Ганҷавӣ

Савол ва супориш

1. Ин порчаи манзум аз кадом дoston аст ва муаллифи он кист?
2. **Дори мулки ошноӣ** чӣ маъно дорад?
3. Дар байти панҷум **чун** кадом хиссаи нугқ аст? Муродифҳои онро номбар кунед.
4. Порчаҳои насрӣ ва назмиро, ки аз ёд медонеду дар охири феълҳо **о** истифода шудааст, ба ёд оварда нависед.

24. Феълҳои сохта ва имлои онҳо

Дар хотир доред:

Пешвандҳои феълии **дар-, бар-, фар- (фур-), во-, боз-**: даромадан, баромадан, бархостан, баргаштан, фаромадан, вохӯрдан, бозгаштан бо феълҳо якҷоя навишта мешаванд.

Эзоҳ: Пешвандҳои **во** ва **боз** ҳамчун калимаи мустақил аз феъл ҷудо навишта мешаванд: **во кардан, во гузоштан, боз хондан, боз истодан.**

Пешвандҳои шаклсози **ме- (хаме-), би- (бу-), на- (ма-)** бо феълҳо якҷоя навишта мешаванд: меояд, меравад, хамегӯяд, нахостан, маравад.

Пешвандҳои инкории **на-, ма-,** якҷоя навишта мешаванд: нарав, маравад, нахостан...

Агар пешванди **на дар назм** ихтисор шавад, бо нимтире навишта мешавад: н-омӯзад, н-омад ва ғ.

106. Чумлахоро хонед, феълҳои сохтаро муайян карда, имлояшонро шарҳ диҳед.

1. Ман соли гузашта бо Оҳистамоҳ вохӯрдм.
2. Анварӣ баъд аз дақиқае муамморо дарёфт.
3. Абдулҳамид аз сафари Ҳиндустон баргашт.
4. Саидкул моро аз рафтан боздошт.
5. Шоҳвалӣ ин навбат суҳбати моро тарк карду дигар барнагашт.
6. Савора рост ба пеши ӯ омад ва дарҳол аз аспаш фаромад.

106^А. Чумлаҳои зеринро нависед ва феълҳои сохтаро муайян кунед ва имлояшонро шарҳ диҳед.

1. Кампир баромада рафту пас аз чанд дақиқае Насимчон ба хона даромад. (Ҳ. К.)
2. Ҳар се аз ҷой бархеста, берун баромаданд. (Ҳ. К.)
3. Дар роҳ гоҳо аспакие ё аробае вомерӯрду бас. (Ҷ. И.)
4. Қодирову соҳибхона пасу пеш фууромада, ба ҳавлӣ даромаданд. (Р. Ҷ.)
5. Ҳайдар пеш-пеш, Акмал, Афзал ва Зебӣ аз қафои меҳмон ба пеши дарвоза фаромаданд. (А. С.)

107. Шеърро бодикқат хонед ва ҳадафи шоирро шарҳ диҳед.

Замин дор маҳфузаш

Агар домони модар вақти тифли бӯстонам буд,
Замин хонам чу фирдавсат ба айёми ҷавониям.
Раво бошад, агар гӯям ту ро ман модари сонӣ,
Замин, эй хоки поки модарони бостониям.

*****

Ҷаҳони ишқ рӯйи даст дорам, синаат бикшой,
Варо чун гавҳари ҳастӣ ба қалбат мегузорам ман.
Чу модар пос дораш, ҳамчу ганче дор маҳфузаш,
Ки бар ту одамеро, оламеро месупорам ман.

Магар ганчи ту пайдо аз бузургии бани одам,
Ба ин овардаам имрӯз имон, кардаам бовар.
Ба олам бо забони безабонӣ муждагонӣ деҳ,
“Шавад пайдо ба тули қарнҳо лаъл аз дили модар.”

*****

Намехоҳам ба васфат гуфтаро гуфтам, Замини пок,
Ҳазар дорам зи такрори суханҳо, ор месозам.
Ба ту бо таъби мавзун намуда байтҳо мавзун,
Сипас эҳсоси дилро ман чунин изҳор месозам.

*****

“Замин маҳди башар, парвозгоҳи роҳи хуршедӣ,
Туро оғӯш месозам, зи меҳрам то шавӣ огоҳ.
Чӣ созам, нест ҳадде бар бузургӣ, хоксорият,
Чӣ созам, орзу беинтиҳою дасти ман кӯтоҳ! ...”

Абдуфаттоҳ Кулолӣ

108. Матро бодикқат хонед ва хулосаи аз он баровардаатонро нависед. Ҳангоми навиштан кӯшиш кунед, ки аз ифодаҳои ҷолиби матн истифода баред. Феълҳои ишорашударо шарҳ диҳед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Агар сифати подшоҳ он будӣ, ки аз фарзанду пайванд ва наздикону ақраба ба гуноҳҳои қабеҳу кирдорҳои зишт афву **бахшиш фармудӣ** «ал малику ақиман» (подшоҳ безурриёт аст) **дар шаъни ӯ наёмадӣ** ва «ло арҳома байн-ул-мулки» (байни подшоҳон бо ҳеҷ кас хешу таборӣ нест) гапи беҳуда будӣ. Ва хулосаи ин суханону мазмуни ин ишорат он аст, ки салтанат вайронкориро намебардорад ва риёсат марҳамату шафқат барнагирад ва қаробату хешӣ монеи сиёсат нагардад ва боздорандаи адлу пешгири инсоф нашавад. Ва агар подшоҳ дар ҳар як аз амалдорони давлату мамлакат ба чаҳми меҳру шафқат нигарад ва беҳбудии мулку давлат муҳмал гузорад, мамлакат вайрониву парокандагӣ пазирад ва ҳосидону бадҳоҳон аз атрофи ҷаҳон сар бароранд ва дастаҳои татовулу тааддӣ ва зулм дароз

кунанд ва он ғафлат боиси сустӣ гардад ва сустӣ сабаби заволу аз даст рафтани мулку давлат шавад.

аз «Ҳақими Синдбод»

Луғат

қабех – зишт, нозеб, бад

таговул – чабр, таҷовуз

риёсат – риёсат, садорат

тааддӣ – зулм

муҳмал – безътибор, беаҳамият

109. Порчан манзумро возеҳ хонед ва ҳар як байти онро маънидод кунед. Сохт ва имлои феълҳои ишорашударо шарҳ дода, замони онҳоро муайян созед.

... Сари ҳавзи шоҳию сарви сикҳӣ,

Дарахте гулафшону беду бикҳӣ.

Барафшонд бар тахт хоки сикҳ,

Ба кайвон баромад фиғони сипоҳ.

Ҳамекард хӯю **ҳамеканд** мӯй,

Ҳамерехт ашку **ҳамехаст** рӯй.

Миёро ба зуннори хунин бибаст,

Фиканд оташ андар саройи нишаст.

Гулистон-ш **барканду** сарвон бисӯхт,

Ба якборагӣ чашми шодӣ бидӯхт....

Абулқосим Фирдавсӣ

Луғат

сарви сикҳӣ – сарви рост

сипоҳ – лашкар

кайвон – осмони ҳафтум

зуннор – риштае, ки дарвешон, зардуштиён ба миён мебастанд

110. Порчаҳоро хонед. Мазмуни онҳоро нақл кунед. Дар феълҳои ишорашуда чиро мушоҳида кардед?

Ту гуфтӣ, ки майдон **бичӯшад ҳаме,**
Замин б-осмон **бархурӯшад ҳаме.**
Хиромон шудам пеши он арчманд,
Яке тахти пирӯза дидам баланд...

* * *

... Манам кадхудои ҷаҳон сар ба сар,
Набояд нишастан ба як ҷой-бар.
В-агарна ман эдар **ҳамебудаме,**
Басе ба шумо рӯз **паймудаме...**

Абулқосим Фирдавӣ

Луғат

кадхудо – соҳиби хонаву ҷой, калони хонавода
эдар – ин ҷо, дар ин ҷо

111. Матнро хонед. Ба мазмуни он тақлид карда нақле нависед, ки дар хусуси машғулияте ва ё интиҳоби касбе бошад.

Ҳайрат ҳам дар он мулоқоти аввалин якчанд ғазали худро аз ёд хонда ба ман шунавонид ва ба муносибатҳое, ки дар рафти суҳбат мебаромаданд, қасидаҳои чилбайтӣ ва панҷохбайтӣ устодони гузаштаре бе ҳеҷ даккаҳурӣ ва мулоҳиза аз ёд хонда меод. Аз ин хислаташ маълум мешуд, ки ӯ қувваи ҳофизаи фавқулодае дорад.

Ӯ дар он суҳбат аз қоидаҳои арӯз, аз сифатҳои шеърӣ ва дигар нозуқиҳои адабиёт ботафсил ва осонфаҳм карда гап мезад ва аз шеърҳои устодони гузашта ба ҳар қавли худ ба тарзи мисол шоҳид ва намуна меовард.

Ман дар ҳамон мулоқоти аввалин ба қобилият ва маълумоти фавқулодаи ӯ пай бурдам ва назар ба ақидаи худам, он касе, ки ман барои роҳбарии худ дар шеър аз байни шоирон ва шеърнависони калонсоли он замон мечустам, ҳамин хурдсоли хурдҷусса буд. Ӯ бо ман ҳамсол ва ҳамдаре буд. Бо ҳамаи ин ман ӯро аз ҳамон рӯз сар карда, устоди худ қарор додам ва дар дили худ гуфтам:

Ёр дар хонаву мо гирди чахон мегардем,
Об дар кӯзаву мо ташаналабон мегардем.

Садриддин Айни

Савол ва супориш

1. Феъли **шунавонид**-ро шарҳ диҳед.
2. Чилбайтӣ ва панҷоҳбайтӣ кадом ҳиссаи нутқ аст?
3. Байтро маънидод карда, мисраъҳои онро таҳлили наҳвӣ кунед.

25. Феълҳои таркибӣ ва имлои онҳо

Дар хотир доред:

– чузъҳои феъли таркибӣ: даъват кардан, андеша кардан, сурх шудан;

– чузъҳои феълҳои таркибии номии пашоянддор: аз бар кардан, аз ёд кардан, ба чо овардан, умр ба сар бурдан, ба воя расидан ва ғ.;

– шаклҳои таркибии феълӣ: хонда буд, хондан гирифт, рафта истода буд, ташкил карда мешавад ва ғ.;

– бандаки хабарии **аст** аз ҳиссаҳои номии нутқ: коргар аст, доно аст, пешқадам аст, довталаб аст ва ғ. чудо навишта мешаванд.

112. Чумлаҳоро нависед ва феълҳои таркибии онҳоро аниқ созед ва шарҳ диҳед.

1. Дар баъзе чойҳо ханӯз дуд фаввора мезад. (Ҷ. И.)
2. Маъмурияти корхона эҳтироми коргарони собиқи худро ба чо овард. (Ҳ. К.)
3. Деворҳои хона бо нақшҳои кандакорӣ ва гулҳои гуногун зебу зинат дода шуда буд. (С. А.)
4. Пайдо шудани одами ношиносро ба хотир оварда, аъзои баданаш вичиррос зада рафт. (Ф. Н.)

Феълҳои таркибии феълӣ ва номӣ басо гуногунтаркиб мебошанд. Азбаски онҳо аз ду-се ва баъзан зиёда калимаҳои таркиб ёфтаанд, табиист, ки ҷудо навишта мешаванд. Феълҳои таркибӣ ҳатман тибқи қоидаи имло навишта мешаванд.

113. Бодикқат хонед, ба ифодаву ҷумлаҳои ишорашуда таваҷҷуҳ кунед ва мазмуни матнро бо иловаҳои худ муқаммал сохта мураттаб нақл намоед. Ба ҳамаи андешаҳои муаллиф розиед?

Истиқлолияти давлатӣ барои мо дар роҳи рушду камали миллату кишвар як неъмат бузургест. Аммо, афсус, ки солҳои аввали он бо ҷангҳои бародаркушиву хонахаробии мо гузашт ва ҷомеаро ба бӯҳрони саҳти сиёсӣ иқтисодӣ гирифт қард. Ин ба илму фарҳанги мо таъсири бад гузошт. Аммо, бо вучуди ин, барои раванги илму адабу маориф роҳи навине низ кушода шуд.

Мо муваффақиятҳои бузурги илму фарҳанги худро дар солҳои Ҳокимияти Шуравӣ ҳеҷ инкор намекунем. Аммо дар он замон илму фарҳанг маҳдудияти идеологӣ дошт. Акнун, монеаҳои маҳдудияти идеологӣ аз байн рафт. Мо ҳоло арзишҳои маънавии гузаштамонро дар мактабу донишгоҳҳо, дар муассисаҳои илмӣ бе ҳеҷ фишори идеологӣ омӯхта метавонем. Аз ин лиҳоз, усули таълиму таҳсил бояд нав шавад.

Мо он чиро, ки дар гузашта илму фарҳанги бузург доштем, бояд муқаммал биёмӯзем. Мо бояд он чи, ки дар ҳафтаи сол ба даст овардем, пос дорем. Ва, ниҳоят, насли нави олимонро бояд ба воя расонем. Агар дар илм робитаи наслҳо қанда шавад, насли ҷавон аз пайи насли қомили олимони наояд, илм хароб мешавад.

Расул Ҳодизода

Савол ва супориш

1. Бӯҳрони сиёсӣ иқтисодиро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Сабабҳои ба бӯҳрони сиёсӣ иқтисодӣ дучор шудани кишвар қадом омилҳо буданд? Шарҳ диҳед.

3. Барои равнаки илму адабу маориф кадом роҳи навин боз гашт?
4. Дар замони пеш аз Истиқлолияти давлатӣ чӣ гуна монеаҳо вучуд доштанд? Дар муқоиса бо ҳолати кунунӣ шарҳ диҳед.
5. Зери ин таъкид “Мо илму фарҳанги бузургамонро мукамал биёмӯзем” адиб чиро дар назар дорад?
6. Дар мавзуи “Дастовардҳои низоми маориф дар солҳои Истиқлолияти давлатӣ” эссе нависед.

114. Матнро хонед. Гӯед, ки эҳсосотро чӣ тавр инсон дарк мекунад? Агар ягон эҳсосоти гуворои дар зиндагӣ рухдодаро ёд дошта бошед, нависед.

... Дар дили инсон на фақат асбоби муҳаррики хун, балки узви зоҳиркунандан ҳолати эҳсоси вай, шодию ғами ӯст. Одамон бошуурона ҳиссиётро ба дил алоқаманд мекунад. «Аз таҳти дил дӯст медорам», «Дил дар шиканҷаи ранҷ» меғӯянд.

Эҳсосот аксаран бо тағйири назми ҳаракати дил вобаста аст. Аз ғусса суст гаштани тапиши дил, фишор хӯрдан, ларзидан, сих задани он ва ғайра. Ё баръакс, аз шиддати шодмонӣ ҳам назми дил метавонад аз эътидол барояд ва ба оқибати номатлуб оварад. Дар таърих баъзе мисолҳо ҳастанд, ки ашхоси гуногун аз зӯрии эҳсосоти гуворо ҳалок шудаанд, ба ибораи дигар шодимарг гаштаанд.

Драманависи номии Юнон Софокл дар зери садои пурхуруши кафкӯбии ҳаводоронаш, ки истеъдоди ӯро эътироф ва тақдир мекарданд, дилкаф шуда буд. Шоҳи Эрон Кайхусрави Сиёвуш хангоми хандаи саҳт ҳалок гардид. Диагори юнонӣ чун фаҳмид, ки ҳар се писараш дар мусобиқаи олимпӣ зафар ёфтаанд, шодимарг шуд.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Савол ва супориш

1. Магар эҳсосот метавонад назми ҳаракати дилро тағйир диҳад?

2. **Шодимарг**-ро аз чихати сохт муайян кунед ва тарзи навишти онро дар хотир доред.
3. Муродифҳои **ҳалок шудаанд**-ро ёбед ва ба ҳар кадоми он мисолҳо гӯед.

115. Порчаро возеҳ хонед ва мазмунашро нақл кунед. Шарҳ диҳед, ки калимаҳои ишорашуда ба кадом ҳиссаи нутқ тааллуқ доранд?

Фарзона сухансарои Бағдод
 Аз сирри сухан чунин хабар дод.
 К-он шефтаи **расанбурида**,
 Девонаи моҳи нав надида,
 Мачнуни **чигаркабобгашта**,
 Дехқони деҳи **харобгашта**,
 Мегашт ба ҳар басечгоҳе,
 Мунис на ба чуз дареғу оҳе.

Низомии Ганҷавӣ

Луғат

фарзона – ҳаким, донишманд
расанбурида – риштаи ҳаётбурида
басечгоҳ – ҷое, ки аз он мусофират карда ва дар он истиқомат кардан мумкин нест

Савол ва супориш

1. Гӯед, ки ин порча аз кадом достони Низомист.
2. Ташдиди ҳамсадоҳои охири калимаҳои иқтибосии навъи сир, дур, хат, фан ва ғайра дар кадом ҳолат барқарор мешаванд?
3. Аз назари калимасозӣ **харобгашта** чӣ тавр сохта шудааст?

116. Матнро возеҳ хонед ва сипас нависед. Феълҳои онро ёбед ва чӣ нақш доштанишонро шарҳ диҳед. Имлои феълҳоро маънидод кунед.

Бошандагони Дараи Ниҳон ҳамагӣ ба қору қочоли худ соқул буданд: ҷавонон рамаҳои худро ронда, то теғаҳои кӯҳ ба чаро бурда буданд; мардони миёнсол ҷуфт баста,

чоҳои ҳамвори дараро, ки дар он чоҳо ба мурури замон дар бориши барфу борон бо гузаштани селоб ба қадри ним газ хок ба ҳам расида буд, меронданд ва барои кишти тирамоҳӣ тайёри миданд, занон ва духтарон шир мепухтанд, ҷуғрот мехобонданд, гуппӣ мезаданд, маска месохтанд ва равшан мекашиданд; мардони куҳансол ду-ду, чор-чор ба сангҳо таъя карда нишаста саргузашт мегуфтанд ва мешуниданд.

Садрӣддин Айни

Луғат

сокул – овора, машғул, андармон

кочол – асбобу анҷоми хона, коло, чизу чора

гуппӣ – зарфест ҷӯбин ё сафолини дароз, ки дар вай ҷуғрот андохта, бо ҷӯби паррадор лат мидиҳанд, то ки маска ҷудо шавад

Савол ва супориш

1. Чаро пеш аз калимаи **ҷавонон** аломати баён гузошта шудааст?
2. **Ҷуғрот** чӣ навъ талаффуз мешавад? Шакли дурусташ ҷуғрот ё чурғот?
3. Феълҳои чидашуда ба матн чӣ тобише бахшидаанд?
4. **Меронданд** боз ба кадом маъно меояд? Мисол оред.

26. Сифати феълӣву феъли ҳол ва имлои онҳо

Дар хотир доред:

1. а) сифатҳои феълӣи замони ҳозира бо пасванди **-анда**: хатмкунанда, ҷавобдиҳанда, нишондиҳанда, пешбаранда ва ғ;

б) сифатҳои феълӣи замони гузашта бо пасванди **-а**: иҷрокунанда, қафомонда, анҷомёфта ва ғ.;

в) сифатҳои феълӣе, ки аз феъли таркибии номӣ ва ибораҳои пешояндӣ сохта шудаанд: кори баанҷомрасида, ҷавони азхудрафта, пири барҷомонда, умеди барбодрафта ва ғ.;

г) сифатҳои феълии замони оянда бо пасванди **-ӣ**: фаромӯшнашуданӣ, ичрошуданӣ ва ғ. якҷоя навишта мешаванд.

2. а) чузъҳои феъли ҳол бо пасванди **-он (-ён)**: бозикунон, навозишкунон, рақсунон, сурудгӯён ва ғ. якҷоя навишта мешаванд;

б) феъли ҳоли такрор: ларзон-ларзон, хандон-хандон, хандида- хандида, давон-давон... ва феъли ҳол бо чузъи номии такрор: пичир-пичиркунон, ҳай-ҳайгӯён, чаҳ-чаҳзانون ва ғ. бо нимтире навишта мешаванд;

в) феъли ҳоли таркибии замони гузашта:

аз хуш рафта (афтид), аз по афтода (мачруҳ шуд) ва ғ. чудо навишта мешавад.

117. Матро хонед ва мазмунашро мухтасар нақл кунед. Ҷумлаҳои сифати феълидоштаро нависед ва имлою ҷӣ тавр сохта шудани сифатҳои феълиро шарҳ диҳед.

Восеъ дар адир ба як қитъа заmine, ки дошт, гандуми баҳорӣ кошта буд. Ҳасан ва Давлат баъди чидани алафҳои хӯрданӣ ба адир баромада, аз гандумн **думбулшудаи** худашон **якчанд** хӯша сарак канда бурданӣ шуданд. Апаашон Гулизор дар хона ин саракхоро ба додараконаш дар хокистари гарм пухта медихад. Гандуми думбули дар хокистар пухта хело бомаза мешавад, бачаҳо онро як каф-як каф хӯрда барвақт хоб мекунанд, то ки ба воситаи хоби кашол ранҷи гуруснагиро камтар кашанд.

Онҳо сарак меканданд, беҳабар аз он ки Ҷобири доруға – дидбони киштҳои ғалла дар он ҷо ҳозирро нозир аст. Вай ба амри сардораш ва хоҷааш – амлоқдори Ховалинг кишти ғаллаи деҳқонро дидбонӣ карда мегардад, то ки деҳқонон ҳосили ғаллашонро пеш аз додани хироч сарф карда намонанд ё пинҳон накунанд. Доруға пайдо шуда аввал якчанд дашноми ногуфтани ба номи очаву ҳамшираи бачаҳо дод ва баъд омада аз гӯшхошон гирифта, ҳар дуру аз гандумзор

берун кашида, ду-се тарсакии дардноке ҳам ба рӯяшон фу-
ровард. Саракҳои кандагиашонро аз дасташон **рабуда бар**
замин афканда, бо қаҳр лагаджӯб кард.

Сотим Улугзода

Савол ва супориш

1. Калимаҳои ишорашударо бори дигар талаффуз кунед.
Чӣ ходисаро пай бурдед?
2. Гандуми думбули дар хокистари гарм пухтаро кӣ ме-
над ва дидааст?
3. Чӣ гуна амалро саракчинӣ мегӯянд?
4. Киро доруға мегуфтаанд?
5. Агар дар бораи гандум, гандуми думбул ва дарав маълу-
моти хуб дошта бошед, нақле нависед.

118. Ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Ҳикмати ин ҳи-
коя дар чист? Бо таъя ба хулосаи ин ҳикоя дар мавзуи «Ҷавон-
мардӣ» эссе нависед.

Шабе дар масҷиди ҷомеи Миср оташ афтоду бисӯхт.
Мусулмононро таваҳҳуми он шуд, ки онро насоро кар-
данд. Ба мукофоти он оташ дар хонаҳои эшон андохтанд
ва бисӯхтанд. Султони Миср ҷамоатеро, ки оташ дар хонаи
эшон андохта буданд, бигрифт ва дар як ҷой ҷамъ кард ва
бифармуд, то ба адади эшон руқъаҳо навиштанд: дар баъзе
куштан, дар баъзе даст буридан ва дар баъзе тозиёна задан.
Ва он руқъаҳо бар эшон афшонданд, бар ҳар кас, ки руқъа
афтод, бо вай ба мазмуни он муомала карданд. Як руқъа, ки
мазмунӣ он куштан буд, бар касе афтод: Гуфт:

– Аз куштан боке надорам, аммо модаре дорам, ки ҷуз
ман касе надорад.

Ва дар паҳлуи вай дигаре буд, ки руқъаи вай тозиёна за-
дан буд. Вай руқъаи худро бад-он кас дод ва руқъаи вайро
гирифт ва гуфт:

– Ман модаре надорам.

Инро ба ҷойи $\bar{y}$ бикиштанд ва онро ба ҷойи ин тозиёна
заданд.

МАСНАВӢ:

Ба симу зар чавонмардӣ тавон кард,
Хуш он кас, к-ӯ чавонмардӣ ба чон кард.
Ба чон чун эҳтиёчи ёр бишнохт,
Ҳаёти худ фидои чони ӯ сохт.

Абдурраҳмони Ҷомӣ

Лугат

таваҳҳум – гумон

насро – пайравони дини Исо, насронихо

рукъа – навишта, санад

Савол ва супориш

1. **Оташ андохта буданд** чӣ тобишero дорост?
2. Чавонмардии ҳақиқӣ бо чӣ кор собит мешавад?
3. Чавҳари чавонмардӣ дар кадом мисраъ ифода шудааст?
4. **Бигрифт** магар аз лиҳози имло дуруст аст? Сохти онро шарҳ диҳед.

119. Матро хонед ва гӯед, ки аз он чӣ натиҷа бардоштед? Шумо ҳам таклидан ба матн дар мавзуи "Мардӣ чист ва инсонии ҳақиқӣ кист?" эссе нависед.

Инсон, охир, ҳамон аст, ки на фақат ғами хеш, балки ғами дигаронро низ хӯрад. Ғами фардoro. Фардои худ, фарзандони худ, аммо дар баробари ин ғами фардои ҳамаи ҳамватанон, ҳаммасалакoнro. Агар дар вучуди навъи башар ҳамин қизи муқаддас, ҳамин нури пок намешуд, таҳаввулот намебуд, дар бадали ин даҳ ҳазор соли охир вай аз табари сангӣ то ба киштии атомӣ ё ракетаҳои кайҳоннвoрд намерасид, бешак.

Пахтакоре, ки дар саҳрои гарми офтобӣ ба обу арақ гӯтида кор мекунад, гарчи бо фалсафа машғул нест, фақат барои сер кардани шикаму пӯшонидани аҳли хонаводааш заҳмат намекашад.

Духтарчае, ки ғайр аз таги дари манзили худ боз чанд зинаи дигар, таги дари ҳамсоияи куҳансол, маиб, атрофи да-

ромадгоҳи ҳавлии васеи сиву шашхонадорро мерӯбад, низ инсонии хурдсол аст ва инсонии баркамол хоҳад шуд.

Касе пойафзоли дарбеҳдори ҳамгузараширо дида нахандад, балки дилаш фишор хӯрад, инсон аст. Равнақи кори ҳамсоя, ҳамқасаба, ҳаммаслаконаширо дида, аз сидқи дил шод шавад, инсон аст. Мисли он олими фидокор, ки дар шароити саҳти биёбони регзори Туркманистон солҳо таҳқиқот мебурд, ки тадбири андешад, роҳе пайдо кунад, то ки кӯчи рег қатъ гардад ва дар болои регзор қабати замини қорам ба вучуд ояд. Дар Қароқуму Қизилқумҳо миллион-миллион гектар регистон ба боғу бӯстон мубаддал шавад.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Савол ва супориш

1. Феъли чумлаи аввалро аниқ созед ва шарҳ диҳед.
2. Калимаҳои **ҳамсоя**, **ҳамқасаба** ва **ҳаммаслак**-ро ҳамреша ҳисоб кардан мумкин аст ё не? Чаро?
3. Муродифҳои **тахаввулот**-ро ёбед ва бо онҳо чумлаҳо тартиб диҳед.

120. Порчаи манзумро возеҳ хонед. Байт-байт маънидод кунед. Имлои феълҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Ҳамерафт ӯ шитобон дар биёбон,
Ҳамекард ӯ яке манзил ду манзил.
Биёбоне чунон сарду чунон саҳт,
Ки аз хорич набошад ҳеч доҳил.
Зи бодаш хун **ҳамебифсурд** дар тан,
Ки бодаш дошт табъи заҳри қотил.
Зи ях гашта шамарҳо ҳамчу симин,
Табакҳо бар сари заррин марочил.
Ба кирдори сирешимҳои моҳӣ
Ҳаме барҳост аз шахсори ӯ гил.

Муиззӣ

Луғат

шамар – ҳавз

сирешими моҳӣ – навъе аз сиреш, ки аз моҳӣ чудо мекунанд

шахсор – замини саҳти домани кӯҳ

марочил – чамъи мирчал, дегҳо

27. Кор бо матни қарордод

121. Порчаро бодикқат хонед ва байни ҳам муҳокима кунед. Хулосаатонро бо се-чор ҷумла нависед.

Қарордод ҳуҷҷатест, ки дар байни ду тараф барои барқарор кардани муносибатҳо, яъне иҷрои коре баста мешавад. Дар он шароити кор, мушаххасоти муносибати байниҳамдигарии ҷонибҳо, ки яке «Корфармо», дигарӣ «Иҷрокунанда» ном мегиранд, зикр мегардад.

Дар забони тоҷикӣ баъзан ба ҷойи «қарордод» вожаҳои **шартнома**, **созишнома**, **муоҳида** ва ғайраҳо истифода мешаванд. Ба андешаи мо, истифодаи калимаи «қарордод» беҳтар ва фаҳмотар аст. Дар мавридҳои гуногун қарордод байни корхонаҳо ва одамон баста мешавад: барои кореро анҷом додан, дар литсею гимназияҳо, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба таҳсил фаро гирифтани, бо нашриётҳо барои ба таъби расонидани китобҳои бадеию илмӣ ва ғайраҳо.

Бештар дар корҳои сохтмонӣ, таъмири хонаҳо, таҳияи ягон масолеҳе, тоза кардани ягон ҷойи шабакаҳои обгузаронӣ ва корҳои дигари коммуналӣ. Кормандон дар асоси қарордод кореро анҷом медиҳанд. Одатан қарордод дар ду нусха таҳия карда мешавад. Як нусха дар дасти Корфармо, нусхаи дигараш дар дасти Иҷрокунанда нигоҳ дошта мешавад. Аксар вақт одамонро бидуни қарордод кор мефармоянд, ки чандон дуруст нест, зеро дар ниҳоят иҷрокунандагонро фиреб медиҳанд. Аз ин рӯ, пеш аз оғози ҳар гуна кор бо Корфармо қарордод бастан шарт аст. Дар сурати аз пардохт саркашӣ кардан бар асоси аснод корманд метавонад ба мақомоти дахлдор муроҷиат намояд.

Матни қарордод тахминан аз чузъҳои зерин таркиб ёфтааст:

1. Номи ҳуҷчат;
2. Таърих ва маҳалли тартиб дода шудан (дар тарафи чапи варак);
3. Номи муассиса ё шахсони алоҳида, ки қарордод мекӯндад бо зикри вазифа ва ҷойи зист;
4. Мазмуни қарордод, хусусият ва ҳаҷми умумии қор;
5. Шароити қору хидматқо, ки тарафқо иҷрояшро ба уҳда мегиранд;
6. Муҳлати иҷро;
7. Шартҳои пардохти музди меҳнат ва кафолатҳои иҷтимоӣ сабт мешаванд;
8. Нишондоди натиҷақо, ки боиси иҷро нашудани қарордоди мазкур мегардад;
9. Тартиби ҳалли баҳсқо ё ихтилофоте, ки ҳангоми иҷрои қор ба вуҷуд меояд;
10. Нишонии ҳуқуқи тарафҳои қарордодбаства;
11. Имзо қардани ҳар ду тараф;
12. Муҳри гузоштаи ҳар ду тараф.

Одатан қарордод баъди дар идораи сабти шахрвандӣ (муассисаи давлатии нотариус) ба қайд гирифтани қувваи қонунӣ мегирад. Қарордоди байни муассисақо ва шахсҳои алоҳидаро созишнома мегӯянд.

122. Намунаи қарордодро хонед ва ба тартиби умумии он шинос шавед. Матни қарордодро байни ҳам муҳокима кунед. Дар қадом мавзӯ қарордодро хондан меҳостед? Матни онро бо истифода аз ҳазинаи матнқо таҳия кунед.

Қарордод

аз «14» апрели соли 2016

ш. Душанбе

Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 00 ш. Душанбе, ки дар оянда «Қорфармо», дар шахси қонишини директор оид ба тарбия Қаҳқоров Ҳомид аз 10 апрели соли 1961, аз

як тараф, ва муассисаи сохтмонӣ-таъмирии №1 ш. Душанбе, дар оянда «Ичрокунанда» ном мегирад, дар шахси сардори муассисаи мазкур Саидов Мансур, аз тарафи дигар, қарордоди зеринро ба имзо расонидем, дар ин хусус, ки:

1. «Корфармо» месупорад ва «Ичрокунанда» барои иҷрои корҳои сохтмонию нишонии кӯчаи Айнӣ, 45 тибқи ҳуҷҷатҳои имзокардаи ҳар ду тараф қабул мекунад.

2. Арзиши ҳамаи корҳо мутобиқи рӯйхати нархномаи пешниҳодшуда муайян карда мешавад, ки дар маҷмуъ 400 (чорсад) ҳазор сомони ро ташкил медиҳад.

3. «Ичрокунанда» вазифадор аст, ки корро аз 16 майи соли 2016 оғоз ва то 1 августи соли 2016 ба охир расонад.

4. Корҳои сохтмонию анҷомёфта аз тарфи комиссияи таъйиншуда қабул карда мешавад. Аз рӯзи қабул кардани комиссия кор хотимаёфта ҳисоб мегардад.

5. «Корфармо» вазифадор аст, ки дар муҳлати се рӯз баъд аз имзои қарордод ба андозаи 15% аз маблағи умумии дар қарордод зикршударо ба «Ичрокунанда» пешпардохт намояд.

6. Пардохти иҷрои корҳои анҷомёфтаи ҳармоҳа дар ҳудуди 90% сметаи муқарраршуда пардохт карда мешавад. Ҳисобу китоби ниҳой пас аз супоридану имзо кардани санади қабул гузаронида мешавад.

Нишонии ҳуқуқии ҳар ду тараф:

«Корфармо»: ш. Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ, 90, суратҳисоби №00000 дар «Содиротбанк»-и ш. Душанбе; «Ичрокунанда»: ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ 45, суратҳисоби №00000 дар «Агроинвестбанк»-и ш. Душанбе.

Замимаи 1. Номгӯии корҳои анҷомшуда дар сохтмон

2. Рӯйхати нархномаи корҳо дар ҳаҷми 400.000 сомонӣ
Муҳри мактаб

ва муассисаи сохтмонӣ-таъмирий

«Корфармо»

имзо

ному насаб

«Ичрокунанда»

имзо

ному насаб

123. Матни қарордодро хондед, бо чузъҳои таркиби он ошно гаштед. Ва фаҳмидед, ки қарордод дар мавзӯ ва масъалаҳои гуногун таҳия карда мешавад.

Дар кишварамон ҳамасола Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ваҳдати миллӣ ва ғайраҳо ботантана чашн гирифта мешаванд. Дар робита ба ин чашнҳо чорабиниҳои гуногун: озмуни шоҳномаҳои, Рӯзи Рӯдакӣ, Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мактабҳо ба роҳ монда мешаванд. Қарордоди зеринро такмил диҳед.

Мусобиқае, ки байни синфҳои 10 а ва 10 б бахшида ба 21-солагии Ваҳдати миллӣ ба нақша гирифта шудааст, ки оғозаш чунин аст:

Қарордод

дар мавриди мусобиқаи хонандагони синфҳои 10 «а» ва 10 «б» литсейи № 00 ш. Душанбе оид ба сазовор пешвоз гирифтани 21-солагии Ваҳдати миллӣ

аз «10» январи соли 2017

Хонандагони синфҳои 10 «а» ва 10 «б» ш. Душанбе ба муносибати сазовор пешвоз гирифтани 21-солагии Ваҳдати миллӣ, 27 июни соли чорӣ доир шуд, ухдадорҳои зеринро қабул карданд:

1. Ба он муваффақ шуданд, ки...

124. Матнҳои қарордодро хонед ва махсусиятҳои онҳоро мушаххас кунед. Онҳо аз ҳамдигар чӣ фарқ доранд?

Қарордод

аз «5» июни соли 2016,

ш. Бохтар

Муассисаи таҳсилоти умумии №12-уми ш. Бохтар, ки дар шахси директори Муассиса Тоҷиев Комил, аз як тараф, ва хоҷагии деҳқонии ба номи Комилов С. дар шахси сарвари хоҷагӣ Назаров И., аз тарафи дигар, қарордоди зеринро баъсем:

1. Муассисаи таҳсилоти умумӣ вазифадор гардидааст, ки дар хочагии деҳқонии зикршуда корҳои зеринро анҷом диҳад: нармқунии заминҳои хочагии деҳқонӣ, хишова қардани заминҳои кишт ва пору андохтан ба онҳо.

2. Корҳои дар банди 1 зикршударо Муассисаи таҳсилоти умумии № 00 уҳдадор шудааст, ки то 15.08.2016 анҷом диҳад.

3. Барои иҷрои корҳои зикршуда сарвари хочагии деҳқонӣ уҳдадор шудааст, ки то 15.08.2016 ба Муассисаи таҳсилоти 9 000 ҳазор сомонӣ пардохт намояд.

Нишони ҳуқуқи ҳар ду тараф

Директори МТМУ

имзо

К. Тоҷиев

Сарвари хочагии деҳқонӣ

имзо

И. Назаров

Савол ва супориш

1. Ин матнҳо ба кадом услуби забон таллуқ доранд?
2. Хусусиятҳои ин услубро дар асоси матни боло шарҳ диҳед.
3. Феълҳои таркибии матни қарордодро аниқ кунед, нависед ва шарҳ диҳед.
4. Аломатҳои китобати ҳар як ҷумларо шарҳ диҳед.

125. Матни қарордодро бодикқат хонед ва мавзӯи қарордодро муайян кунед ва шарҳ диҳед. Мустақилона чунин як қарордод таҳия намоед.

Қарордод

аз «15» апрели соли 2017

ш. Душанбе

Мо, имзоқунандагони зерин, аз як тараф, маъмурияти муассисаи таъмиргари компютерҳо, ки дар кӯчаи Лоҳутӣ, хавлии №16 ҷойгир шудааст, дар шахси Робия Каримова, ки дар асоси ваколатномаи № 47 аз 2 январи соли 2016 фаъолият мекунад ва минбаъд супорандаи кор номида мешавад ва, аз тарафи дигар, усто-механик Матлуба Абдуҳолиқова, истиқоматқунандаи кӯчаи А. Адҳамов № 58,

ки дар ин қарордод «Фармоишгар» номида мешавад ва _____

(Ному насаби ва мушаххасоти шиноснома),

ки дар ин қарордод «Иҷрокунанда» номида мешавад, тахти шароити зерин қарордод ба имзо мерасонанд:

1. Мавзуи қарордод;

1.1. Фармоишгар фармоиш медиҳад ва Иҷрокунанда корҳои зеринро ба уҳда мегирад:

1.2. Кори анҷомдода бояд ҷавобгӯии талаботи зер бошад:

1.3. Фармоишгар бо он чи ки барои анҷом додани кор лозим аст, Иҷрокунандаро таъмин хоҳад кард.

1.4. Фармоишгар вазифадор аст, ки кори иҷрогардида-ро сари вақт қабул кунад ва ҳаққи иҷрокунандаро пардохт намояд.

2. Миқдор ва тартиби пардохт.

2.1. Барои кори ба анҷомрасидааш Фармоишгар ба Иҷрокунанда _____ сомонӣ пардохт менамояд.

2.2. Ҳаққи кор пас аз қабули кори иҷрогардида дар муддати _____ рӯз пардохт мешавад.

3. Масъулиятҳои тарафайн:

Тарафайн тибқи қонунгузорӣ барои анҷом надодани уҳдадорияшон масъулияти моддӣ хоҳанд дошт.

4. Агар тарафе уҳдадории гирифтаашро анҷом надихад, тарафи дигар метавонад, ки қарордодро бекор намояд.

5. Шароити дигар

5.1. Даъвоҳое, ки марбут ба ин қарордоданд, додгоҳ (суд) мавриди баррасӣ қарор медиҳад.

5.2. _____

Нишони тарафайн:

«Фармоишгар» _____

«Иҷроқунанда» _____

Имзоҳо

Фармоишгар

Иҷроқунанда

_____
_____

_____
_____

VIII. ШУМОРАВУ ҚОНИШИН ВА ИМЛОИ ОНҲО

28. Имлои шумораҳои тартибӣ ва касрӣ

Дар хотир доред:

Якқоя навишта мешаванд:

– пасвандҳои -ум (-юм), -умин (-юмин) бо шумораҳо: сеюм, шашум, даҳумин, шасту сеюмин, яксаду панҷоҳумин ва ғ.;

– шумораи мураккаби аз ёздаҳ то нӯздаҳ ва аз дусад то нӯхсад: дувоздаҳ, ҳаждаҳ, шашсад ва ғ.;

– шумораҳои касрӣ: сеяк, даҳяк ва ғ.;

– нумеративи **-то** бо шумораи миқдории бо ҳарф: дуто, сето...

Қудо навишта мешаванд:

– шумораҳои таркибӣ: бисту як, як ҳазору сию шаш ва ғ.;

– шумораи касрӣ: яку ним, панҷу ним ва ғ.;

– нумеративҳо аз шумора: ду дона себ, панҷ сар асп.

Бо нимтире навишта мешаванд:

– шумораҳои тахминӣ: як-ду, даҳ-понздаҳ, ва ғ.;

– нумеративи **-то** ҳангоми бо рақам навиштани шумора: 3-то, 10-то, 1000-то ва ғ.;

– пасвандҳои шумораи тартибӣ аз рақам: 5-ум, 30-юм, 30-юмин солгарди Истиқлолияти давлатии ҚТ, 8-уми март ва ғ.

127. Порчаи манзумро возеҳ ва равон хонед ва мазмунашро нақл кунед. Шумораҳои онро ёфта, имлояшонро шарҳ диҳед. Гӯед, ки ин порча аз кист ва аз кадом асар?

Дар ақсои олам бигаштам басе,
Бар сар бурдам айём бо ҳар касе.
Таматгуъ ба ҳар гӯшае ёфтам,
Зи ҳар хирмане хӯшае ёфтам.
Чу покони Шероз хокиниҳод,
Надидам, ки раҳмат бар ин хок бод!

Таваллои мардони ин покбум
Барангехтам хотир аз Шому Рум.
Дарег омадам з-он ҳама бӯстон,
Тихидаст рафтан сӯйи дӯстон.
Ба дил гуфтам: Аз Миср қанд оварам,
Бари дӯстон армуғонӣ барам.
Маро гар тихӣ буд аз он қанд даст,
Суханҳои ширинтар аз қанд ҳаст.
На қанде, ки мардум ба сурат хӯранд,
Ки арбобн маънӣ ба қоғаз баранд.
Чу ин кохи давлат бипардохтам,
Бар ӯ даҳ дар аз тарбият сохтам:
Яке боби адл асту тадбиру рой,
Ниғаҳбонии халқу тарси Худой.
Дувум боби эҳсон ниҳодам асос,
Ки мунъим кунад фазли Ҳақро сипос.
Севум боби ишқ асту мастию шӯр,
На ишқе, ки банданд бар худ ба зӯр.
Чаҳорум тавозуъ, ризо панҷумин,
Шашум зикри марди қаноатгузин.
Ба ҳафтум дар аз олами тарбият,
Ба ҳаштум дар аз шукр бар офият.
Нухум боби тавбасту роҳи савоб,
Даҳум дар муноҷоту хатми китоб.

Лугат

аксо – гӯшаю канор, чойҳои дурдасти олам

рой – андеша, чора

мунъим – неъматдиҳанда, он ки ризку неъмат медиҳад

таматгуъ – манфиат, фоида, лаззат

тавозуъ – хоксорӣ

тихидаст – дастхолӣ

арбоби маънӣ – одамони сухансанҷ, нуктафаҳм

дарег омадан – раҳму дилсӯзӣ қардан

Савол ва супориш

1. **Аз Миср қанд овардан-ро** шарҳ дода гӯед, ки он чӣ гуна қанд аст?
2. **Даҳ дар аз тарбият сохтан** чӣ маъно дорад?
3. Дар матн кадом навъ шумора истеъмом шудааст?

128. Матнро хонед ва фаҳмидаатонро нақл кунед. Аз мутолиаи матн ба чӣ хулоса омадед? Таълими пешинро бо таълими имрӯза муқоиса карда, фикратонро мухтасар нависед. Гӯед, ки кадомӣ беҳтар?

Дарсҳои мадрасаҳои Бухоро, ки талабаҳо дар 18-19 сол хонда тамом мекунам, ман дар шаш сол хондам, назар ба талабаҳои дигар зиёдтар чизҳо омӯхтам ва баъд аз он дар мутолиаи ҳонагӣ нишастам. Дар мутолиаи ҳонагии ман ҳам ҳамеша як муллои хушсаводи арабидон бо хонда шунавондани китобҳои арабӣ ва тоҷикӣ ёрӣ меод. Бо ин кор ҳам чор сол сарф кардам. Дуруст аст, ки ман монанди Зарир шоир нашудам, лекин шеърро хоҳ тоҷикӣ бошад, хоҳ арабӣ хуб мефаҳмидагӣ шудам. Ман бештар ба мантиқ, ҳикмат ва фалсафа дода шудам. Дар ин илмҳо манбаи асосии ман таълифоти Абуалӣ Сино шуд, ки онҳоро аз худ кардам ва бештарин ҷойи онҳо чун Қуръон ба ман ёд шуда монд. Зотан, ман бо як бор ё ду бор шунидан ҳар чизи илмиро, ҳарчанд дароз бошад ҳам, аз бар карда метавонистам. Ман, ки дар хурдсолиам Қуръон барин як китоби калонро, бо вучуди маъниашро нафаҳмиданам, дар ду сол ёд карда будам, баъди бо чизёдкунӣ варзиш ёфта ба воя расидани қувваи ҳофи́заам, ёд кардани чизҳои, ки маъниҳояшонро мефаҳмидам, душворӣ намекард.

Садриддин Айни

Савол ва супориш

1. Аз ёд кардан чӣ манфиат доштааст?
2. **Варзиш ёфтани қувваи ҳофиза-ро** чӣ тавр мефаҳмед?
3. Кадом илмҳои тоза бароятон маъқул ва ҷаро?
4. Шумораи тахминӣ чӣ тавр навишта мешавад?

129. Чистонро бодикқат хонед. Чавобашро аз рӯи аломатҳо ёфта, калимаҳои ишорашударо аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

Чист он лӯбат, ки дорад **чор** шох андар сараш,
Бар сари ҳар шохи **ӯ сӣ** духтари афсунгараш.
Бар сари ҳар духтаре вобаста дидам **сӣ** писар,
Бар сари ҳар **як** писар **сӣ** духтари симинбараш?

29. Шумораҳои таркибӣ ва имлои онҳо

Дар хотир доред: Шумораҳои таркибие, ки бо пайвандаки **-у (-ю,-ву)** сохта шудаанд: дусаду панҷоҳу ду, сесаду бисту як, як ҳазору дусаду бист ва ғ. чудо навишта мешаванд.

130. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Шумораҳои матнро бо ҳарф нависед ва имлои онро шарҳ диҳед

Серодамии Марви онрӯза ва дигар шаҳрҳои Хурсонро аз ҳамин воқеа ҳам қиёс кардан мумкин аст, ки чингизиён дар ҳучуми аввалинашон ба Марв аз як миллион зиёдатар одамро куштанд,

Баъди аз Марв рафтани муғулон зиндамондагон аз гӯшаву канорҳо баромада, боз дар он ҷо гирд омада буданд. Чингизиён, ки роҳгузар шуда аз он ҷо мегузаштанд, дубора ба Марв ҳучум карда, боз касони бисёро куштанд.

Чингизиён инчунин дар Нишопур як миллиону 47 ҳазор нафарро ва дар Ҷирот дар навбати аввал як миллиону шаст ҳазор нафарро ва дар навбати дуюм сад ҳазор нафарро куштанд.

Назар ба ривояти «Равзат-ус-сафо» дар Балх то ҳучуми Чингиз 1200 ҷомеъ (масҷиди калон) ва 1200 ҳаммом буд. Дар ҳучуми Чингиз танҳо аз арбоби илм ва адабиёт, ки номашон маълум буд, 50 ҳазор кас кушта шуд. Боқӣ кушташудагонро, ки оммаи аҳоли буданд, аз ҳамин бояд қиёс кард. Аз ин ҳуччати таърихӣ ободӣ ва серодамии Балхи онрӯза ба хубӣ равшан мешавад.

Садриддин Айнӣ

Савол ва супориш

1. Калимаҳои **онрӯза ва дубора**-ро аз ҷиҳати сохт ва имло шарҳ диҳед.
2. **Арбоб** ба чӣ маъно омадааст? Бо он ҷумла тартиб диҳед.
3. Маълумоти доштаатонро илова карда, дар мавзуи «**Аъмоли зишти Чингиз**» эссе нависед.

131. Матнро хонед ва мазмунашро баён кунед. Ҳангоми нақл маълумоти доштаатонро ба матн илова кунед. Барои он ки мавзуъ ба хотир ояд, ба дostonҳои “Шоҳнома, китоби якуми ниғориши С. Улуғзода , 1976 муроҷиат кунед.”

Каюмарс оини подшоҳиро ба ҷаҳон овард ва нахустин подшоҳ ӯ шуд. Бохирад марде буд, акли ҷӯяндаву офарандае дошт. Аз санг ва ҷӯб олатҳои бурандаву шикананда тарошида, ба воситаи онҳо ба шикори ҷонварон пардохт. Дар ҷангалзори кӯҳсорон дарандаю ҷаранда фаровон буд.

Каюмарс мақомгоҳашро аз ҷангалзор ба кӯҳсор кӯчонида, пойтахти худро дар ин ҷо устувор кард. Мардумон ҷун шикорро ёд гирифтанд, ба хӯроквориашон гӯшт зам шуд. Аз ин гузашта, онҳо метавонистанд акнун дар хуниқоти тани бараҳнаашонро бо пӯсти ҳайвонот пӯшонанд.

Нахуст худи Каюмарс пӯшоки барчинаашро ба палангина табдил дод. Одамон ром кардани ҷонваронро ҳам ёд гирифтанд...

Донишу қудрати Каюмарсшоҳ ҷандон боло гирифт, ки рафта-рафта ҳукмаш ба дарандагон ҳам раво гардид – шеру бабру палангон гала-гала ба даргоҳи вай омада фармонбардораш мешуданд.

Каюмарс ба адлу дод подшоҳӣ кард. Дар даврони вай кишвараш ҷун баҳор шукуфт.

Сотим Улуғзода

132. Матнро хонед ва хулосаатонро мухтасар нависед. Ба тарзи навишти шумораҳо эътибори ҷиддӣ диҳед.

Мовароуннаҳр дар замони Абуалӣ Сино, то охири асри X, мулки Сомониён ва чузъи муҳимтарини давлати онҳо буд, чузъи дигари давлаташонро Хуросон бо ҳамроҳии вилоятҳои шарқии Эрон ташкил мекард.

Ҳокимияти хонадони Сомонӣ аз соли 820-и милодӣ оғоз меёбад, ки дар он сол чаҳор бародар – писарони Сомонхудо Асад дар се вилояти Мовароуннаҳр ва як вилояти Хуросон ба аморат расиданд: Нух дар Самарқанд, Аҳмад дар Фарғона, Яҳё дар Чоч ва Устурушон, Илёс дар Ҷирот. Ҷирот пас аз вафоти Илёс аз дасти хонадони Сомонӣ рафт, дар се вилояти боқӣ ҳар яке аз ҳокимони Сомонӣ бештар аз 72 сол насл ба насл феълан ба сари худ буд, Мовароуннаҳр дар як давлати мутамарказ муттаҳид нашуда буд, то он ки дар соли 829 Наср бинни Аҳмад бинни Асад, ки расман сари хонадон ҳисоб меёфт пойтахташ Самарқанд буд, мурд ва чояшро бародари хурдии ӯ – ҳокими Бухоро Абуиброҳим Исмоил гирифт. Ташкили давлати мутамаркази Сомониён аз ҳамин сол (829-893) шуруъ мешавад, ки таъсиқунандаи он Исмоили Сомонӣ буд.

Сотим Улугзода

30. Ҷонишин ва имлои он

Дар хотир доред:

1. а) ҷонишинҳои сохта: ҳамин, ҳамон, ҳамчунон ва ғ.;
б) ҷонишинҳои мураккаб: инчунин, ончунон, инчониб, ончониб ва ғ.;

в) бандакҷонишинҳо **-ам, -ат, -аш, -амон, -атон, -ашон** бо калимаҳои дигар: китобам, китобат, китобаш, китобашон, китобатон, китобамон ва ғ. якҷоя навишта мешаванд.

Эзоҳ: Бандакҷонишинҳо ҳангоми ихтисор дар назм аз калима бо нимтире чудо навишта мешаванд: писар-м, писар-т, писар-ш ва ғ.

2. а) ҷонишинҳои таркибӣ: ин гуна, он гуна, ин қадар, ҳар як, ҳеч як, ҷӣ гуна? ҷӣ навъ ва ғ.;

б) ҷонишинҳои саволии кӣ? чӣ? ва ғ. дар таркибҳо: чӣ хел? чӣ гуна? чӣ қадар ва ғ. ҷудо навишта мешаванд;

3. Ҷонишинҳои номуайяни: ким-кӣ, ким-чӣ, ким-киҳо, ким-чиҳо, ким-кадом ва ғ. бо нимтире навишта мешаванд.

133. Матнро хонед ва мақсади асосии муаллифро муайян созед. Ҷонишинҳои матнро ёбед ва имлои онҳоро шарҳ диҳед. **Шумо** ҷойи кадом ҷонишинро иваз кардааст?

Ҳоло муаллим пиёлаи ҷой дар даст сари худро қадаре яктарафа дошта, ба суҳбати ду мӯйсафед, ки дар кати ҳам-соя нишастаанд, ғайриихтиёр гӯш медиҳад, банохост рӯй бар ман оварда савол медиҳанд:

– **Соч** ном паранда ҳаст. Аслан бояд **сор** бошад. Дар баъзе маҳалҳо **сутгӣ** мегӯянд. Оё шумо ҳам ягон номи дигари онро шунидаед?

– Не, муаллим. Ман дар шаҳр таваллуд ва тарбия ёфтаам. Аз парандаҳо дар шаҳр чӣ ҳаст? Кабӯтар, мусича, гунчишк. Тирамоҳу зимистон аккаи думдароз ва зоги сиёҳ пайдо мешаванд.

Ҷойи таваллуд ва тарбия дар ташаккули ҷаҳонбинӣ, албатта, аҳаммият дорад, аммо фикр мекунам, ки набояд омилҳои асосӣ ва ҳалкунанда бошад. Жюль Верн мисоли равшан.

Маро ба ҷуз розӣ шудан бо ин гапи ҳақ дигар чорае набуд.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Савол ва супориш

1. Оё шумо номи ҳамаи парандаҳои медонед?
2. Номи парандаеро таҳлили этимологӣ кунед.
3. Нақле нависед, ки дар он парандаҳо ном бурда шаванду оид ба яке аз онҳо маълумоти муфассал баён гардад.
4. **Соч**-ро дар ҷойи шумо чӣ мегӯянд?

134. Порчаи манзумро возеҳу раво хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Ҷонишинҳои онро муайян карда, аз ҷиҳати сохт шарҳ

дихед. Мазмуни порчаро ба наср манидод кунед. Шеърро аз ёд кунед.

Нигаҳ кун бад-ин лашкари номдор,
Цавонони шоистаи корзор.
Зи баҳри бару буму фарзанди хеш,
Зану кӯдаки хурду пайванди хеш
Ҳама сар ба сар тан ба куштан дихем,
Аз он беҳ, ки кишвар ба душман дихем.

Абулқосим Фирдавси

135. Матнро хонед ва ҳадафи онро муайян кунед. Гӯед, ки чаро ҷонишини **ман** дар ҳар ҷумла истифода шудааст?

Имрӯз мақсади асосии ман ёфтани кӯча, гузар ва ҳавли Қорӣ-ишкамба буда, ҳамаи фикру хавосам ба ин мақсад банд буд Бинобар ин, барои ба сухан даровардани Раҳими Қанд ва ҳикоя гӯендани вай кӯшише накарда, дар фикр фуру рафта будам...

Ман ҳанӯз обидандони дар даҳонам гирифтаамро макида тамом накарда будам, ки Қорӣ-ишкамба аз тарафи шарқи раста – аз тарафи мадрасаи Кӯкалтош намоён гардид. Ман барои пурра ва пухта дидани рӯи ӯ чашмамро ба ӯ дӯхтам. Чун ӯ наздиктар расида назараш ба ман афтод, чашмонашро аз **ман** наканда омадан гирифт. **Ман** аз нигоҳҳои тези маънидори ӯ дар ҳаққи худам «ин дурӯғгӯи дирӯза» гуфтани ӯро пай бурдам, бинобар ин, шарм дошта чашмамро ва вай канда худро ба нодонӣ задам, лекин бо гӯшаи чашм ҳаракатҳои ӯро таъқиб мекардам.

Садрӣддин Айни

Савол ва супориш

1. Обидандон чист?
2. Ифодаи **чашмамро ба ӯ дӯхтам**-ро маънидод кунед.
3. **Нигоҳи маънидор** чӣ тавр мешавад?
4. **Омадан гирифт** кадом замонро ифода мекунад?

136. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Гӯед, ки дар матн роҷеъ ба чӣ сухан меравад? Муродифҳои ҷонишини **ман**-ро ёфта шарҳ диҳед.

Чун он қасида ба итмом расид, ҳазрати салтанатмаобӣ фармуданд, ки маҳодим дар шони ин қасида чӣ мегӯянд ва чӣ мефармоянд. Изза ҳама мутаваҷҷеҳи ин **камина** шуданд ва гуфтугӯро ба ин **фақир** ҳавола намуданд. Фақир ба арз расонид, ки шайх Абдулқодири Чурҷонӣ, ки дар илми маонӣ ва баён китобе тасниф карда ва онро "Далоил-ул-эъҷоз" ном карда, ки мисли он китобе дар ин илм касе нанавишта. Дар он чо мазкур аст, ки каломе, ки аз фасоҳату балоғат холӣ бошад ва ба зевари саноеъ ва бадоеъ ва мазоё мутаҳаллӣ бошад, ҳукми он дорад, ки қилодаи заррини мурассаъ ва мукаммал ба ҷавохирро касе дар гардани ҳук овезад. Чун ин сухан гуфтам ва дурри маонӣ суфтам, Султон Ҷалолуддин барошuft ва гуфт: «Азизон, магар ин қасидаи **ман** маънӣ надорад?». Гуфтам: «Каломе, ки дар ӯ фасоҳат ва балоғат набошад, лозим нест, ки бемаънӣ бошад». Инак, Мавлоно Ховарӣ аз рӯйи ҳазл ва зарофат қасидае гуфта...

Зайниддин Восифӣ

Луғат

маҳодим – ҷамъи маҳдум, маҳдумон
изза – одамони соҳибэҳтиром
маонӣ – ҷамъи маънӣ, маъниҳо
фасоҳат – равшанбаёнӣ, ба салосат ва равонӣ сухан гуфтан
зевари саноеъ – зебу зиннатӣ чизе, ки ба он чизи дигарро биороянд
мазоё – фазилат, афзунӣ
қилода – гарданбанд, гулубанд, гарданбанди ҳайвонот
мурассаъ – орошашуда
мутаҳаллӣ – бо зевар ораста

Савол ва супориш

1. Маънии асосии **фақир**-ро шарҳ диҳед ва гӯед, ки дар ин матн ба чӣ маъно омадааст.

2. Ифодаи **ба арз расонид**-ро истифода бурда чумла тартиб диҳед.
3. Муродифи калимаи **сухан**-ро ном баред.
4. Нутқи айнан нақлшударо, ки дар охир омадааст, маънидод кунед.

137. Матнро хонед ва мазмунашро мухтасар нависед. Ҳини навиштан кӯшед, ки муродифҳои **ман** истифода шаванд. Гӯед, ки онҳо чӣ вазифаро иҷро кардаанд.

Чихил рӯз фақирро дар Фараҳ нигоҳ доштанд (ва хидматҳо) ва такаллуфот ва меҳмониҳо карданд, ки дар силсилаи подшоҳон амсоли он мутасаввир набошад. Баъд аз чихил рӯз, дар вақте ки моро иҷозат медоданд, аспе бо зину лаҷом ба ин камина таъйин фармуданд, (ки) то ашхаби рӯз бо адҳами шаб дар чарогоҳи сипеҳр мечарид ва аз барои бародару шогирди фақир ҳар кадом аспе бо зину лаҷоми муносиб муқаррар фармуданд ва сарупойи лоиқ низ қарам намураданд ва то қорвонгоҳ, (ки) аз Фараҳ то он ҷо ним фарсах аст, ҳамроҳӣ карданд. Он ҷо фуруд омада, таоме кашиданд ва фақирро видоъ карданду баргаштанд. Бародари қалончанд қадаме, ки қорвон, баргашт.

Гуфт:

Мо дастурӣ дорем, ки қасеро, ки қусел мекунем, мусофаҳа мекунем.

Даст дар бағал дароварду қоғазе дарҳампечиде дар қафи дасти ман ниҳод ва бародари миёна ва қурд низ бар қамин услуб бародар ва шогирдро мусофаҳа карданд. Қун фуруд омадем ва зарқоро ҳисоб қардем, ҳафтсад танга буд. Ин навъ саховат ва қарам мағар аз Қотами Тойи манқул бошад.

Зайниддин Восифӣ

Луғат

- такаллуфот** – муқооти барзиёд
адҳами шаб – қиноя аз тоқиқи шаб
ашхаби рӯз – рӯзи равшани сафед

мутасаввир – тасаввурнашаванда, қобили дарк
чарогоҳи сипехр – осмон, киноя аз офтоб
мусофаҳа – дасти ҳамдигар гирифта ба вақти мулоқот

138. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Гӯед, ки мазмуни матн бароятон писанд омад ё не? Ба дурустии гуфтаи адиб боварӣ доред? Аз ҳаёти худ ва наздиконатон воқеоти ба ин монандро ба ёд оварда, дар мазуи "Марг тарсура ёр аст" эссе нависед.

Ваҳм ҳастии одамро хароб мекунад, алалхусус, агар тарсу бим оммаро фаро гирифта бошад. Вале дониши одамӣ бар зидди ваҳм аслиҳаи тавоноест. Узви дастаи сӯхторхомӯшкун худро ба коми оташ беибо мезанад. Аспбози соҳибтаҷриба бебокна рафта, асп саркаши чароғпояшударо даст мегирад ва лаҷом мезанад. Шикорӣ ба пешвози шеру бабру филу хирс далерона меравад. Марде, ки усули самборо аз бар кардааст, метавонад ба танҳои бар чанд нафар бозориёни мусаллаҳ зафар ёбад.

Ин гуна одамнро одатан нотрас мегӯянд, ҳарчанд ки хисси тарс барои эшон бегона нест. Лекин онҳо бо қувваи дониш, ба таҷриба ва малака таъя карда, тарсро мағлуб месозанд. Табиатан касе нест, ки натарсад. Парашутчиён қабл аз ҷаҳишҳои аввалин, дорбозон бори нахустин ваҳм мекашанд. Касе, ки бори якум ба кони торике медарояд, ҳатман меҳаросад.

Духтури фаронсавӣ Ален Бомбар ба заврақчаи хурдакаки резинӣ савор шуда, бе обу озуқа, яккаву танҳо уқёнуси Атлантикро тай намуд. Бар қасди буздилол заврақи худро "Шаккок" ном дода буд. Гуруснагири ба гӯшти моҳӣ, ташнагири бо оби борон рафъ менамуд. Дергоҳе борон наборад, обуро менӯшид, ки аз бадани моҳиёни сайдкардааш фишурда мебаровард. Дар бадали шасту панҷ рӯз ба ҳамин минвол ба Амрико бирасид ва исбот кард, ки банӣ инсон ҳақ надорад, ки ҳатто ба чунин қувваи муаззами табиат, монанди уқёнус, сари таслим фуруд орад.

Ғазиддин Муҳаммадиев

Савол ва супориш

1. Чуфти муродифиро аз чумлаи аввал пайдо кунед.
2. **Буздил** ба кадом маъно омадааст? Вожаи **буздил**-ро аз чиҳати сохт муайян созед.
3. Чонишинҳои чумлаи охиристо ёбед ва шарҳ диҳед.
4. Калимаи **моҳӣ** сохта аст ё сода?

139. Матнро хонед ва ҳикмати онро дарёбед. Ба мазмуни матн монанд зарбулмасалу мақолҳоро пайдо карда нависед ва шарҳ диҳед.

Тарс ё ваҳм аз тавонотарин ҳиссиёт аст. Ривоят меку-
нанд, ки дар замони қадим ба кишваре вабо омадааст. Под-
шоҳи мамлакат шахси одил, раиятнавоз будааст. Ҳашмигин
ба ҷустуҷӯи вабо баромадааст ва дар биёбоне ба ӯ дучор
омада, аз меҳмони ноҳонда пурсидааст:

– Ин дафъа чӣ қадар табааи маро бо худ хоҳӣ бурд?

– Ҳазор кас! – ҷавоб додааст вабо ва кори мусибатосори
худро анҷом дода, аз он кишвар рафтааст.

Аз қазо баъди муддате он подшоҳ бо вабо дубора вохӯр-
да, маломаташ кардааст, ки ба ваъда вафо накардааст, ба
ҷойи як ҳазор панҷ ҳазор касро аз раияти ӯ нобуд сохтааст.

– На, – гуфтааст вабо. – Ин кори ман нест. Чаҳор ҳазор
касе, ки ту мегӯӣ, худ аз тарс мурдаанд.

Ғазлиддин Муҳаммадиев

140. Матнро хонед ва мазмуну моҳияти онро мухтасар баён ку-
нед. Муайян созед, ки дар матн кадом чонишин бештар истифода
шудааст. Дар мавзӯи «**Гиёҳҳои шифобахш**» иншо нависед.

Каримҷон роҳравон гиёҳҳои тару тозаро, ки аз сари
роҳи мо мебаромад, канда ба мо нишон медиҳад:

– Ана ин ситамкаш ном дорад. Баргашро таф дода ба
рӯи пучак, ҳафтпӯст ва варами мебанданд... Инро сӯзанак
меноманд, ки мардуми мо барои табобати диққи нафас
истеъмол мекунанд... Ин мӯрчакамолак ном дорад, ки
ширааш чиҳати табобати хала ва сулфа мавриди исти-

фода қарор мегирад. Тарзи истифода ва истеъмолаш бо шир аст... Хайрият, ки холо ҳам торон хушк нашудааст. Мардум торонро чиҳати тоза намудани рӯдаҳо, барои табобати гармбода (қабзият) ба кор мебаранд. Ин буттаро, албатта, медонистагистед? Қот аст ва нав аз гул фаромадааст. Мевааш тирамоҳ, аз охири сентябр сар карда мепазад, табибҳои мо қотро барои табобати меъда ва муътадил гардондани фишори хун ба кор мебаранд. Вақте ки мевааш пухт ва қиём шуд, парандаҳо ҳам мехӯранд.

Қамариддин як навдаи дарахти пурчилои баргаш хурди дилкашро шикаста, аз Каримҷон пурсид ки:

– Муаллим, ин дарахт чӣ ном дорад, ки гулаш ин қадар зебо будааст?

– Магар зелолро надидаед? Мардум аз решаи он қиёми зирк таҳия мекунанд. Табибон решаи зелолро барои шикастбандӣ низ ба кор мебаранд.

аз «Садои Шарқ»

Савол ва супориш

1. **Ҳафтпӯст**-ро талаффуз кунед. Чӣ ҳодисаи забониро пай бурдед?
2. Калимаи **торон** ва **одамон** магар дар як қолаб сохта шудаанд?
3. Вазифаи **ак**-ро дар калимаи **сӯзанақ** муайян кунед.

31. Чонишини Шумо ва мавқеи истифодаи он

Дар хотир доред: Чонишини шахси дуҷуми чамъ (шумоҳо, шумоён) касони зиёдеро мефаҳмонад: Шумоён дар ин ҷо маълумоти нағз мегиред. (С. У.). Ҳо, шумо муаллимонед. (С. У.)

Шумо гуфтан беҳтар аст ё ту?

Чонишини **шумо** барои ҳурмат ба як кас ба ҷойи **ту** низ истифода мешавад: Ака-махдум, Шумо ба ман меҳрубонии бародарона кардед. (С. А.) Шумо бо падари ман дар кучо чӣ

гуна шинос шуда будед. (С. У.) Дар сурати ба маънои эҳтиром омадан калимаи Шумо бо ҳарфи калон навишта мешавад. Масалан, дар аризаҳои муроҷиатӣ ҳамеша Шумо ба як нафар нигаронида шудааст, вале аз рӯи эҳтиром он бо ҳарфи калон навишта мешавад.

Дар қисми шимоли кишварамон расм аст, ки калонсолон бо хурдон ҳамеша Шумо гӯён муроҷиат мекунанд. Дар баъзе китобҳои грамматикаи забони тоҷикӣ, дастурҳои таълим ва китобҳои дарсӣ ин нукта ишора шуда бошад ҳам, олимони забоншинос ва соҳибназарон то имрӯз ба як хулосаи воҳид наомадаанд. Ҳанӯз гуногунандешӣ идома дорад.

Ҳоло андешаи чанд забоншинос ва мутахассисони соҳаҳои гуногунро пешкаши шумоён мегардонем. Шумо дар ин маврид баҳс мекунед ва хулосаи худро дар эссе таҳти унвони “Шумо гуфтаи бехтар аст ё ту?” менависед.

Додихудо Саймидинов, доктори илми филология, собиқ раиси Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар ин маврид чунин гуфтааст: «Дар таърихи корбурди ҷонишинҳо ту ҷойи худро дорад. Бо истифодаи ҷонишини шумо тарзи корбурди онҳо коҳиш меёбад. Дар забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ҳангоми муроҷиат ба волидайн ҷонишини ту истифода мегардад. Зеро он самимият, садоқат, муҳаббат ва наздикиро ифода менамояд. Аз нигоҳи меъёри сарфу наҳв истифодаи ҷонишини шумо ғалат аст. Дар гузашта ниёкони мо вақти ниёиш ба Худо (ҳамзамон аз Ё бузургтару наздиктар ба инсон касе нест) ҷонишини туро истифода мекарданд. Дар адабиёти классикии тоҷику форс низ ҷонишини ту истифода шудааст. Аммо дар ҳузури ашхоси бегона волидон ба фарзандон дастур медоданд, ки ба онҳо шумо гуфта муроҷиат намоянд. Корбурди ҷонишини шумо дар муоширати дарбор пайдо шуда, кор ба ҷойе расид, ки дар забони англисӣ ҷонишини ту умуман аз байн рафт».

Давлатбек Ҳочаев, доктори илми филология, профессори ДМТ, бар ин назар аст: «Ҷонишини ту аз нигоҳи дасту-

ри забон шахси дуҷумро ифода мекунад, ки мухотаб аст. Тибқи ин дастур ҳангоми мурочиат ба мухотаб бояд ҷонишини **ту** истифода гардад, хоҳ шахс бузург бошаду хоҳ хурд. Аммо дар одоби муошират категорияи эҳтиромият аст. Вобаста ба ин, ҳангоми муошират истифодаи ҷонишини **ту** андак дурушт ба назар мерасад, бинобар ин, ба шахси дуҷуми танҳо **шумо** гуфтан беҳтар аст. Агар падару модар, калонсолон, устодонро шумо гӯем, хубтар аст. Вақте мутакаллим ба мухотаб шумо гуфта мурочиат менамояд, одоби муоширатро ба ҷо меорад. Дар ҳуҷҷатгузори расмӣ, равобити байналмилалӣ, яъне фиристодани табрикномаҳо ва барқияҳо ҳарчанд шахси мухотаб танҳо бошад ҳам, шумо гуфтан беҳтар аст».

Рустами Рачаб, сокини шаҳри Душанбе, ки зодаи шаҳри Самарқанди бостонӣ аст, мегӯяд: «Дар хонаводаи мо, ҳатто ба тифли гаҳвора шумо гуфта, мурочиат менамоянд. Шунидани ту бароям хеле гӯшхарош аст. Онро ҳатто таҳқир мепиндорам. Бояд шумо гуфтанро омӯзанд».

Бар хилофи гуфтаҳои **ӯ Точиддин Сафар**, омӯзгор, ҷунин ибрази назар мекунад: «Вақте ба шахси наздикам ту мегӯям, ин нишони муҳаббат ва эътимод аст. Ҳатто тасаввур намекунам, ки ҳамсарам ба тифлаки гаҳвора шумо гуфта мурочиат намояд. Дар ин ҳолат як навъ расмиятчиғӣ ба назар мерасад, садоқату наздикӣ аз байн меравад. Шунидани ибораи «биёед, ман шуморо маконам» аз ҷониби модар ба кӯдак бароям хандаовар ва ҳамзамон гӯшхарош аст. Дар ин маврид модар барои ифодаи муҳаббати худ ба фарзанд ҳатто ҳиссаҷаҳои «-ак» ва «-як»-ро истифода менамояд («-ак» ва «-як» ҳиссаҷа набуда, балки пасвандҳои сифатсоз мебошад, ки дар баробари хурдӣ, тобишҳои гуногуни маъноӣ медиҳанд. – С. А.) дар баробари Масалан, «Ширинаки ман, асалаки ман».

Ба қавли баъзе забоншиносон бояд дар забон мавриди истифодаи ҷонишинҳоро донист. Дар гуфтушунид ва мулоққҳои расмӣ аз ҷонишини шумо истифода намоему ҳанго-

ми муносибат ба фарзандон аз ҷонишини ту кор гирем, зеро забон воситаи ифодаи андеша, эҳсосот ва ҳолатҳои равонии шахс аст. Фарзандон бояд ба падару модар шумо гуфта мурочиат намоянду волидон ба онҳо ту гуфта, хитоб кунанд.

Қироншоҳи Шарифзода, устоди факултаи рӯзнома-нигории ДМТ, назари хешро дар ин маврид чунин баён кард: «Банда дар деҳа таваллуд шудаву дар шаҳр ба камол расидаам. Дар Душанбеи имрӯза ҳангоми мурочиат ба касе, агар «шумо» бигӯед, ба ҳайрат меояд. Ман мефаҳмам, ки вазъи муошират дар манотиқи Тоҷикистон, ҳатто дар Осӣи Миёна ба тарзи мухталиф аст. Вале модоме мо, тоҷикон, ифтихори таъриху фарҳангдории ҳазорсолаҳо дорем, боистӣ, пайрави ҳамон фарҳанги воло бошем. Бо тақозои касб, дар шаҳрҳои қадим, ба мисли Бухорову Самарқанд, Хучанду Истаравшан, водии Ҷисор, баъзе деҳаҳои Дарвозу Ховалинг дида ва шунидаам, ки дар муносибат ва муошират бо калонсолон, бо ҳамдигар ва хоса бо падару модар, то чи андоза боназокатанд. Вале дар ҷое, ки ба падару модар «ту» – гуфта мурочиат мекунанд, ба ҷойи он писар ё духтар ман хичолат мекашам, зеро бароям падарро «ту» гуфтан нописандӣ нисбати ӯст.

Баъзан мегӯянд, ки шахси наздиктаринро «ту» мегӯянд. Бале, дар адабиёти бадеӣ ва ё дар кинофилмҳо ин ҷоиз аст, вале фикр мекунам, ин тарзи муносибат аз ҷаҳорҷӯбаи қоидаи шеър тақозои равиши сценарияи филм бармеояд. Ба ҳар ҳол, барои онҳое, ки даъвои «озодазода» будан мекунанд, риоя ё ақаллан таоруфи хӯю хислатҳои аҷдодӣ бояд мадди назар бошад».

Назар Воҳидзода варзишгар буда, ба корбурди вожаҳо ва истилоҳот тавачҷуҳи хос дорад. Ӯ назари мазбурро қатъиян рад намуда мегӯяд: «Дуруст аст, ки мо бо ниёкон ифтихор мекунем, зеро таърихро надониста фардори наметавон сохт. Дар «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ ва дигар маъхазҳои таърихӣ дар мавриди мурочиат ба Худо, падару модар ва шоҳ аз ҷонишини ту истифода шудааст. Намефаҳмам «озодазода» будан ба ҷонишини шумо чӣ иртибот дошта

бошад? Чаро аз Фарҳанги ниёгон даст бикашему ба дигарон пайравӣ кунем? Озодагон бо ҳофизаи таърихӣ иртиботи кавӣ доранд, аз ин рӯ, онҳоро «озода» мегӯянд.

аз «Бонувони Тоҷикистон», №2, 2012

141. Матнро хонед ва аниқ созед, ки чонишини фақир ба кадом маъно омадааст. Қитъаро аз ёд кунед.

Гиёсиддин Муҳаммад ба фақир гуфт, ки бархез, ки худро зудтар ба мутолиаи он абёт расонем ва дидаи рамдидаи худро ба мушоҳидаи он хутут мунаввар гардонем. Фақир гуфтам, ки аз барон мутолиаи қитъае ин миқдор машъуф будам, яъне Гиёсиддин Муҳаммад ба ин қитъа рутубаллисон гардид, ки:

Мефизояд нури чашми одамӣ аз ҳашт чиз,
Гар муяссар мешавад, дар вай назар кун ҳар замон:
Дар зару дар мусхафу шайхи кабиру шоҳи аср,
Рӯйи хубу хатти хубу сабзаю оби равон.

Зайниддин Восифӣ

Лугат

хутут – чамъи хат, хатҳо

шайхи кабир – марди бузург, донишманди машхур

машъуф – шефта, мафтун

мусхаф – Қуръон

рутубаллисон – суханорой, фасехбаёнӣ

142. Матнро хонда, мақсади онро баён кунед. Ҳар як чонишини матнро муайян карда, навъ, ба ҷойи кадом ҳиссаи нутқ омадан ва вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.

Шаҳри Ҳирот, ки дар сари ҷодаи роҳи абрешим қорор дошт, метавон гуфт, ки шаҳри қорвонсаройҳо, тоҷирон, қосибон ва хунармандон маҳсуб мешуд. Қолинбофон, қуллон ва қошигарони он машхури Шарқ буданд. Дар ин ҷо ҳафт ранг қошиҳои мунаққаш, ки бо наққошиҳои суннатӣ ниғориш меёфтанд, истехсол шуда, дар бунёди обидаҳои ҳуди шаҳр истифода мешуданд ва бархе аз онҳоро

бо корвонҳо ба Ироқу Рум, Мовароуннаҳр ва Ҳиндустон ба фурӯш мебароварданд. Моли қолибофон ва сафолгарони шаҳр низ харидори зиёд дошт. Онҳо табақҳои гилини худро бо рангубор ороиш меоданд. Дар лаби кӯзаю табақ ва ё тосу зарфҳои худ бо хатҳои кӯфӣ ва насху настаълиқ шоҳбайтҳои шоиронро навишта зеб меоданд ва гулкорӣ мекарданд. Зарфҳои мисӣ ва биринҷии косибон низ беназир ва арзиши калон доштанд, ки онро бештар тоҷирони хориҷӣ харидорӣ мекарданд.

Шодон Ҳаниф

Савол ва супориш

1. Оё Шумо ёдгориҳои қадимаро дидаед?
2. Нақошиҳои суннатӣ бароятон маъқул аст ё не? Чаро?
3. Дар бораи ёдгории таърихӣ, ки борҳо дидаед, матни тасвирӣ таҳия кунед.

143. Матнро хонед ва гӯед, ки матлаби он аз чӣ иборат аст? Аз ҳаёти парандагон ва ҳайвонот чизе донед, ба хотир оварда **иншо** **таълиф** кунед. Қадом сифатҳои онҳо ба шумо писанд омадаанд? Шарҳ диҳед.

Ман дар бораи зоғи кӯҳӣ мақолае навиштам. Вай бо гург «*ҷӯра*» аст. *Онҳоро эҳтиёҷот бо ҳамдигар «дӯст» гардондааст.* Зоғ, буз ё гӯсфанди аз рама мондари дида, ба гург «хабар медиҳад», даранда сайдро ба дом меафтанад ва бо он зоғро ҳам «зиёфат мекунад». Ҳайвонҳо ниҳоят зирак, чолок, ҳассосанд, ҳатто ба кӯҳсор ба чӣ мақсад рафтани онро эҳсос менамоянд. Гург милтиқ доштан ё надоштани ҷӯпонро мефаҳмад.

Ба хотирам воқеае расид. Охири моҳи октябри соли 1984 дар Шербоздари ноҳияи Ҷиргатол андаруни мағорае меҳобидам, ки садои даҳшатангезе бедорам кард. Ба садо гӯш дода, тахмин намудам, ки бачаи силовсин аст. Хеле маҳзун буд он садо. Ҳамон рӯз тақрибан чил километр роҳ паймудам. (Баъзе рӯзҳо то шаст километр мегардам), дар баъзе гӯшаҳои кӯҳ садои ноороми ҳайвону парандаҳоро шуни-

да, аз ин рафторашон ба ҳайрат меомадам, вале соати дуи шаб пардаи ин асрор боз шуд: замин сахт ларзида, харобиҳо овард. Ҷонварон ин офати табииро якчанд соат пеш эҳсос карда буданд....

аз «Тоҷикистони советӣ»

Савол ва супориш

1. Чаро исмҳои **дӯст**, **ҷӯра** ва феълҳои **хабар медиҳад**, **зиёфат мекунад** дар нохунак гирифта шудаанд?
2. Боз кадом ҳайвонҳоро медонед (ё шунидаед), ки ҳодисаҳои табиатро пешаки эҳсос мекунанд.

144. Порчаро хонед ва ҷонишинҳои онро ёбед. Шарҳ диҳед, ки ҷонишинҳо ба ҷойи кадом ҳиссаҳои нутқ омадаанд?

Тай фармуд, ки:

– Эй ҳақимон ва мунаҷҷимон, писари мо шир намехӯрад ва пистони дояҳоро ба даҳони худ намегирад. Сабаби ин чӣ бошад?

Мунаҷҷимон қуръа андохта гуфтанд:

– Эй шоҳи олампаҳо, дар дунё Ҷотам аз бобати саховат бисёр шуҳрат хоҳад гирифт ва як донаву як луқмае бе ширкат дар даҳони худ нахоҳад андохт. Бояд ки ҳама писарҳою дояҳоро ба хидмати Ҷотам ҳозир карда, дар пеши назари ӯ шир бидиҳанд, ӯ низ шир хоҳад хӯрд ва пистони дояҳоро ба даҳон хоҳад гирифт.

Ҷамҷунон карданд. Ҷотам пистони дояҳоро ба даҳон гирифта шир хӯрдан гирифт. Ва хислати дигари Ҷотам ин буд, ки ҳаргиз гирия накардӣ ва дар вақти танҳои шир нахӯрдӣ ва дар ҳоби ғафлат нарафтӣ.

Савол ва супориш

1. Дар матн дар бораи кадом Ҷотам сухан меравад? Аз чӣ пай бурдед?
2. Ба фикри дар матн баёншуда розиед? Андешаи шумо.
3. Магар чунин одамонро дар ин айём дидаед ва ё дар бораи онҳо шунидаед?

145. Порчаро хонед ва маънидод кунед. Гӯед, ки шоир кихоро дар назар дорад? Шумораҳои матнро ёфта нависед ва аз лиҳози сохту имло шарҳ диҳед.

Дар ин дунё ду-се марди бузурге пуштбони мост,
Дар ин дунё ду-се соҳибдиле ҳамдостони мост.
Ба зери осмони ниливу рӯйи замини сабз
Замину бомашон гӯйи замину осмони мост.

Дар ин дунё ду-се чашмони бино чашми дунёянд,
Ду-се тан покчоне покии дунёи зебоянд.
Ду-се озодфикре чумла оламро кунанд озод,
Ду-се равшанзамире равшани ҳастии моянд...

Лоиқ Шералӣ

32. Кор бо матни тақриз

Фикру мулоҳизаҳоеро, ки хонандагони синфҳои гуногун пас аз хондани қиссаи М. Лутфуллоев «Дили бемор» навиштаанд, хонед. Муайян кунед, ки кадоме аз онҳо тақриз аст ва кадоме ба тақриз наздик мебошад.

Мулоҳизаҳои, яъне тақризи хонандаи синфи 7-ум

Ба наздикӣ ба дасти ман қиссаи «Дили бемор»-и М. Лутфуллоев афтод. Ман онро хондам ва бароям бисёр маъқул шуд.

Қаҳрамони асосии он Шамс ва Максим мебошанд. Қисмат онҳоро ба ҳам дӯст гардонид. Шамс барои кумак кардан ба модари худ хост, ки ба назди холааш, ки дар Маскав барои пешбурди зиндагӣ кор мекард, равад ва коре анҷом диҳаду маблағи ба дастовардаашро ба модари худ ирсол намояд. Вале ӯро ҳолате пеш омад, ки на холааш ва на худи ӯ чашмдор набуд. Ӯ тавассути холааш ба хонадони сармоядоре сари кор гирифт, ки писари ягонаи онҳоро маризӣ ҳар лаҳза ба марг таҳдид мекард. Дар он оилаи сармоядор бо Максим, ки ҳамсоли ӯст, дӯстӣ пайдо мекунад. Муаллиф лаҳзаҳои бисёр ҳассоси дар рӯбарӯйи

Шамс пешомадаро чунон тасвир мекунад, ки касро ба хаяҷон меоранд, нафраташро ба амалҳои ноҷавонмардона бештар мекунад. Ва муҳаббате, ки дар дили модари Максим нисбат ба Шамс пайдо шуда буд, дар дилу тафаккураш шӯру ғалаёнеро тавлид карду Шамс аз фаношавӣ раҳо гашт. Модари Максим дар байни бадию некӣ қарор дошт. Шафқати модарӣ ғалаба кард.

Муаллифи қиссаи «Дили бемор» Шамси бепушту паноҳ ва Максими имконияти зиёди иқтисодидорро муқобили ҳам қарор додааст. Аз баёну шарҳи рӯзгори талхи Шамс чунин бармеояд, ки шахсони пулдор барои манфиати худ аз зишттарин аъмол худдорӣ намекунанд. (Сулҳияи Аминуҳт)

Мулоҳизаҳо, яъне тақризи хонандаи синфи 8-ум

Қиссаи «Дили бемор»-ро бо шавқ хондам. Муаллифи ин қисса академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон М.Лутфуллоев будааст. Аз пешсухани муаллиф маълум мегардад, ки ҳодисаи дар қисса шарҳёфта воқеӣ будааст, на сохтаю бофта.

Муаллифи қиссаи «Дили бемор» ҳамин мазмунро аз филми ҳуҷҷатие, ки телевизиони Маскав намоиш медиҳад, тамошо кардааст. Ва сипас дар ҳафтаномаи «Миллат» мазмуни он ба таъб расидааст. Муаллиф аз он филмномаю мақолаи «Миллат» илҳом гирифта, аввалу охири қиссаро худ қаламдод кардааст.

Дар ин қисса муаллиф саргузашти як тоҷикписари 12-соларо, ки рӯзгори пурмашаққати оилавӣ ӯро водор сохтааст, то ки барои дарёфти ризку рӯзӣ ва кумаки молӣ расонидан ба модар муваққатан тарки кишвар намояд. Ин писарбача Шамс ном дорад ва ӯ барои кумак ба модар чихати кор кардан озими Маскав мегардад. Ӯро дар Маскав холааш Дилором (Диля) пешвоз мегирад.

Ӯро қисмат ба хонаи сарватманде мебарад, ки писари ягонаи онҳо Максим ба маризии дарди дил гирифтгор буд.

Холааш дар хонаи онҳо ба сифати хидматгор кор мекардааст. Ӯ Шамсро бо худ ба хонаи Максим мебарад. Чун Шамс бо аҳли хонавода ошно мегардаду ба назди Максим меравад, ситораи ӯ ба дили аҳли хонавода писанд меафтад. Азбаски Шамс забони русиро басо хуб медонисту дили нарму гарм ва чеҳраи кушода дошт, ба дилу дидаи Максим мешинад. Дар рӯзи дувум Максим аз падару модари худ хоҳиш менамояд, ки барои доимӣ дар хонашон иқомат кардани Шамс иҷозат диҳанд. Максим чунон бо Шамс унс мегирад, ки дигар дилаш зуд-зуд ӯро азоб намедодагӣ мешавад.

Рӯзе табиби хонаводаи Максим падару модари ӯро бо ҳиллаю найранг розӣ мекунонад, ки дили Шамсро гирифта ба ҷойи дили Максим гузоранд. Ин гапро Максим шунида, ба Шамс хабар медиҳад. Шамс пагоҳӣ либосҳои зимистонаро мепӯшад ва китобхояшро гирифта аз хона фирор мекунад. Чанд рӯз дар ҷойи бозӣ мекардагиаш пинҳон мешавад ва Максим бошад, дар шифохона ранҷ мекашад. Анушаи ҳамсинфашон, ки аксаран бо Шамсу Максим бозӣ мекард, ҷойи пинҳон шудани Шамсро пай бурда, ба ҷойи бозиашон – ба ҷангал барои ҷустуҷӯ меравад. Ӯро пайдо карда, ба модари Максим хабар мерасонад. Модари Максим бо зорӣ ӯро ба шифохона мебарад ва худи Шамс розӣ мегардад, ки ба хоити дӯстӣ дилашро диҳад. Вале шаб модарон дар хоб бо якдигар гӯё муколама мекунанд. Охири гуфтори модари Шамс: «Ман ҳам писари худро дӯст медорам» ба модари Максим саҳт асар мекунад ва пагоҳии барвақт ба шифохона метозад ва пеши роҳи амалиётро мегирад. Дар ниҳоят, дарсҳо ба итмом мерасанд. Шамс, Максим ва Дилором ба Душанбе меоянд. Максим бо ёрии табибони мо ва обу ҳаво ва меваҳои шаҳрбори Тоҷикистон комилан шифо меёбад.

Муаллифи қисса ин лаҳзаҳоро чунон тасвир кардааст, ки хонанда китобро бо шавқ мехонад ва аз даст мондан намехоҳад. Дар ин қисса, аз як тараф, қисмати писарбачагони

точик, ва, аз тарафи дигар, боаклию бофаросатӣ, дили поку беғаш доштан ва дар дӯстию рафоқат бемислу монанд будани онҳо тасвир шудааст.

Муаллифи қисса ҳамзамон задухӯрди бадю некиро басо нозукона тасвир намудааст. Ва дар ниҳояти кор чунин шудааст, ки некию покӣ, дилсофӣ, дӯстии содиқона бар бадю зиштӣ ва амалҳои ғайриодамӣ ғалаба мекунад.

Ин қисса бори дигар ба оламиён хислатҳои нақуи табиӣ доштани миллати тоҷикро дар мисоли Шамс бозгӯ кардааст. Оламиён аз он огоҳ мегарданд, ки ин миллати куҳантаърих оинҳои неке дорад, ки танҳо хоси ӯст.

Ҳадафи асосии муаллиф аз таълифи ин қисса мардумро ба адлу инсоф, инсоният, иттиҳоду иттифок, дӯстии воқеӣ ва амсоли инҳо даъват кардан аст.

Қисса ба забони басо ширину шево таълиф шудааст. Ба андешаи мо, ҳар касе, ки ин қиссаро хонад, беихтиёр аз чашмонаш ашк мерезад.

Муаллифи қисса сужаю устухонбандии онро чунон моҳирона қаламдод кардааст, шавқу завқи ҳар хонандаро чун оҳанрабо ба худ ҷазб менамояд. Қаҳрамонҳои асосии қисса Шамс ва Максим ва персонажҳои дигари он Дилоромхола, падару модари Максим, табиби бемурувват ва ғайраҳо имрӯзҳо дар ҷамеаҳои мухталиф арзи ҳастӣ мекунад. (Аҳдияи Ҷамшед)

146. Аз рӯзномаи зери дастдошта ягон мақолаашро интиҳоб кунед ва бо така ба нақшаи пешниҳодшуда тақриз нависед.

Дар тақризи навиштаатон аз калимаю ибораҳои туфайлӣ истифода баред. Агар ҷумлаҳои калимаю ибораҳои туфайлидор бошанд, аломатҳои китобаташонро шарҳ диҳед.

147. Тақризи зеринро бодикқат хонед ва ба қисмҳо ҷудо кунед.

СУХАНИ САБЗЕ БАРОИ МАКТАБИЁН

Забон аз ибтидо дар такомул буда, бо воситаҳои гуногуни баён дар муассир гаштани нутқ таъсири комил мерасонад. Гумон меравад, ки ин нукта ба забони тоҷикӣ иртиботи бештаре дорад. Зеро мардуми мо дар гуфтор ба ҳар тариха «366 паҳлу»-и суханро хотиррасон мекунам ва аз ин ҷиҳат боигарии маънавии худро бо ифодаҳои рехтаву бехта рӯз то рӯз бой мегардонанд. Воқеан, ин маънӣ дар илми забоншиносӣ бо истилоҳи *фразеология* ва ё *таъбирҳо* зикр ёфта, вобаста ба он чандин китобҳо ҳам таълиф шудаанд. Фразеология ифодаҳоеанд, ки дар забони омию олим истифода мешаванд (Шояд он бештар дар забони мардум истифода бурда шавад). Тавассути он асарҳои адибону санъаткорон ҷаззобияте пайдо карда, миқдори хонанда ва ё алоқамандони онҳо меафзояд.

Хушбахтона, ин мавзӯ дар барномаи забони тоҷикӣ роҳандозӣ шуда, таваччуҳи бачаҳоро аз давраи мактабҳои ба худ мекашад, мавқеи муҳим дорад. Зимни он дар бораи фразеологизмҳо (таъбирҳо) ва фарқи онҳо аз таркибу ибораҳо (ибораҳои озод), аҳаммияти истифодаи онҳо дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ, манбаъҳои пайдоиши фразеологизмҳо дар забони тоҷикӣ маълумот оварда шудааст. Дар ин бахш фразеологизмҳоро мувофиқи маъноӣ луғавиашон истифода бурда, ҳамчунин мавқеъ ва вазифаи онҳоро донишҷӯи барои бачаҳо муқаррар шудааст. Агарчи дар муқоиса миқдори омӯзиш барои мавзӯи мазкур чандон нокифоя наменамояд, барои омӯзгорону хонандагон баъзе васоити иловагии таълим даркор мешавад.

Як нукта боиси таваччуҳ аст, ки тақрибан дар аксари ҷунин ифодаҳо амал асосан ба ягон узви инсон нисбат дода шудааст. Масалан: *Абрӯ ба ҳам кашидан; Ба дастӣ касе об рехтан; Ба лаб кулӯҳ молидан; Ба дил задан; Ба даҳон об гирифтан; Ба коми худ задан; Ба сари касе об рехтан; Гардан қач кардан; Дандон сафед кардан; Думи худро хода кардан; Ду*

пойро дар як мӯза ҷой кардан; Мӯй рост намудан; Нохун ба дил задан; Рӯй тури кардан; Ҷон бар каф гузоштан ва ғайра.

Ба воситаи таълими чунин луғатҳо бачаҳоро метавон ба навъҳои санъатҳои бадеӣ, аз қабилӣ рамз, киноя, маҷоз, ташбеҳ, истиора ва ҷанде дигар шинос намуд. Баъди омӯзиши луғат барои бачаҳо шинохтани фразеологизмҳо дар дилхоҳ матн (насрӣ ё назмӣ) босе осон мегардад. Дар мавриди пеш омадани ягон мушкилот дар тарбия низ муаллим метавонад аз чунин луғат омӯзад ва бачаҳоро омӯзонад. Ба ин мақсад бори аввал дар забоншиносии тоҷик барои мактаббачагон аз тарафи узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон Саидамир Аминов луғатномаи фразеологӣ тартиб дода шуд. Луғатномаи мазкур, чунон ки худи мурағаб дар ибтидо таъкид кардааст, таҷрибаи аввалин буда, миқдори зиёди калимаро фаро гирифтааст. Луғатҳо дар китоб бе мисол тафсири ёфта бошанд ҳам, онро тухфаи хубе барои мактабиён ҳисобидан мумкин аст. Зеро тафсилоти ифодаҳо босе сода ва раван баён гардида, ҳар қадом дар тақмили дониши мактабиён таъсири хубе мерасонад. Дуруст аст, ки мардуми мо табиатан чунин ифодаҳоро дар худ ҳазм кардаанд. Вале ҳастанд мавридҳои, ки муаллим назди шогирд аз шарҳи одии баъзе ифодаҳо очизӣ мекашад. Ин луғатнома дар чунин мавридҳо воситаи беминнатест барои эшон.

Луғатнома бо тартиби алифбо таълиф ёфта, дар он аслан ифодаҳои интиҳоб шудаанд, ки ба синну соли мактаббачагон ҳосанд. Муаллимон аз истифодаи ин китоб дар таълими мавзӯи фаровон истифода бурда метавонанд. Масалан, омӯзгори кордон метавонад дар эҷоди ҳар иншо, тартиб додани ҷумлаи ин луғатномаро истифода барад ё ба бачаҳо онро тавсия диҳад. Ҳамчунин дар пайравӣ ба ин дар дарсҳои қорҳои амалӣ мумкин аст бачаҳоро супориш диҳад, ки луғат тартиб диҳанд. Ҳамзамон дар дарсҳои забон ва адабиёт ва соатҳои тарбиявӣ низ бо истифода аз онҳо ҳар гуна сахнаҳо тартиб додан манфиатбахш аст.

Хуллас, истифодаи «Луғати фразеологии мактабӣ» -и Саидамир Аминов болоравии ҷаҳонбинӣ ва рушди комили нутқи хонандаи имрӯзаро тавсеа бахшида метавонад, ба шарте ки ҳадафро дар истеъмоли он муаллим интихоб карда тавонад.

Саида Набиева

148. Ба ягон китоби илмӣ-оммавӣ тақриз нависед.

149. Матнро хонед ва хулосаатонро баён кунед. Мулоҳизаҳо ши-фоҳӣ ҳам мешаванд? Ин мулоҳизаҳои устод Айнӣ ва Деҳотӣ аст.

Пулро(ҳаққи қалам)гирифта хурсанд шуда баромада истода будам, ки устод ҷеғ зада гуфтанд:

– Пирмуҳаммадзода, ҳикояи "Ҳамида" аз они шумо-мӣ?

– Ҳа, – гуфтам, – аз они ман.

– Ин ҷо шинед, ман ба шумо гап дорам.

Вақте ки наздик рафта ба курсӣ нишастам, гуфтанд:

– Ҳикоятонро хондам, бад не. Бад не гуфта нам ҳамин, ки барои шумо барин нависандагони ҷавон нағз. Аммо барои калонсолон бошад, гуфтугӯӣи дигар хел мешуд. Мавзуатон хеле хуб, муҳим, забони ҳикоя ҳам бад не, фақат як қайд дорам, ки ҳоло ҳамонро гуфта монам, кифоя. Агар ҳикоя навиштани бошад, монанди қиссагӯҳои пештара “будааст, набудааст, як подшоҳ будааст” ё “як кал будааст” гуфта сар накунад. Ё ин ки монанди гӯяндагони дostonҳои куҳна “аммо ровиёни ахбор ва ноқилони асар чунин овардаанд, ки...” гуфта ҳам сар накунад. Балки бевосита аз ягон ҷойи шавқовараш сар кунед, то ки ба дили хонанда ҳавас пайдо шавад, ки кани он тарафи воқеа чӣ мешавад? Воқеаро бурда сонитар кушоед. Ана, ҳамин қадар қайд ҳозир барои шумо кифоя аст. Дигар чиз гӯям, саратон гаранг мешавад, мумкин аст, ки риоя ҳам накунад.

Абдусалом Деҳотӣ

IX. ЗАРФ ВА ИМЛОИ ОН

33. Имлои зарфҳои сохта ва мураккаб

Дар хотир доред:

а) зарфҳои сохта, ки бо пешвандҳои **ба-, бо-, бар-, бе-, дар-, но-** ва **то-** сохта шудаанд: баногоҳ, бакуллӣ, бодикқат, бомуваффақият, батафсил, барвақт, барқасд, бемаврид, дарҳол, дарвақт, торафт ва ғ. ;

б) зарфҳои мураккаб: дузону, дучанд, якзайл, якпахлу, чорзону, кинояомез, пасфардо, порсол, перерӯз ва ғ. ;

в) зарфҳои сохта, ки аз шумораву исм бо пасвандҳои **-а** ва **-ӣ** (-гӣ) сохта шудаанд: дуста, дутой, садметрӣ, седонагӣ, панҷдонагӣ ва ғ. ;

г) зарфҳои мураккабе, ки ба воситаи миёнванди **-о(-ё-)** сохта шудаанд: дуродур, лаболаб, пасопеш, пайопай ва ғ. якҷоя навишта мешаванд.

150. Ҷумлаҳои навида, зарфҳои онҳоро ёбед ва аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

1. Ҳаво бағоят ғорам буд. (С. А.) 2. Баъд ӯ аз ман оҳиста ва боэҳтиёт пурсид. (П. Т.) 3. Боди сарду рутубатноки ноябрӣ торафт саҳттар мезад. (Ф. М.) 4. Ман бисёр ҷойҳои “Одина”-ро саҳифа-саҳифа ба дафтарам кӯчонда аз ёд мекардам. (С. У.) 5. Ман тарҷумаҳо ва таълифҳои гашта-баргашта таҳрир кардам. (С. А.) 6. Ман хоҳуноҳ аз ҳавлӣ досу аргамчинро бароварда, бо ӯ раво шудам. (С. У.)

151. Матро хонед ва гӯед, ки аз мазмуни он чиро пай буред? Дар он бештар аз чӣ сухан меравад? Имлои зарфҳои ишорашуда-ро шарҳ диҳед.

Таманно тарсидаву ларзида гоҳ тозад, гоҳи дигар аз ҳол рафта, **тез-тез** мекалавид. Аз гуруснагӣ, бемадорӣ ва асабоният дилаш беҳузур мешуд. Ӯ саропо ғарқи оби борон буд. Тундар **дам ба дам** хурӯш карда, шаҳҳои атрофро гӯё ба та-

кон меовард. Баъзан ба роҳи дара, ки онро тадричан торикӣ фаро мегирифт, лаҳзае нур меафканд. Садои рӯди Кофрун аз гулдурроси раъд гоҳо фурӯ менишаст. Борони ҳамал, чунон ки аз ҳазор сатил бошад, **базарба** мерехт...

Саттор Турсун

Савол ва супориш

1. **Ҳамал** кадом фасли сол аст?
2. Муродифи **ба такон овардан**-ро гӯед.
3. Доир ба ҳодисаи дидаатон матни ҳикоягӣ нависед ва аз зарфҳо истифода баред.

152. Матнро хонед ва ба он ном гузored. Зарфҳои матнро шарҳ диҳед.

Яке аз рӯзҳои охири март буд. Дар кӯҳсор борони сел борид. Чоштгоҳ абрҳо пароканда шуданд. Оби наҳр оҳиста-оҳиста хира мегардид. Пешинӣ тамом қаҳваранг шуд. Дар айни аср мавҷҳо хез кардан гирифтанд. Рӯйи амвоч хасу хошок, кундаҳои урёнреша, ҳатто бутун-бутун дарахтони сарнагуншуда алвончӯрон мерафтанд.

Коргарони истгоҳҳои барқ, ходимони нигоҳубинкунандаи ҳамаи иншоотҳои сари канал ва наҳр аз ҳамлаи сел қаблан огоҳ ва ҳама дар сари даҳана чамъ омада буданд. Анбуҳи одамони ҳодаю сешоҳаю панҷшоҳа ва чангакҳои дастадароз бардошта манзараи балвои асримиёнагиро ба хотир мерасонид.

Дарвозаҳои оҳании даҳанаро калон кушоданд. Ба канал дигар оби ифлос намерафт. Истгоҳҳои барқ то аз нав тоза шудани наҳр танаффус хоҳанд кард.

Танаҳои дарахтони кундаҳои бузурги гелон рӯйи мавҷҳои тираи кафколуд хез зада, чаппаву роста шуда бо шаст омада, бо оҳантахтаҳои дарғот бармехӯрданд ва музаффарона, гумбурросзанон гузашта мерафтанд.

Оби лой атоласон ғафсу нарм гашта буд, аз он сабаб сядояш ҳам ҳарвақта барин бурро не, хастаю кунд ба гӯш ме-

расид. Сели девонаавзо дар болотар зарфи бузурги нафти сиёҳ (мазут)-ро сарнагун кардааст ва кайҳо боз дар рӯи об доғҳои бунафшаранги рағғани нафт шино мекарданд.

аз «Садои Шарқ»

Савол ва супориш

1. Дар ҷумлаи шашум **аср** ба кадом маъно омадааст?
2. **Алвонҷхӯрон**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
3. Ҳини талаффузи **чошгтоҳӣ** чӣ ҳодиса забониро пай буред? Имлои ин калимаро дар ёд нигоҳ доред.

153. Матнро хонед ва ҷумлаҳои зарфдорро нависед. Зарфҳоро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.

Саворон дар пушти тале аз талҳои қадди роҳ, аз роҳ як чорсад-панҷсад қадам канортар, пиёда шуда, аз оби зулоли чашмасор ташнагиашонро шикаста, каме дам гирифтанд.

Аммо одамон ва аспон ҳанӯз кӯфти роҳро набароварда буданд, ки дидбони дар баландӣ гузошташон – Ризо дар роҳ намудор шудани як даста саворонро хабар дод.

Абдуқодир тозон ба назди Ризо баромада нигоҳ кард. Саворони омадаистода, бешубҳа, дастаи Кулук-мингбошӣ буданд. Онҳо бешитоб, оҳиста-оҳиста асп ронда меомаданд. Аён буд, ки аспҳояшон аз душманкобиҳои рӯзона монда шудаанд.

Бо фармони Абдуқодир одамони вай зуд ба аспҳо савор шуда, дар пушти тал истоданд.

Саттор Турсун

Савол ва супориш

1. Муродифҳои **кӯфти роҳ**-ро ёбед ва ҷумла тартиб диҳед.
2. **Бешитоб** аз **бе шитоб** фарқ дорад?
3. Ҷумлае гӯед, ки дар он калимаи **тез** ҳам сифат ва ҳам зарф шуда бошад.
4. Сохти зарфҳои **дартоз**, **торафт** ва **баногоҳ**-ро аниқ сохта, имлои онҳоро шарҳ диҳед.

154. Порчай манзумро возех хонед ва мазмунашро нақл кунед.
Пас аз нақл кардан дар мавзуи «Нон ва меҳнат» иншо нависед.

Будам аввал гандуми боғи бихишт,
Руста аз обу гули анбарсиришт.
Ногаҳ афтодам ба анбори ҷаҳон,
Борҳо дар ҷоҳ гардидам ниҳон.
Баъд аз он дар хоки зорам коштанд,
Бе анису мунисам бигзоштанд.
Нола мекардам, ки, эй Парвардигор,
Раҳмате бифрифт, аз хокам барор.
Ҳақ ба лутфам рӯзии дигар бидод
В-аз навам фирӯзии дигар бидод.
Саркашӣ оғоз кардам аз ғурур,
Дилбарӣ мекардам аз наздику дур.
Боди қаҳре бар сари сабзам вазид,
Шуд ҷавонӣ, навбати пирӣ расид.
Сар ҷудо кард аз танам деҳқон ба дос,
Коҳ пошидам, бипӯшидам палос.
Поймоли гов гаштам ногаҳон,
То шудам, алқисса, дар бори харон.
Гаҳ муқайид дар буни анбон шудам,
Гоҳ дар ғирбол саргардон шудам.
Бар сарам гардид санги осӣёб,
То баромад гардам аз ҷони хароб.
Муштҳо хӯрдам ба хангоми хамир,
То ниҳодам пой берун аз фатир.
Баъд аз он дар оташи сӯзон шудам,
Нон шудам, шоистаи ҳар хон шудам.

Луғат

анбарсиришт – муаттар, хушбӯй

боди қаҳр – боди ғазабу хашм

дилбарӣ – дилбарӣ кардан

анис – ҳамсухбат, дӯст

муқайид – вобаста, гирифта, побанд

мунис – ҳамдам, дӯсти наздик

Ҳақ – яке аз номҳои Худо

бун – тағ, тах, бех

рахмат – афв, омуриши аз тарафи Худо, меҳрубонӣ кардан

анбон – халтаи чармини сафарӣ, халтаи озуқа

Савол ва супориш

1. Гандуми боғи биҳишт-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Бо калимаи **ғирбол** чумлае тартиб диҳед ва имлои онро дар хотир нигоҳ доред.
3. Сифати **бад**-ро дар чумлае ба зарф табдил диҳед ва имлои онро шарҳ диҳед.

34. Зарфҳои таркибӣ ва имлои онҳо

Дар хотир доред:

а) зарфҳои аз такрори калима ва пешоянд таркибёфта, таркибӣ буда ҷудо навишта мешаванд: дам ба дам, вачаб ба вачаб, сол ба сол, хона ба хона ва ғ. ;

б) зарфҳои, ки аз ибораи изофӣ сохта шудаанд: дасти холи (омадан), сари остин (салом кардан), сари по (нишастан), пойи луч давидан ҷудо навишта мешаванд.

155. Чумлаҳои зеринро нависед, тарзи сохта шудан ва имлои зарфҳои таркибиро шарҳ диҳед.

1. Сабзавот деҳқонро рӯз ба рӯз бадавлат мекунад.
2. Душанбе сол ба сол ободу зебо мегардад.
3. Акаам як миқдор хӯрокворӣ ва сӯзишворӣ тайёр кард.
4. Шодӣ бечуну чаро аз уҳдаи кор мебарояд.
5. Дар роҳ одамон ба ин сӯ-он сӯ медаванд.
6. Писарак ба ман ин қадар гарм-гарм нигоҳ кард.

156. Зарфҳои таркибии дар нақша зикршударо хонед ва бо кадом воситаҳо сохта шудани онҳоро шарҳ диҳед.

сол аз сол сол то сол дам ба дам қадам ба қадам як ҳафта	каму беш хоҳу нохоҳ бегапу ҳарф бечуну чаро	як қадар як миқдор ин сӯ ин тараф ин чо, ҳама чо
--	--	--

157. Матнро нависед ва ба зери зарфҳо хат кашида, онҳоро шарҳ диҳед.

Зардуштиён аснои ибодат ва парастии ба сӯи равшанӣ рӯй меоварданд, рӯзона ба офтобу шабона ба моҳ тавачҷух мекарданд. Оташ, ки намунаи он аҷроми нуронӣ, яъне Хуршеду Моҳ буд, барояшон муқаддас шуморида мешуд.

Барои оташ оташқадаҳо месохтанд. Аз оташқадаҳои машҳури шаҳрҳои бузург, махсусан, ҳафттоаш бисе муътабар буд. Дар он маҳалҳо оташи ҷовид месӯхт. Онро аз хомӯш шудан ниғаждорӣ мекарданд. Агар ногаҳон оташ мемурд, барои аз нав барафрӯхтани аз он шонздаҳ маҳал оташ меоварданд: аз оташдони оҳангар, аз танӯри нонпаз, аз кӯраи заргар, аз гулхани ҷӯпон, аз оташдони оилаи некиқболи бошарофат ва монанди ин.

Ҷазлиддин Муҳаммадиев

158. Матнро бодикқат хонед ва мазмунашро нақл кунед. Дар бораи ягон шахси машҳуру муътабар маълумоте дошта бошед, тақлидан ба матн нақли мухтасар нависед.

Зардуштӣ – зардухуштӣ – сифати нисбӣ. Мансуб ба Зардушт, пайрави Зардушт, зардухуштӣ ҳам гуфта шуда. Кешии зардуштӣ: мазҳабе, ки Зардушт – пайғамбари бостонӣ дар ҳудуди қарни ҳафтуми пеш аз милод овард ва дар аҳди подшоҳони Сосонӣ мазҳаби расмии Эрон буд. Зардуштиён ҳудуди ягонро парастии мекарданд, офридагори олам ва маншои корҳои хубро Аҳурамаздо ва маншои бадӣҳо ва нохушиҳоро Аҳриман мегуфтанд. Обу хоку оташу бодро

муҳтарам медоштанг ва чун оташро бисёр эҳтиром мекарданд, ба оташпарастӣ маъруф шудаанд. Китоби мазҳаби онон «Авасто» аст. Зардуштиён пас аз ғалабаи ислом дини ислом пазируфтанд ва бисёре ҳам дар мазҳаби худ боқӣ монданд, ки ханӯз ҳам аъқоби онон дар Эрон ва Ҳиндустон боқӣ ва бештар дар Язду Кирмон ва ба Мабнӣ сукунат доранд ва мардумони мутаммадин ва хайрхоҳу фарҳангдӯст ва аҳли хайроту маброт мебошанд ва ононро габру порсӣ ҳам мегӯянд.

аз «Фарҳанги Амид»

Луғат

аъқоб – пасмондагон, писарон ва авлод

хайрот – амалҳои нек

мабаррот – хайрҳо, хубиҳо, бахшишҳо

159. Матнро хонед ва гӯед, ки зарфҳо дар ифодаи фикр чӣ вазифа-ро иҷро кардаанд? Зарфҳо ба кадом калимаҳо вобастаанд?

Таманно гирду атрофашро бо ҳарос аз назар гузаронида, кафшашро худ аз пой кашид ва онро бо ҳар ду дасташ гирифта, **оҳиста** ба рӯд даромад.

Об **ғулғула** бардоштаву печида, **бошаст** меомад: сангҳои маҷро лағжонак буданд. Таманно аз зону баландтар тар шуда, ҳамон зайл **оҳиста-оҳиста** то нисфи рӯд рафту ногаҳон саҳт лағжид ва бо вучуди чандала, мувозинаташро гум карда, **якпахлу** афтид. Кафшҳо аз дасташ хато хӯрданд. Рӯймолашро, ки аз сараш низ канда шуда буд, базӯр қапида, вай фавран ба по хест ва ҳама либосаш тар, калавида-калавида, оқибат аз рӯд гузашт. Дар лаби он даме истода, куртаву камзӯл ва пойчомаашро аз ҳар ҷо-аз ҳар ҷояшон дошта, рост дар танаш чафид. Қарсашро ҳам чафида, ду-се бор афшонд; оби гесувонашро низ фишурд.

«Ҳеч гап не, раҳораҳ хушк мешавам», – гуфт ӯ ба худ ва рӯймолро ба сар кашида, пас аз чанд дақиқа як ёнаи сералафро қафо партофту аз баландӣ нишеб шуда, дар хо-

лате ки аз бими Халил ба чор тараф назар медавонд, боз муддате қадам зад.

Самтор Турсун

160. Ҳикояро хонед ва мақсади онро шарҳ диҳед. Дар мавзуйи «Риояи одоб – осоиши аҳвол» иншоие таълиф кунед ва аз зарфҳои **бағоят**, **беадабона**, **бесаводона**, **хуб** ва гайраҳо истифода баред.

Овардаанд, ки вақте Ҳорунарашид хобе дида буд, ки дандонҳои ӯ рехта буд ва аз даҳон берун афтада. Аз муаббире пурсид:

Гуфт: «Зиндагии амиралмуъминин дароз бод, ки ақрабони ту бимиранд». Ҳорун бағоят биранҷид ва бифармуд, ки ӯро сад чӯб бизаданд ва муаббире дигар ҳозир овард ва аз вай пурсид: ӯ гуфт: «Далел кунад, ки амиралмуъмининро умр дароз хоҳад буд ва дар давлат ва хилофат беш аз ақрабо зиндагонӣ ёбад».

Ҳорунарашид хушдил шуд, гуфт: «Ҳамон сухан аст, ки ӯ гуфт, валекин ин адаб нигоҳ дошт ва ба иборате хуб гуфт». Пас, фармуд, то ӯро сад динор бидоданд ва агарчи таъбири ҳар ду дар асл як буд, аммо чун яке сухан беадабона гуфт, хуб адаб хӯрд.

Муҳаммад Авфӣ

Лугат

Ҳорунарашид – панҷумин халифаи аббосӣ

хилофат – ба ҷойи касе пас аз вай нишастан, ҷонишин, халифа

ақрабо – наздикон, хешовандон

муаббир – таъбиркунандаи хоб

амиралмуъминин – лақабе, ки ба халифаю подшоҳони Шарқи исломӣ дода шудааст.

Савол ва супориш

1. Дар калимаҳои **биранҷид** ва **бифармуд би-** чӣ вазифа дорад?
2. **Хушдил**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
3. **Таъбир** дар ҷумлаи охир, ба кадом маъно истифода шудааст?
4. Нигоҳ доштани **адаб** чӣ аҳаммият дорад?

35. Кор бо матнҳо оид ба шинохтани зарфҳо ва шарҳи имлои онҳо

161. Шеърро хонед, зарф ва сифатҳои онро муқаррар кунед ва тарзи сохта шудану имлояшонро шарҳ диҳед.

Боз даймоҳ омаду айёми сард.
Кӯҳ дар бар пӯстин аз барф кард.
Осмон файзи фаровон рехт боз,
Файз бар қӯҳу биёбон рехт боз.
Куртаи испед дар тан кард боғ,
Шаддаи гавҳар ба гардан кард боғ.
Шуд фарози дашту саҳро нуқрапӯш,
Гарчи буд амвочи дарёҳо ба чӯш.
Ҳар тараф барфи парешон рехт-рехт,
Бар сари бому дарахтон рехт-рехт.
Шаб, ҳама шаб ҳадя сими ноб кард,
Зери барф осуда саҳро хоб кард.
Боди серун дар ҳаму чангал вазид,
Чӯши мавчи ғайрати деҳқон бидид.
К-ӯ ба сӯйи киштзорон меравад,
Аз пайи кори баҳорон меравад.
Аз мароми ӯ замин дилшод шуд,
Муждабар аз субҳ то шаб бод шуд.

Абдулло Қодирӣ

Луғат

даймоҳ – моҳи дай; зимистон, сармо

фароз – боло, баландӣ; рӯйи чизе

амвоч – чамъи мавч, мавҷҳо

сими ноб – нуқраи соф

серун – ҳавои муътадилу форам, салқинӣ

Савол ва супориш

1. Фарқи зарф аз сифат дар чист? Шарҳ диҳед.
2. Сифатҳои зимистонро аз рӯйи шеър шарҳ диҳед.
3. Кадом сифат ё хусусиятҳои зимистон дар шеър тасвир на-шудааст?

4. Шумо бо така ба мазмуни шеър ва иловаҳо матне нависед, ки дар он зимистон тасвир шуда бошад.

162. Матнро хонед. Аз матн чӣ таассурот гирифтед? Тақлидан ба матн иншое нависед, ки дар он субҳи деҳа ё ҷойи бароятон шинос тасвир шуда бошад.

Пагоҳии барвақт аз хоб чашм мекушоям. Дар ягон гӯшаи дунё одам ин қадар аз рахти хоб сабук намехезад, чунон ки дар Оби Гарм. Нурҳои офтоби саҳаргоҳӣ ба болини абрҳои сафед, ки рӯйи он чодар паҳн кардааст, мерехт. Қатраҳои лоларанги офтоб дар ёлаи теппаҳои болои қасабаи Майдон оташе афрӯхта буд. Мо ба истиқболи ҳамин оташ меравем. Аз домони деворҳои дараи Майдон меравем. Қадаммонии мо торафт вазнин мешавад. Лаззати чашмаи Камол Ҳамсариев аз даҳон нарафтааст. Саҳар як коса оби чашма мехӯрию дилат равшан мешавад ва он рӯзат ба тамои хуш мегузарад. Косаи сафолӣ дар лаби чашма истодааст. Теппаи пушти қасабаи Майдон ба ном теппа ва дар асл аз кӯҳҳои Тавқӣ ва паси Кӯл баланд аст. Аз болои он масоҳати баҳри оянда ва тамоми иншоотҳо чун оина дар кафи даст намоёнд.

аз «Садои Шарқ»

Савол ва супориш

1. **Нурҳои офтоб мерехт**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. **Сафолӣ** ба кадом хели сифат мансуб аст?
3. Чумлае тартиб диҳед, ки **сабук** чун сифат истифода шавад.

163. Матнро хонед, мазмуни онро нақл кунед. Оё дар кӯдакӣ чунин ҳодисаро мушоҳида кардаед? Ба матн тақлид карда нақле нависед.

Дар бачагиам назди ҳавлии мо қадокгаре нишаста қор мекард. Ҳаво соф бошад, ба майдони сари кӯчаи калон, таги тут рафта, ҷойи қор мекушод. Шамол бошад, дар паси иморати мо ҷафси девор менишаст. Барфу борон ояд, аз дарвозахонаи мо ҷой мегирифт.

Мачруҳи якпояи хушфеъли камсухане буд. Бо таъйиноти падарам зимистони хунук гоҳо чойи гарм бароварда меодам, гоҳо як-ду хокандоз алави лахча. Аз субҳ то шом зарф қадоқ мекард. Аксаран зарфҳои чинӣ: коса, табак, чойник, пиёла. Якта-нимта лапари чинии чароғҳои давра ё гулдонҳои нақшин ҳам меоварданд. Зарфҳои шикаста ва баъзе чизҳои қадоқшудаи соҳибонашон бо узре наомадаро ҳамроҳи курсичаи пастак ва дигар асбобу анҷомаш дар ҳавлии мо монда мерафт. Ман сабади пур аз шикастапораҳо меидам, ки бо эҳтиёт рӯйи ҳам чида шудаанд. Бо камоне ғир-ғир пармаи алмосиро мекашид. Бо болғачаи майдаяки заргарӣ аз сими мисин тик-тик часпакҳо месохт. Чинипораҳое, ки гӯё дигар нимпула арзиш надоштанд, дар пеши назар ба зарфҳои базеби бутун мубаддал мешуданд.

Табибон ҳамон қадоқгари ҳунарманди хоксорро ба хотирам меоранд.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Савол ва супориш

1. Ҷумлаи охириро чӣ тавр мефаҳмед?
2. **Заргарӣ**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
3. Чаро дар ҷумла баъд аз ифодаи аксари зарфҳои чинӣ ду-нуқта гузошта шудааст?

164. Порчаҳо бодикқат хонед. Ба ҳақиқати гуфтаҳо бовар доред ё не? Мулоҳизаатонро нависед.

I. Корҳои олам табоҳ мегардад, агар касон афқору хирадро хору зор бикунанду ба фикри ҳамдигар гӯш фаро надиханд ва касе ба фармони касе сар фуруд наоварад. Корбандон аз кор бастанӣ нишондодӣ хирад саркашӣ бикунанд. Ва хоста назди касе бошад, ки аз он кас баҳравар шуда натавонад.

II. Агар дар ҷомеа доноёну хирдмандони кордон аз корҳо барканор ва дур бошанд: чанговарону далерон гӯшагиру хонанишин бошанд ва нодонон бар корҳо гуморида шаванд: мардуми тарсу ва таносон дар чойи далерон ниши-

нанд, тавонгарон низ аз бими ситамгарон хоставу дороии хеш пинҳон кунанд ва ба кор назананд, он ҷомеа фосид ва харҷумарҷ хоҳад шуд, зеро се рукни ҷомеа – ақл, неру, мол беруи аз он мондааст.

аз маҷ. "Илм ва ҳаёт"

36. Кор бо баъзе номаҳои расмӣ

165. Хонед ва хулосаи баровардари нақл кунед. Боз чизе илова карданӣ ҳастед?

Номанависӣ кори сода нест. Агар бихоҳед, ки номаи Шумо хонданбоб гардаду гирандари руҳбаланду шод гардонанд, пеш аз навиштан тааммул мебояд кард, тамоми андешари ба хонандаи нома мутамарказ гардонед. Ҷумлаҳо кӯтоҳу равшан, аз такаллуфоти барзиёд ори ва калимаҳо бамавқеъ ва навиштаҳо дурусту беғалат бошанд. Ғалатнависии камтарин ҳатто ҳусни номари халалдор мекунад. Одатан ба номанависӣ талаботҳои гузошта мешавад, ки асоситаринашон инҳоянд:

1. Содаю фаҳмо навишта шуда бошад.
2. Аз гилагузориҳо ва бадбиниҳо холи бошад.
3. Ҳамеша аз «ман» камтар ва аз «шумо» ва «ту» бештар истифода шавад.
4. Баодобона навишта шуда, аз калимаҳои дурушту таҳқирукунанда ори бошад.
5. Хоною покиза ва хатназада бошад.

Агар дар имлои калимае шубҳа доред, ба фарҳангҳо (бахусус, фарҳанги имло) муроҷиат кунед ва агар фарҳанг зери даст набошад, аз одамон пурсед.

Ҳоло чанд нома пешниҳод мешавад ва муайян мекунад, ки аз лиҳози мазмун ҷӣ гунаанд.

166. Матни мактуби муроҷиати яке аз сарварони ширкат ба кормандонашро, ки «**Оид ба бардоштани ҷароҳат**» ном дорад, бодикқат хонед.

Дар панҷ моҳи охири соли равон даҳ ҳодисаи нохуш дар байни кормандон ба ҳисоб гирифта шудааст. Ҳамааш ба некӣ анҷом ёфта бошад ҳам, ин анъана ташвиши бисёр ба бор овард. Мумкин буд, ки ҳолатҳои чароҳатбардорӣ пешгирӣ карда шавад. Панҷ ҳодисаи нохуш дар шуъбаи таъмир ва дар шуъбаи кор бо кӯдакон ҷой дошт. Ин ҳодисаҳо дар натиҷаи афтидани чизҳои вазнин ва нодуруст муносибат кардан ба таҷҳизоти тези буранда ва сӯрохкунанда руҳ додааст. Аз ин ҳодисаҳо эмин мондан мумкин буд. Зарур аст, ки корҳои ба мо вобаста бударо барои омӯзиш ва тайёр кардани кормандон анҷом додан лозим меояд, то ки аз ҳодисаҳои нави чароҳатбардорӣ пешгирӣ карда шавад. Барои ҳамкориатон ташаккур!

Намунаи дигари ҳамин мактуб

Дӯсти азиз! Ман ба худ муносиб медонам, ки як дақиқа вақти пурқимати Шуморо бигирам. Ин ҳам ба саломатии Шумо тааллуқ дорад.

Ҳеч кас ба ҷуз Шумо дар бораи саломатиатон муносибати ҷиддӣ карда наметавонад. Мумкин аст, ки ман Шуморо барои беҳтар кардани хӯрокхӯрӣ ташвиқ кунам. Вале Шумо метавонед, ки талаботи худро ба хӯрок назорат кунед. Танҳо худатон аниқ карда метавонед, ки истифодаи кадом даво бароятон беҳтару фоидаовартар аст.

Ба низом даровардани тартиби хӯрокхӯрӣ ба Шумо имкон медиҳад, ки худро хуб ҳис кунед, ман боварии комил дорам, ки хӯрокхӯрӣ ба тартиб дарояд, Шумо худро бардаму боқувват ҳис мекунед.

Ба хотири ин ки дар беҳ гаштани саломатии Шумо ҳиссагузор бошам, номгӯи давоҳо ва тартиби истифодаи онҳо ро омода кардем, ки мефиристам.

Марҳамат, ба ман дар бораи беҳтар гаштани саломатиатон нависед. Ман сидқан ба саломатии шумо таваҷҷуҳ дорам.

Бо беҳтарин таманноҳо:

Тохири Саидалӣ

Савол ва супориш

1. Мактубҳо аз лиҳози тарзи баён фарқ доранд ё не ?
2. Дар кадом нома талабот саҳт аст? Инро аз чӣ дарк кардед?
3. Кадоме аз мактубҳо бароятон писанд омад?
4. Мактубҳоро бори дигар хонед. Сипас байни ҳам муҳокима кунед. Хулосаи умумиро мухтасар нависед.

167. Ин ду мактубчаро хонед ва баъд нависед. Онҳоро муқоиса карда, ҳамзамон байни худ муҳокима намоед. Хулосаатонро бо як-ду ҷумла аввал шиғоҳӣ баён кунед ва сипас хаттӣ нависед.

Мухтарам Сафо!

Бисёр тааҷҷубовар аст, ки чопи китоб бароятон муяссар шудааст. Ин амали шумо кори бад нест.

Лутфан бадоҳатан дувоздаҳ нусха барои ман бифиристедед.

Бо эҳтиром Сафои Шумо.

Мактуби ҷавобӣ

Дӯсти ниҳоят гиромӣ!

Ин хоҳиш қариб ба ҳақиқат рост намеояд. Вале Шумо метавонед, ки ин дувоздаҳ нусхара аз дӯкони китобфуруши ба даст оред (бихаред).

Аниқу равшан навиштан ҳам санъат аст. Барои ҷавоби нарм додану бо лутф (не нағфта!) сухан гуфтан ҳам истъдод лозим аст.

168. Ин ду номаро бодикқат хонед. Муқоиса ва баҳс кунед. Ҳамин ки ба фикри яғона омадед, онро нависед.

Ба ман маълум шуд, ки шаби гузашта аз мизи корӣ ашён камёбро дуздидаанд. Албатта, касе ин корро кардааст, ки калид дорад ё ба табақаи дуюм дастрасӣ доштааст ва аниқ аст, ки яке аз қормандон ин корро кардааст.

Ман бори дигар ба ҳама хотиррасон мекунам, ки мизҳоро дар шаб қуфл кардан (маҳкам кардан) зарур аст. Чизҳои

қиматбаҳоро дар ҷойи қор набояд нигоҳ дошт. Шахси дар дуздӣ дастдошта фавран аз қор озод карда мешавад.

Шакли (варианти дигари нома) ин тавр аст:

Пагоҳии имрӯз маълум шуд, ки аз мизи қории А. Аҳмадзода ашӯи қиматбаҳо гум шудааст. Ин асбобе буд, ки ҳеҷ кас аз даст додан намеҳост. Барои ҳамин ҳам ҷустуҷӯ идома дорад. Агар касе огоҳӣ дошта бошад, бо ман дар тамос шавад.

То ошқор гаштани ҳодиса меҳоҳам таъкид намоям, ки дари утоқҳои қорӣ маҳкам (қуфл) карда шавад. Хоҳишмандам, ки тартиботи дохилии қорхона риоя гардад. Бехатарии ниғаждории таҷҳизотро дар муассиса таъмин бояд сохт.

Савол ва супориш

1. Дар қадом матн ба эҳсосот ва саросемагӣ роҳ дода шудааст? Аз ҷӣ фаҳмидад?
2. Муносибат бо қормандон қиддӣ аст ё рӯякӣ?
3. Мақтубро навиштан қамон бояд ирсол қард ё не? Қаро?
4. Баъд аз муҳокима ҳулосаатонро бо ду-се қумла нависед.

169. Матнҳо – номаҳое тартиб диҳед, ки дар онҳо одоби муомила риоя нашуда бошад.

170. Номаи қавобии қорманди яке аз банкҳоро ҳонед. Гӯед, ки аз он ҷӣ натиҷа бардоштед?

Муҳтарам Ҳушбахт!

Тавре ки ба ман маълум шуд, Шумо меҳоҳед, ки аз мо қирифтани қарзро аз нав оғоз қунед. Вақту қамон дуруст будани пешниҳоди маро тасдиқ қард, вале аз ин ман ягон навъ ифтиҳор аз дониши худ намеқунам.

Марҳамат, асноди пешниҳодшударо имзо қунед ва онро боз барқардонед.

Савол ва супориш

1. Ин мақтуб ҷӣ гуна оҳанг дорад?
2. Ў қумак қардан меҳоҳад ё не?
3. Қӣ қор бояд қард, ки номаҳо аз лиҳози маъно бехтар бошанд?

Х. ПЕШОЯНДУ ПАСОЯНД ВА ИМЛОИ ОНҲО

37. Фарқи пешоянд аз пасоянд.

Имлои пешояндҳои таркибӣ

Пешояндҳо ва пасояндҳо ҳиссаҳои номустакили нутқанд. Онҳо ба савол ҷавоб намешаванд. Баъзе пешоянду пасояндҳо маънии луғавии худро аз даст додаанд. Гурӯҳи дигари пешоянду пасоянд аз маъноӣ луғавӣ тамоман маҳрум нестанд.

Пешояндҳои аслий фақат дар аввали калимаву ибора ва таркибҳо омада, ба калимаҳои минбаъд бе ягон нишонаи морфологӣ муносибат пайдо мекунанд. Вазифаи грамматикӣ пешояндҳо бо вазифаи грамматикӣ пасояндҳо монанд аст.

Пасояндҳо нисбат ба пешояндҳо миқдоран каманд. Дар забони имрӯза пасоянди аслий, ки маъноӣ луғавӣ надоранд, фақат дутоанд: **-ро** ва **барин**.

Пасояндҳо ҳамеша пас аз калимаи алоқаманд меоянд. Пасояндҳо чун пешояндҳо бо исм, ҷонишин ва дигар ҳиссаҳои исмшудаи нутқ, омада, муносибати нахвӣ (синтаксӣ) онҳоро бо дигар калимаҳо ифода мекунанд:

1. а) пешояндҳои таркибии номӣ: пеш аз, пас аз, доир ба, роҷеъ ба ва ғ.;

б) таркибҳои пешояндии қолаби зерин: дар ба дар, рӯ ба рӯ, тан ба тан, пай дар пай ва ғ.якҷоя навишта мешаванд, ба шарте ки чун сифат оянд.

171. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Ҳикояро навишта, пешояндҳоро аниқ карда, вазифа ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Султон Маҳмуд пире заифро дид, ки пуштора хор мекашид. Бар ӯ раҳмаш омад. Гуфт:

– Эй пир, ду-се динор зар меҳоҳӣ ё дарозгӯше, ё ду-се гӯсфанде, ё боге, ки ба ту бидҳам, то (ки) аз ин заҳмат халосӣ ёбӣ?

Пир гуфт:

–Зар бидех, то (ки) дар миён бандам ва дар дарозгӯше биншинам ва гӯсфандон дар пеш гирам ва ба боғ биравам ва ба давлати ту дар боқии умр он чо биёсям.

Султонро хуш омад ва фармуд чунон карданд.

Убайди Зокони

Савол ва супориш

1. **Бар**-ро холо кадом пешоянд иваз мекунад?
2. Калимаи **дарозгӯш**-ро шарҳ диҳед.
3. **Султонро хуш омад**-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин?

172. Матнро бодикқат хонед. Ҳадафи матн чист? Андешаи Шумо оид ба масъала? Чӣ бояд кард? Пешояндҳои матнро аз ҷиҳати ва-зифа ва имло шарҳ диҳед.

Оғози асри ХХ ҳамчун давраи вусъати шадиду фишори омилҳои инсонӣ ба популятсияи бисёр ҳайвоноти бузурги муҳрадор маълум мебошад. Ҳанӯз дар солҳои 30-юм, замоне ки ҷангалҳои туқайӣ дар ҳолати табиӣ қарор доштанд, дар Тоҷикистон на камтар аз 3-4 ҳазор оҳуҳои туқайии "хонгул" умр ба сар мебуданд.

Азхудкунии водии Вахш ба камшавии ҷангалҳои туқайӣ овард, ки макони асосии зисти "хонгул", ҳамчунин шикори пуршиддат барои гӯшт ва шох, ки ғанимати пураарзиши шикорӣ ба ҳисоб меравад, сабаби то ҳади хатарнок кам гаштани ин намуди оҳу гашт. Дар солҳои 60-ум дар Тоҷикистон 200-250 оҳу боқӣ монд.

Соли 1962 12 сар оҳуи туқайӣ ба мамнуъгоҳи "Ромит" оварда шуд. Баъди ба иқлим мутобиқшавии бомуваффақият миқдори оҳуҳо ба 200 сар расид. Соли 1972 ба мақсади васеъ намудани минтақаи зисти онҳо 12 сар оҳу ба иқлими басо мусоидтар – мамнуъгоҳи Сари Хосор ва каме баъдтар 11 сар ба парваришгоҳи баландкӯҳи "Кусавлисой" оварда шуд. Дар натиҷаи популятсияи оҳуи бухороӣ наҷот дода шуд. Вале дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ популятсияи оҳу пурра нобуд гардид.

аз маҷ. "Муҳити зист"

Савол ва супориш

1. Кадом тадбирҳо андешида шаванд?
2. Мулоҳизаҳоятонро барои рафъи ҳодисаҳои мазкур дар шакли мақола нависед ва ба рӯзнамаҳо пешниҳод кунед.

173. Порчаи шеърро бодикқат хонед. Мазмуни онро нақл кунед. Аз мақсади шоир пурра огоҳӣ ёфед? Агар огоҳӣ ёфта бошед, мушоҳидаатонро ба ёд оварда, дар мавзуи «Фарзанди хуб – боғи падар» иншое нависед.

Бувад фарзанд нахли боғи давлат
В-аз он равшан шавад базми саодат.
Вучудаш он замон гардад гиромӣ,
Ки афрӯзад чароғи неқномӣ.
Хуш он фарзанд, **к-он** шоиста бошад,
Ба фармони падар пайваста бошад.
Бувад фарзанд агар хуршеди тобон,
Чу афтад нохалаф, рӯ **з-он** бигардон.
Набояд, к-аз тариқи одамият,
Набошад қобили меҳру муҳаббат.
Дихад бунёди ному нанги аҷдод,
Хатоқирдории фарзанд барбод.
Хушо аҳволи ӯ фархундақирдор,
Ки фарзандаш бувад аҳлу накукор.
Бувад бегона з-он фарзанд беҳтар,
К-аз он табъи падар гардад мукаддар.

Фароҳӣ

Лугат

наҳл накукор – касе, ки кори хуб мекунад

фархундақирдор – накукор

мукаддар – тира; ғамгин

аҳл – сазовар, лоиқ

Савол ва супориш

1. Аз таркибҳои ишорашуда пешояндҳоро ёбед ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.
2. Дар байти охир чӣ матлаб ифода шудааст?

3. **Гиромӣ** дуруст аст ё **киромӣ**?
4. Хатокирдории фарзанд чиро барбод медиҳад?

174. Матнро бодикқат хонед ва мазмунашро мухтасар маънидод кунед. Ҳадафи муаллифи матнро дарк кардед? **Шарҳ** диҳед.

Сухбати мо муддати мадид давом кард. Роҳбарони нав ва устодон дарди дилхояшонро холӣ мекарданду мо гӯш мекардем.

Абулқосим Лоҳутӣ шикоятomez гуфт, ки **дар байни** мо чавонҳое ҳам ҳастанд, ки ханӯз як шеърӣ бенуксон нана-вишта, **дар сафи** классикҳо ба худ чой мечӯянд. "Бародарони ман, – гуфт, – намефаҳманд, ки на ҳар сухани мавзуну кофиядор шеър аст. **Барои** эҷоди як мисраъ шоир хуни чигар мешавад".

Садриддин Айнӣ дарҳол ин байтро барои тасдиқи фикри Абулқосим Лоҳутӣ мисол овард:

Ҳар ки сухан бар сухане зам кунад,
Қатрае аз хуни чигар кам кунад.

– Шумо, – давом дод суханашро Лоҳутӣ, – гумон на-кунед, ки падаратон Лоҳутӣ чунон табъи равоне дорад, ки метавонад рӯзе чандин шеър ё достоне нависад. Не, писаронам, барои офаридани як шеър гоҳо рӯзҳо ва ҳафтаҳо сарф мешаванд. Бовар кунед, бе муболиға мегӯям, барои як мисраи як рубоӣ чаҳор сол сарсон будам ва, хушбахтона, як рӯз на дар хона ва на дар боғу бӯстоне, ки макони шоирон аст, балки дар бозор гашта истода, он мисраъро ёфтам. Байти охири он рубоӣ ин аст:

Гуфтам ба аруси даҳр кобини ту чист?
Гуфт: Оғаҳии синфи ту кобини ман аст.

Баъд Лоҳутӣ фаҳмонд, ки назм вазифаи насрро ва наср вазифаи назмро ҳеч гоҳ ба чо оварда наметавонад. Афеус, рафиқоне ҳастанд, ки вазифаи насрро **бар** дӯши назм бор

карданианд. Намедонам, то чӣ андоза дуруст бошад, лекин мегӯянд, ки як нафар шоири мо мехоҳад, ки тамоми рақамҳои панҷсоларо ба назм дарорад.

Мирсаид Миршакар

Савол ва супориш

1. Пешояндҳои ишорашударо аз лиҳози тобишҳои маъноӣ ва сохт шарҳ диҳед.
2. Ифодаи **шоир хуни чигар мешавад**-ро шарҳ диҳед. Ба ин монандро дар забон чӣ мегӯянд?
3. Чаро назм вазифаи насрро ва наср вазифаи назмро ба ҷо оварда наметавонад? Шарҳ диҳед.
4. Ба шумо мутолиаи асарҳои назмӣ маъқул аст ё насрӣ? Мухтасар нависед.

175. Матнро хонед ва ҳулосаатонро гӯед. Пешояндҳои ҷумлаҳоро дар вақти хондан муайян кунед. Ба матн ном гузоред ва тақлидан ба он дар мавзӯи "Наврӯз дар деҳаи мо" иншо нависед.

Ин анъанаи бостонии ниёгон то имрӯз давом дорад ва акнун ин корро хурдтарақон ба уҳда гирифтаанд. Бачаҳо аз талу тепаҳо гулҳои баҳман, сиёҳгӯш чида, хона ба хона мегарданд, ба мардум аз омадани баҳору Наврӯз, оғози киштукор мужда мерасонанд. Қадбону гулҳоро гирифта, се бор ба чашму абру молида, орзу мекунад, ки боз ба баҳору Наврӯзҳои бисёр бирасад, сол осуда ва рӯзгораш фаровон шавад.

Расми гулгардонӣ бо истилоҳҳои гуногун дар байни мардуми тоҷикзабони Осиёи Миёна ва Ҳуросон ба назар мерасад. Масалан, агар бачаҳои вилояти Кӯлоб, водии Қаротегин ва шаҳри Душанбе гули сиёҳгӯшро хона ба хона гардонанд, бачаҳои водии Зарафшон, Фарғона ва вилояти Сурхандарё гули баҳман (бойчечак)-ро гардиш дода, ин маросимро «бойчечакгӯӣ» меноманд. Мардуми водии Ҳисор ва тоҷикони вилояти Сурхандарё гули сияҳгӯшро мепарастанд ва ин маросим **дар** байни онҳо бо номи «гулгар-

донӣ» маъмул аст. Дар баъзе маҳалҳо ин расми қадима бо номҳои «Баҳори нав муборак бод!» ва «Гули наврӯзӣ» низ машҳур аст.

Гулҳои баҳман, сиеҳгӯш ва наврузӣ дар ҳар маҳал во-баста ба шароити табию чӯғрофӣ баробар намешукуфанд. Аз ин рӯ, маросими гулгардонӣ дар ҳар ноҳия пасу пеш барпо мегардад. Дар аксари маҳалҳо ин маросимро аввали моҳи хут ё дар миёнаҳои он, яъне, охири моҳи феврал ва аввали моҳи март – ду ҳафта пеш аз иди Наврӯз мегузаронанд. Сокинони деҳаҳои болооби Зарафшон гули баҳманро «бойкандак» меноманд ва таронааш низ бо ин ном маъмул аст. Тарзи гузаронидани маросими гулгардонии «бойкандак» ба маросимҳои гулгардонии маҳалҳои дигар монанд аст, аммо вазни шеър, мазмуну мундариҷаи он аз таронаҳои «Бойчечак» ва «Сияҳгӯш» каме фарқ мекунад. Чунончи, сурудҳои гулгардонии ноҳияҳои ҷануб ва маркази Тоҷикистон бо оҳанги мутантан садо дода, пас аз ҳар се мисраъ нақароти «Баҳори нав муборак бод!» меояд.

аз рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ»

Савол ва супориш

1. **Ниегон** боз чӣ навъ талаффуз мешавад? Маънидод кунед ва онро истифода бурда ҷумлае тартиб диҳед.
2. Муродифҳои **кадбону**-ро ёбед ва бо яке аз онҳо ҷумлае гӯед.
3. Дар бораи гули сияҳгӯш кадом шеърхоро медонед?
4. Наврӯзро танҳо дар кишвари мо ҷашн мегиранд ё он ҷашни байналмилалӣ аст?
5. **Наврӯз**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед ва бо ҷузъи **нав** калимаҳо соzed.

176. Матнро хонед ва мақсади муаллифро равшан соzed. Дар матн бештар пешояндҳои сода истифода шудаанд ё таркибӣ?

... Солҳо мегузаштанд. Шухрати Ҳофиз оламгир шуд. Ҳатто баъзеҳо сурудҳои Ҳофизро ғалат-ғалат хонда, аз он ба тарзи худ «лаззат» мебурданд. Нақл мекунанд, ки рӯзе

Ҳофиз аз роҳе мегузашт ва мардERO дид, ки хишт мерезад ва шеърҳои ӯро замзама мекунад. Аммо ягон мисраъро дуруст намехонад. Ҳофиз ҳам роҳро монда, аз болои хиштҳои ӯ гузашт ва ҳамаро вайрон кардан гирифт. Хиштрез аз ин огоҳ шуда, ба ғазаб гиребони Ҳофизро гирифта:

– Мардак, магар девона шудӣ, ки хиштҳои бо арақи чабин рехтаи маро вайрон мекунӣ? – гуфт:

Ҳофиз бо оҳистагӣ ҷавоб дод:

– Ту, аблаҳ, магар ақлатро хӯрдаӣ, ки шеърҳои бо хуни чигар навиштаи маро ғалат мехонӣ, оё инсоф надорӣ? Баробари шунидани ин сухан дасти марди хиштрез суфт шуд ва дар таачҷуб афтод, ки гӯяндаи он шеърҳо чунин одами хоксор ва одӣ будааст. Замоне ӯ худро хушбахтарин одам тасаввур кард ва вохӯрии худро бо Ҳофиз фоли неки зиндагӣ донист.

Аълоҳон Афсаҳзод

Савол ва супориш

1. Чаро **лаззат** дар нохунак навишта шудааст?
2. **Хиштрез**-ро талаффуз кунед, чӣ ҳодисаи забониро пай бурдед?
3. Ифодаи **Бо хуни чигар навиштан**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Магар бо шоире вохӯрдаед? Дар мавзуи «Вохӯрӣ бо шоирон – ҳодисаҳои хотирмон» иншо нависед.

38. Истифодаи пешояндҳо дар назм ва имлои онҳо

Дар хотир доред:

Пешояндҳои асли микдоран каманд. Баъзе аз онҳо дар назм ба тағйироти овой дучор мешаванд. Мувофиқи талаботи вазн ихтисор мегарданд. Масалан, пешоянди **аз** дар назм мувофиқи талаботи вазн садоноки аввали худро гум мекунад ва дар ду шакл 3-ин ва 3-он истифода мешавад.

177. Порчаҳои шеърро возеҳ хонед ва маънидод кунед. Пешояндҳои ихтисоршударо ёбед ва шарҳ диҳед.

Зи дониш шавад кори гетӣ ба соз,
Зи бедонишӣ кор гардад дароз.

****

Сухан гар набудӣ, набуди қалам,
Ба лавҳи баён сар насуди қалам.
Қалам з-ӯст нолон ба чанги дабир,
Навои тараб з-он ба лаҳни сарир.
Забони муғаннӣ бурун з-он наво,
Бувад чун тане монда аз ҷон чудо.

Абдурраҳмони Ҷомӣ

178. Порчаро бодикқат ва возеҳ хонед. Ҳадафи шоир чист? Дастаҷамъона муҳокима кунед. Натиҷа ё хулосаро мухтасар нависед.

Кулаҳ аз адлу қабо пӯш зи дод,
Бар ту ин нукта фаромӯш мабод.
З-он ки ободии мулк аз адл аст
В-аз ғам озодии мулк аз адл аст.
То раият зи малик шод нашуд,
Мулк аз саъйи вай обод нашуд.

Абдурраҳмони Ҷомӣ

Савол ва супориш

1. Ба андешаи шоир розиед? Чаро?
2. Дар ин порча кадом пешояндҳо истифода шудаанд? Муайян кунед ва шарҳ диҳед.
3. **Нукта** ё **нукта**?

179. Матни манзумро возеҳ хонед ва ҳар кадом байтро маънидод кунед. Ба шеър ном гузоред:

Чӣ хуш аҳдест фасли навбаҳорон,
К-аз он хуштар набошад рӯзгорон.
Ба ёд орад зи айёми ҷавонӣ,
Зи умри рафта андар комронӣ.

Насимаш бўйи мушк орад ба чонҳо,
Кунад з-он тозаю хуррам равонҳо.
Чу бар тарфи чаман сози ватанро,
Барӣ аз сина андуҳи меҳанро.
Чу чашмат бар гулистон во гардад,
Дилат мурғи навопардоз гардад.
Насими навбаҳор аз тарфи гулзор
Фараҳфазост чун пайгоми дилдор.
Шукуфта гул ба таъйиди Илоҳӣ
Зи таъсири насими субҳгоҳӣ.
Сафири нолаи мурғон ба гулшан
Барорад аз дили ушшоқ шеван...

Возеҳ

Савол ва супориш

1. Пешояндҳоро муайян кунед ва имлояшонро шарҳ диҳед.
2. Сифатҳоро ёбед ва нависед.
3. Сифатҳо дар матн чӣ нақш доранд?

39. Ба чойи якдигар омадани пешояндҳо

Дар хотир доред:

Дар забони тоҷикӣ ба чойи якдигар омадани пешояндҳо маъмул аст. Ҳам дар осори гузаштагон ва ҳам адибони муосир дида мешавад, ки баъзан пешояндҳо ба чойи ҳамдигар омадаанд.

Чунончи:

1. Аввалин газетаро **дар** забони модарии худам ман дар дорулмуаллимин хондам. (С. У.)
2. Одина аз ин ҳол пай бурд, ки ҳар чи ҳафт **ба** он тараф аст. (С. А.)
3. Арбобкамол **бо** шунидани ин мочаро мисли даранда ғуридан гирифт.

180. Матро хонед. Мазмунашро нақл карда, мақсади онро дар шакли хулоса нависед. Пешояндҳоро ёбед ва ҳар кадоми онро шарҳ диҳед.

Носири Бухорӣ шоире фозил ва дарвешмашраб буд ва умр дар саёҳат гузаронида ва ин байти машхур аз ӯст:

Дарвешро, ки мулки қаноат мусаллам аст,
Дарвеш ном дораду султони олам аст.

Ва ин матлаи қасидаест, ки дар ӯ абёти неку дарч кардааст. Гӯянд, ки вақте ба сафари ҳаҷ мерафт, чун ба Бағдод расид, бар канори Дачла Салмонро бо чамъе аз фузало ва шуаро нишаста дид. Пеши эшон рафт ва салом кард. Иттифоқан, фасли баҳор буд ва оби Дачла тугёне азим дошт. Салмон гуфт:

– Чӣ касӣ?

– Гуфт;

– Марде шоирам.

Гуфт:

– Бадеҳа тавонӣ гуфт?

Носир фармуд:

– Тавонад буд.

Салмон бар бадеҳа ин мисраъ гуфт:

Дачларо имсол рафторе аҷаб мастона аст.

Носир алалфавр гуфт:

Пой дар занчиру каф бар лаб, магар девона аст?

Салмон ва соири ҳозирон дар тааҷҷуб шуданд.

Салмон гуфт:

– Аз кучой?

Гуфт:

– Аз Бухоро.

Гуфт:

– Носир набошӣ?

Гуфт:

– Бале, Носирам.

Салмон бархост, ӯро дар бар гирифт ва паҳлуи худ биншонд. Пас ӯро ба хона бурд ва то Носир дар Бағдод буд, Салмон ба хидмати ӯ қиём менамуд.

Али Сафӣ

Луғат

дарвешмашраб – фурӯтан

мусаллам – муяссар ва ҳосилшуда

матлаъ – байти аввали ғазал; ҷойи тулуъ, баромадгоҳ

абёт – ҷамъи байт, байтҳо

шуаро – ҷамъи шоир, шоирон

алалфавр – фавран, дарҳол

Даҷла – номи дарёи маъруф дар Ироқ, номи қаблаш Арванд

бадеҳа – шеъри ҳозирҷавобонаи ғайриҷашмдошт

соир – дигар

қиём кардан – рост истодан

Савол ва супориш

1. Муродифҳои **дарҷ кардан**-ро гӯед.
2. **Эшон**-ро шарҳ диҳед ва мавриди истифодаи онро ёд гиред.
3. Чаро калимаҳои таркиби **дар бар гирифт** чудо-чудо навишта шудааст?
4. **Бадеҳа**-ро чӣ тавр мефаҳмед? Оид ба он маълумот диҳед.

181. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Дар бораи яке аз ҳайвонҳои бароятон маълум матни тасвирӣ нависед ва сифатҳои онро баён созед.

Юзи кӯҳҳои Тиён-Шон дарандаи макқори пурқувват аст. Барои ба даст даровардани сайди худ вай соатҳои зиёд дар сари роҳи он санг барин шах шуда поида меистад. Фақат нӯги думи вай ба мисли мори афъӣ мечунбаду бас. Ҳамин ки сайд омад, мушакҳояшро таранг карда, тирвор аз ҷояш меҷаҳад. Ба чашми сайд панҷа мезанад ва бо ашқони тези худ аз гулуи он мегирад. Вай ба шикор баъди афтодани торикӣ мебарояд. Тамоми шаб вай то гирифтани бӯи сайди худ дар кӯҳсор қадам мезанад, чашмони бум **барин** тези оташбори худро аз шибарҳо, чакалакҳо, чарогоҳҳо ва шоҳи дарахтон намеканад.

Ин юз дар кӯҳҳои ҷангали ҷонварони Ромит панҷ-шаш сол боз зиндагӣ мекард. Соли аввали пайдо шудани худ вай дар авҷи қувваю ғайрат буд. Харгӯшу суғур ва қашқал-

докҳоро ба осонӣ дошта мегирифт, ба галаи хукҳои ёбӣ дармеафтод. Аз дасти вай хукбачаҳои фарбеҳи гӯл раҳӣ намеёфтанд

Се сол пеш, вақте ки як ҷуфт бабри турониро аз бешаи палангони водии Вахш дошта оварда, ба ин ҷо сар доданд ва аввалин наъраи ин ҳокими ҷонварон ба кӯҳсор танинандоз гашт, юз ва гургҳо якбора пойи худро аз ин атроф канданд. Ба дараву кӯҳҳои дигар фирор карданд.

Шодӣ Ҳаниф

Савол ва супориш

1. Муродифҳои пешоянди **ба мисли**-ро ёбед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.
2. **Сайд аз сайёд** чӣ фарқ дорад?
3. Пешоянди ишорашдaro иваз кардан мумкин аст?

40. Пасояндҳо -ро, барин, боз, ҳамон, замон...

Пасояндҳои -ро, барин, боз, ҳамон, замон, сар карда ...

Дар хотир доред:

Дар забони тоҷикӣ пасоянди **-ро, барин** пасояндҳои асли ба ҳисоб мераванд. Бо мурури замон аз ҳисоби ҳиссаҳои дигари нутқ теъдоди пасояндҳо зиёд шудаанд. Пасояндҳои номӣ ва зарфӣ инҳоянд: пеш, пас, қабл, муқаддам, баъд, кати, замон, ҳамон, эътиборан, боз ва ғ.

Ба пасояндҳои феълий инҳо дохил мешаванд: **дида, сар, карда**, ки онҳо бо пешояндҳои асли меоянд.

182. Ҷумлаҳоро хонед, пасояндҳои онҳоро ёбед ва вазифаашонро шарҳ диҳед.

1. Беморро ғизои мувофиқ кунад наку,
Бе тарбия заиф тавоно нашавад. (Сайидо)
2. Борону жола ҳамдигарро думболагир карданд.
(Х. Карим)

3. Ман либосҳоямро пӯшида зуд аз хучра фуromaда, ба рӯйи мадраса рафтам.

4. Ҳамроҳонаш шарм кардагӣ барин аз пушти Файзӣ ба ҳавлӣ даромаданд. (Р. Амонов)

5. Дилам зарра барин танг гардид.

182^А. Ҷумлаҳоро хонед ва баъд нависед. Пасояндҳои номӣ ва зарфиашонро муайян кунед ва вазифаашонро шарҳ диҳед:

1. Якчанд сол муқаддам ба ман тамошои он муяссар шуд. (Ф. М.)

2. Омадан пас чӣ кор кардед? (Р. Ҷ.)

3. Додарам, ту ин гапҳо қати худатро тасалло дода истодаӣ. (Р. Амонов)

4. Аз ҷуфтронӣ омадан замон ба сари хирман рав.

5. Дирӯз инҷониб, ки ба дидори ту расидам, дар олам хушбахттар аз ман одаме нест. (Ф. М.)

183. Ҷумлаҳоро хонед, вазифаи пасвандҳоро маънидод кунед.

1. Панҷоҳ сол боз меҳнат мекунам. (Р. Ҷ.)

2. Аз Сайроб сар карда то чор ағбаи начандон баландро зер карда гузаштем. (Ҷ. И.)

3. Онҳо ба болои кӯҳ нигоҳ карда асп давонданд. (Р. Ҷ.)

4. Аз болохона сар карда то ба таҳхона рӯбучин карда мебаромадам. (Ҷ. И.)

184. Матро хонед ва гӯед, ки аз он чиро пай бурдед? Фаҳмидашонро нақл кунед. Нақле нависед, ки дар он рӯди деҳа ва ё рӯди бароятон ошно тасвир шуда бошад. Пасоянди ишорашуда чӣ вазифаҳоро иҷро кардааст, шарҳ диҳед.

Рӯд бар ду зарб (навъ) аст, яке табиист ва дигаре саной. Аммо рӯди саной онест, ки рӯдкадаҳои ӯ бикандаанд ва об биёвардаанд аз баҳри ободонии шахреро ё кишт ва барзи ноҳиятеро. Ва бештарини рӯди саной хурд бувад ва андар ӯ

киштӣ натавонад гузаштан. Ва шаҳр бошад, ки **ӯро** даҳ рӯди саноист камтар ё бештар. Ва ин обҳо андар хӯрдан ва кишт ва барз ва гиёҳхӯрҳо ба кор шавад. Ва адади ин рӯдҳои саноӣ на маҳдуд аст, ки андар он ба ҳар замоне зиёдат ва нуқсон афтад.

Ва аммо рӯди табиӣ он аст, ки обҳои бувад бузург, ки аз гудози барф ва чашмаҳои, ки аз кӯҳ ва рӯйи замин бикшояд ва биравад ва ҳештанро роҳ кунад. Ва рӯдқадаи вай ҷое фароҳ шавад ва ҷое танг ҳамеравад, то ба дарё расад ё ба батиҳа (замини фароҳ). Ва аз ин рӯдҳои табиӣ ҳаст, ки саҳт азим нест ва он ба ободонии шаҳре ё ноҳияте ба кор шавад, чун рӯди Балх ва рӯди Марв бувад, ки аз як рӯди табиӣ рӯдҳои бисёреро бардорад ва ба кор шавад. Ва он амуди (фарози) рӯд ҳамеравад, то ба дарёе расад ё ба батиҳае чун Фурот.

аз «Ҳудуд-ул-олам»

Савол ва супориш

1. Исми **киштӣ**-ро ба феъл табдил диҳед ва бо истифода аз он ҷумлае тартиб диҳед.
2. Рӯд ё руд, кадомаш дурусту беғалат?
3. **Хӯрд** ва **хурд** магар як маъноро ифода мекунанд?

185. Ҳикояро хонед ва ҳикмати онро ёбед. Кӣ боҳимматтар будааст? Аз чӣ маълум шуд? Пасояндҳоро ёфта, вазифаҳои онҳоро шарҳ диҳед.

Ҳотами Тойро гуфтанд:

– Аз худ бузургҳимматтар дар ҷаҳон дидаӣ ё шундаӣ?

Гуфт:

– Бале. Рӯзе чихил шутур қурбонӣ карда будам умарои арабро.

Пас ба гӯшаи саҳрое ба ҳоҷате берун рафта будам. Хорканеро дидам, пушта фароҳам оварда.

Гуфтамаш:

– Ба меҳмононии Ҳотам ҷаро наравӣ, ки халқе бар сирот (дастурхон)-и ӯ гирд омаданд?

Гуфт:

- Ҳар ки нон аз амали хеш хӯрад,
- Миннат аз Ҳотами Тойӣ набарад.

Ман ўро ба ҳиммат (иродаи баланд)-у ҷавонмардӣ аз худ бартар дидам.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супориш

1. Дар ҷумлаи дувум савол ба воситаи чӣ ифода шудааст?
2. **Чил ё чихил?** Кадоме аз онҳо дуруст аст?
3. **Ба**-ро, ки ишора шудааст, ба кадом пешоянд иваз кардан мумкин?

186. Дубайтихоро хонед, маънои онҳоро шарҳ диҳед. Пешоянду пасояндҳои дар он истифодашударо муайян кунед ва вазифаи онҳоро гӯед. Порчаҳоро ҳифз намоед.

Агар зан нест, дуён нотамом аст,
Ҳаёту зиндагӣ танҳо ба ном аст.
Зи меҳри зан дамад хуршед ҳар субҳ,
Зи қаҳри зан само тору ғамом аст.

*****

Чу хандад зан, гуле аз хок хезад,
Чу гирияд, об аз афлок резад.
Нигаҳ доред поси хотирашро,
Ки ранчад, оламе шӯрад, ситезад!

Мастон Шералӣ

Луғат

- само** – осмон
- тор** – тира, торик
- ғамом** – абр
- афлок** – ҷамъи фалак, осмонҳо

41. Кор бо матни ЭССЕ

187. Порчакоро бодикқат хонед ва хулосаатонро дар барои эссе бо як-ду чумла гӯед ва нависед.

1. ЭССЕ (фр. *essai* – айнан таҷриба) – очерк (илмӣ, таърихӣ, публикиситӣ). Словарь иностранных слов. – М. 1954, сах. 822

2. Эссе – як намуди очерк. «Лугати русӣ-тоҷикӣ», – М. 1985, сах. 1235

3. Эссе (фр. *essai*) жанри танқид, публиксистика – очерки насрӣ, ки мавзуи озодро тавсиф мекунад. «Школьный словарь иностранных слов». – М. – 2001, сах. 2008

4. Эссе (лот. *эксайум* – баркашида; англ *эссай* «фр. *эс-саи* – таҷриба, кӯшиш, очерк, мақола» – жанри адабиёти фалсафӣ, эстетикӣ, адабӣ-танқидӣ, бадеӣ, публиксистӣ, адабиётшиносӣ, ки дар он муаллиф ин ё он проблемаро ба таври озод маънидод мекунад. Дар эссе, одатан, фикрҳо парадоксанд, яъне аксар вақт зоҳиран хилофи фикрҳои дурусти омма мебошанд. Дар он нутқи гуфтугӯии халқ зиёд кор фармуда мешавад.

Асосгузори жанри эссе нависанда, гуманист ва файласуфи Франсия М. Монтен (1533-1592) мебошад ӯ дар асараш «Эссайс» (1980) ақидаҳои худро баён кардааст...

(Отахонов Т. «Фарҳанги истилоҳоти адабиётшиносӣ»; Душанбе, 2002, сах., 444)

5. Эссе – фр. – навъи очерк («Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ», Душанбе, 2010, ҷ. 2, сах. 703)

Махсусиятҳои ЭССЕ (такрор аз синфи 8)

Эссе вожаи франсузӣ (*essai*) буда, таърихан аз калимаи лотинии *tractatum* гирифта шудааст. Вожаи франсузӣ «*essai*»-ро метавон айнан чунин тарҷума кард: таҷриба, санчиш, кӯшиш, қайдҳои алоҳида, очерк.

Эссе иншои насриест, ки ҳаҷман чандон калон набу- да, композитсияи(сохтори) озод дорад. Муаллиф дар он андешаю таассуроти шихсиашро доир ба мавзуи пеш- ниҳодшуда мухтасар бо далелҳои асоснок баён месозад. Дар эссе ҷаҳонбинию андешаҳои муаллиф доир ба ягон мавзуи фарҳангию таърихӣ ва ҷамъиятӣ инъикос меёбад.

Мавҷудияти мавзуъ ё масъалаи аниқ яке аз махсуси- ятҳои эссе мебошад. Асарҳои калонҳаҷму дорои чандин мавзуъро дар ин жанр иҷро ва таҳлил кардан номумкин аст. Баёни таассурот ва андешаҳои шахсӣ оид ба муноси- бат ва масъала асоси эссеро ташкил медиҳад. Эссе метаво- над шахсӣ (ё субъективӣ) ва объективӣ бошад. Дар эссеи субъективӣ хислату кирдор, орзуо хостаҳои муаллифи он баён мегардад. Дар эссеи объективӣ муаллиф дар бораи ягон ғоя ё сухани (гуфтори) адибону олимон, шахсиятҳои намоёни сиёсӣ ва ғайраҳо андешаҳоиашро баён менамояд. Муаллифи эссе дар бораи идея ё гуфторе фикрашро изҳор дошта, тарафдор ё муқобил будани худро бо далелҳо исбот менамояд. Мақсади навиштани эссе рушди малакаҳои та- факкури эҷодии мустақилона ва баёни хаттии андешаҳои шахсӣ мебошад. Навиштани эссе ба муаллифи он имко- ният фароҳам меоварад, ки андешаро аниқ ва босаводона мурағаб намояд. Аҳборро ба низом дарорад. Мафҳумҳои асосиро истифода барад, робитаи сабабу натиҷаро муқар- рар созад ва хулосаҳои худро бо далелҳо собит кунад.

Эссенавис ҳангоми шарҳу маънидод бояд аз сергапӣ, исти- фодаи калимаҳои нофаҳмою душвор, калимаҳои шевагӣ, ки ба меъёрҳои забони адабӣ ҷавобгӯ нестанд, худдорӣ на- мояд. Ҳамзамон истифодаи бемавқеи калимаҳои иқтибосӣ дар он ҷои нест. Истифодаи воситаҳои муассири луғавӣ ва воситаҳои тасвир, фразеологизмҳо, ифодаҳои ҷолибу пур- мухтаво эссеро ҷаззобу хонданбоб мегардонанд.

Сохтори эссе аз рӯи мавзуъ ва талаботи гузошташуда чунин муайян карда мешавад: андешаҳои муаллиф оид ба масъала дар шакли тезиси мухтасар баён карда мешавад:

андешаҳои муаллиф бояд бо далелҳо исбот карда шаванд. Аз ин рӯ, пас аз тезис далелҳо меоянд: далелҳо – ин воқеаҳо, падидаҳои ҳаётӣ – ҷамъиятӣ, ҳодиса, вазъиятҳои ҳаётӣ ва таҷрибаҳои зиндагӣ, далелҳои илмӣ, мурочиат ба гуфтори олимон ва дигарон. Баъди ҳар тезис овардани ду далел кофист.

Ҳамин тариқ, эссе сохтори ҳалқавӣ ба худ мегирад (миқдори тезис ва далелҳо вобаста ба мавзӯ, нақша ва мантиқи рушди фикр аст).

Мукаддима (сарсухан). – тезис, далелҳо; тезис – далелҳо; далелҳо – тезис, далелҳо; хулоса (хотима).

Дар вақти навиштани эссе ба масъалаҳои зерин диққат додан лозим аст. Ҷавоб додан ба онҳо имкон фароҳам меорад, ки ҷӣ навиштанро аниқ муайян кунед. Ба сифатҳои шахсӣ ё қобилияти худ дахл карда, аз худ пурсед:

Ман ба ин ё он сифати худ аз онҳое, ки медонанд, оё фарқ дорам? Ин фарқ дар ҷӣ зоҳир мешавад?

Оид ба фаъолияте, ки машғулед:

– Ҷӣ маро водор сохт, ки ба ин навъи кор машғул гардам? Ҷаро ман ин кори худро идома медиҳам?

Доир ба ҳар як воқеаи ҳаёти худ, ки шумо ишора кардаед.

– Ҷаро ман маҳз ин одамро номбар кардам? Магар кӯшиш мекунам, ки мисли ӯ бошам? Аз кадом сифатҳои ӯ ба шавқ меоям? Ва изҳор карда будед, ки як умр аз хотир наменбарорам.

Оид ба ҳар як беҳтар ҳисобидани шумо ва чизҳои бароятон маъқулнашуда:

– ҷаро ба ман ин кор маъқул аст ё маъқул нест?

– ин ҳолат магар то як андоза ба ҳаёти ман таъсир расонид?

Масъалагузори (ё гузоштани савол) дар сарсухан: «Ме-хоҳам доир ба ин масъала андешаамро баён кунам» (агар эссеи шахсӣ ё субъективӣ) бошад. «Моҳияти масъалаи гузошташуда аз ҷӣ иборат аст?» «Ҷаро ин мавзӯ муҳим

аст?», «Ман ба ин андеша розӣ шуда наметавонам», «Ман ба ин андеша розиам» ва ғайраҳо.

- Ҳар як тезис аз сатри нав оғоз меёбад. Дар ҳар тезис масъалаи гузошташуда батартиб таҳлил ва бо далелҳо асоснок карда мешавад. Фикру мулоҳизаҳо бояд мурағаб баён гарданд.

- Таъкид дар хулоса: «Аз таҳлили мавзӯ чунин хулоса бармеояд, ки ...», «Ман ба чунин хулоса омадам, ки ...»

- Аз нуқтаи назари мазмун эссе метавонад философӣ, адабӣ – танқидӣ, таърихӣ, бадеӣ, бадеию публитсистӣ ва ғайраҳо шавад.

Аз ҷиҳати ҳаҷм барои эссе ягон ҳудуди қатъӣ гузошта нашудааст. Метавон ҳаҷми онро барои хонандагон аз ду-се то 4 саҳифаи чопи компютерӣ муқаррар сохт.

Мавзӯи эссе ҳамеша аниқ аст. Он дорои мавзӯ ё идеяи бисёр буда наметавонад, дар он танҳо як вариант ва як фикр инъикос меёбад. Эссе ҷавоб ба як савол аст. Дар эссе бисёр-суханӣ ҷоиз нест, он бояд мухтасару пурмаъно ва беғалату тезисҳо бо далелҳо собит шуда бошанд.

188. Матро бодикқат хонед ва мавзӯи онро муайян кунед. Мақсад мухтасар баён шудааст? Сархати дуҷумро нависед ва шарҳ диҳед.

Забони тоҷикӣ

Забони тоҷикӣ яке аз забонҳои қадимаю ғанӣ, шевою ширин ва гӯшнавоз мебошад. Ин паҳлуҳои забони тоҷикиро на танҳо олимону адибони ватанӣ ва соҳибзабонон бисёр гуфтаанду васф кардаанд. Ҷамзамон намояндагони барҷастаи илму фарҳанги аксари мамолики ҷаҳон ва мусташриқон ин махсусиятҳои забони тоҷикии форсиро пай бурда, борҳо таъкид намудаанд.

Забон чун организми зинда ҳамеша дар таҳаввулу тағйирот мебошад, зеро падидаҳои дар ҷомеа руҳода ба

забон бетаъсир наместонад. Дар замони кунунӣ баҳсҳо «Чӣ тавр забонро муҳофизат намоем?» хотима намеёбанд. Зуд-зуд ба гӯш мерасад, ки мегӯянд: «Забонро аз нестшавӣ бояд нигаҳ дошт».

Шахсе тарзи гуфтугӯи мардумро дар хиёбону кӯчаҳо шунида, ба ғазаб меояд, дигарӣ қаҳ-қоҳзанон механдад ва гурӯҳе ба андеша меравад: магар ин ҳама алфози дурушту-алфози қабех ба нутқи мардум таъсири бад намерасонад?

Бале, дуруст аст, ки забон ба муҳофизат ниёз дорад. Ин нукта бебаҳс аст. Баъзе ҳомиёни «боғайрат»-и тоза ни-гаҳдории забон пешниҳод мекунанд, ки муносибат ба истифодаи вожаҳои забони тоҷикӣ басо ҷиддӣ гардад. Мисли қонунгузории исландӣ қонуне ба тасвиб расонидан лозим аст, ки қатъан истифодаи калимаҳои иқтибосиро манъ намояд. Мафҳумҳои дар забонбуда бо калимаҳои аслии тоҷикӣ ифода карда шаванд ва эҳтиҷ ба калимаҳои хориҷӣ набошад. Чунин хоҳиш фаҳмо аст. Солҳои 20-ум ва 90-уми асри гузашта чунин ҳолат рух дода буд. Забони тоҷикӣ аз ҳисоби мафҳумҳои *революция, съезд, партия, маркет, эссе* ва ғайраҳо «ғанӣ» гашт. Комилан дуруст аст. Вақте ки калимаи тоҷикии ифодакунандаи ҳамон мафҳум дар забон мавҷуд аст ва онро ҳама мефаҳмад, зарурат ба истифодаи вожаи иқтибосӣ наместонад. Агар дар забон мафҳуме вучуд набошад, ки маънои ин ё он калимаи иқтибосиро дода натавонад, ин масъалаи дигар аст. Баъзеҳо ба ин кор шавқу ҳавас доранд, махсусан, ба истифодаи калимаҳои арабии нофаҳмо. Шояд бо ин қорашон ифтихор кунанд.

Аз тарафи дигар, забони тоҷикӣ борҳо ҳадафи ҳучуми аҷнабиён ва душманони миллати тоҷик қарор гирифта-аст. Ду далелро аз таърих ишора кардан мехоҳам. Арабҳо баъди тасарруфи кишвари мо хостанд, ки забону фарҳанги миллати моро маҳв созанд. Барои амалӣ сохтани ин аҳдофи шуми худ тадбирҳои зиёдеро амалӣ сохтанд. Вале тирашон хок хӯрд ва ба ҳадаф нарасиданд. Баръакс, забони тоҷикӣ

калимоти даркорию арабию дар худ мунҳал сохта, захираи луғавии хешро ғанӣ сохт. Аз таҳҷуми муғул гузашта солҳои 30-юми қарни 20-ро ба хотир орем. Аз як тараф, калимоти русию туркию ўзбекӣ бо баҳонаи Инқилоби кибир, аз тарафи дигар, ҳуҷуми пайдарпайи пантуркистонӣ панэронийӣ барои инқори миллати тоҷик ба пайкари ин забон то андозае зарбаҳо зад. Ҳатто ҳаммиллатамон – Фитрат дар Бухоро супориш дода, ки шахсони ба тоҷикӣ гапзанандагонро ҷарима кунанд.

Азбаски дар ин забон асарҳои оламшумул офарида шудаанду таърихан қадимӣ буда, пояҳои қавӣ ва қудрати тавоноӣ мунҳал қардани калимаҳои бегонаро дорад, ба пиндори мо, махв қардани он номумкин аст.

Як хатаре, ки ба вучуд омадаасту қариб ҳамаи забонҳои дунёро фаро мегирад, паст шудани сатҳи китобхонӣ мебошад, бахусус, дар байни ҷавонон. Ҳол он ки кишварӣ мо ба қатори кишварҳои мардумаш китобхон шомил мегардид. Ва шояд дар ин қор таъсири шабақаҳои интернет то андозае буда бошад. Табиист, ки ин падидаҳо ба маданияти нутқ беасар нахоҳад буд.

Ҳамин тариқ, месазад, ки бонги хатар зада, сару садо барорем, ки мо забони адабии тоҷикиро аз даст дода истодаем. Ба андешаи мо, барои чунин овозаю дарвозаҳо сабабҳои қиддӣ вучуд надоранд, вале хушёр будан дарқор аст, то ки забон вайрон ва «ифлос» нагардад.

Биёед, тозагии забон ва меҳрубонӣ ба забонро фаромӯш накунем, то ки дар назди фарзандон ва насли оянда рӯйсурх бошем.

С. Аминов

189. Матни эссеи зеринро бодикқат хонед. Гӯед, ки муаллифи он доштани аслиҳаро тарафдорӣ қардааст ё не. Ба андешаҳои муаллиф розиед? Хулосаи андешаҳои муаллифро нависед.

Ман меҳоҳам дар бораи аслиҳадорӣ ҳамаи аҳоли андешаҳоямро баён кунам. Ин масъала дар ҳар кишвар

хар хел аст. Кишварҳое ҳастанд, ки дар онҳо иҷозати харидани аслиҳа ва ба даст овардан ба осонӣ ҳал мегардад. Масалан, дар Амрико қариб ҳамаи аҳоли аслиҳа дорад. Вале дар Англия гирифтани иҷозат барои хариди аслиҳа басо душвор мебошад. Ман мехоҳам, ки масъалаи иҷозат додан ба харид ё манъ кардани онро баррасӣ намоям. Одамон доштани аслиҳаро ба корҳои варзишӣ марибут медонанд. Ин гурӯҳ одамон далел меоранд, ки агар аслиҳа дошта бошанд, барои ин кор имкон доранд. Ин сабаби нишондодашон то андозае асос дорад ва қобили қабул ҳам ҳаст. Мутаассифона, ҳамаи аслиҳаҳои харидашудае, ки дар дасти одамон аст, барои шикор пешбинӣ нашудаанд. Аз ин гуфтаҳо маълум мегардад, ки фуруҳтани аслиҳаи варзишӣ дар баъзе кишварҳо иҷозат дода мешаваду дар кишварҳои дигар мамнуъ аст.

Дар кишварҳое, ки иҷозати харидани аслиҳа дода шудааст, қатли одамон тавассути силоҳ нисбатан камтар аст. Қисман ин бо сабабе аст, ки бояд исбот кунед, ки оё шумо метавонед, ки ба рафтори худ ҷавоб диҳед ва ё бо аслиҳа беҳавф муносибат намоед.

Баъзеҳо собит кардани мешаванд, ки агар барои ҳамаи аҳолии кишвар доштани силоҳ иҷозат дода шавад, яъне ҳама дорои аслиҳа бошад, кишвари дигар ба он ҳучум карда наметавонад. Ин нуктаро ба ду сабаб зикр мекунам; аввалан, ҳамаи одамони кишвар силоҳ доранд, сониян, ҳар яки ин мардум бо аслиҳа чӣ гуна муносибат карданро медонанд.

Ба андешаи мо, ин навъ масъалагузорӣ чандон саҳеҳ нест, зеро чанг агар ба вуқӯ ояд, он ба воситаи тайёраю атом сурат мегирад. Ин силоҳҳо танҳо дар чангҳои шахрвандӣ ба кор мераванд.

Дар Амрико мардум мегӯяд, ки силоҳ барои муҳофизати худ ва ба хоҳири дифоъ аз ҳучуми дигарон лозим аст. Воқеан, ҳар касе, ки ба шумо ҳамла мекунад, донад, ки силоҳ доред, метарсад. Вале дар ҳаёт на ҳамеша чунин аст. Одатан,

шахси хучумкунанда ҳам бо худ аслиҳа дорад. Барои $\bar{u}$ на шумо, балки чизу чора ва пул даркор аст. Азбаски ҳар ду силоҳ дорад, табиист, ки яке дигареро бояд захмӣ ва ё ҳалок созад. Асосан бештари парондашудагон дар Амрико дузд нестанд, ки ба одамон хучум карда бошанд. Инҳо узви оилаҳоеанд, ки силоҳ доранд. Ин одам вақте ки дигар узви оиларо паронд ё маст, ё ба ҳолати чунунӣ гирифтор буд. Одатан, шахси силоҳдор нияти паррондани касеро надорад. Қариб ин ҳамеша ҳодисаи тасодуфӣ аст. Силоҳбадаст бештар мегӯяд, ки касеро тарсондан мехост. Вале шахси силоҳдори бадчаҳл ва маст бисёр хавфнок аст. Ба назари мо, агар ин одамон дар даст силоҳ намедоштанд, чунин ҳодисаҳои нохуш рух намедод. Теъдоди паррондашудагон далели боварибахшанд. Дар Жопон, ки аслиҳа зери назорати чиддӣ қарор дорад, соли 1994 танҳо 38 ҳодисаи паррондан ба қайд гирифта шудааст. Дар соли 1993 дар Амрико 40 000 нафар ба сабаби бо тир паррондан ҳалок гардидаанд.

Ҳамин тариқ, фаҳмост, ки ичозат додан барои харидани аслиҳа ақидаи бад аст. Вале дӯстдорони доштани аслиҳа мегӯянд, ки одамон одамонро мепарронанд, на аслиҳа. Дар асл ин дуруст аст, зеро назорати фуруши аслиҳа нисбат ба назорати фаъолияти одамон осонтар мебошад. Табиист, ки мумкин аст, фуруши озоди аслиҳа манъ карда шавад, агар ин ҳаёти ҳазорон одамонро бехатар гардонад.

С. Аминов

190. Дар мавзуи «Сайёҳӣ барои давлат манфиатовар аст» эссе тартиб диҳед. Ва ҳар як андешаи худро бо далелҳо исбот кунед.

XI. ПАЙВАНДАКҲО ВА ИМЛОИ ОНҲО

42. Пайвандакҳои мураккаб, таркибӣ ва имлои онҳо

Дар хотир доред:

Пайвандакҳои мураккаб: балки, агарчи (гарчи), азбаски (баски), вагарна(варна), чунки ва ғайра якҷоя навишта мешаванд:

Ҷузъи пайвандакҳои таркибӣ: то ки, вақте ки, зеро ки, бо вучуди ин (он) ки, сарфи назар аз он (ин) ки, аз сабаби ин (он) ки, ба тавре ки, бе ин (он) ки ва ғайра чудо навишта мешаванд.

191. Матнро хонда, мазмуни онро нақл кунед. Сифатҳои асосии камону тирро мухтасар нависед. Пайвандакҳоро ёфта, аз ҷиҳати имло шарҳ диҳед.

Камони ҷангӣ яроқе буд, вайро ба шакли нимдоира, ки қисми миёнааш ба дарун ҳам хӯрда бошад, монанди ду абруи ба ҳам пайваста, аз рағу пайи ҳайвонот месохтанд ва чунон ки дар камонгулакҳои одӣ дида мешавад, ба вай зеҳ мекашиданд. Фақат фарқ дар ин ҷо буд, ки зеҳи камонгулакҳои одӣ аз рӯда буда, аз он камонаки ҷангӣ аз пусти гардани гов – аз хом тайёр мешавад. Қисми асосии тири ин камонро аз ҷӯби дук ё заранг ва ё аз ҷӯби хаданг месохтанд, ки таҳминан ним оршин дарозӣ дошт ва дар нӯги ин ҷӯб ба дарозии чор ангушт пӯлоди сартезеро мегузарониданд. ки вай пайкон номида мешуд. Дар дунболаи он ҷӯб се дона шоҳпарӣ уқоб мешишонанд, ки ин парҳо дар вақти андохтани тир мувозинаи вайро дар ҳаво дошта, ба рост рафтаниш хизмат мекарданд. Устуворӣ ва сахтии ҳар камон мувофиқи қувваи бозуи корфармояндаи вай буд, ки камони паҳлавони пурзӯрро касе, аз вай камқувваттар бошад, кашида наметавонист. Бинобар ин, пурзӯртарини паҳлавонони он замонҳо «камони маро ҳеҷ кас кашида наметавонад» гуфта фаҳр ме-

карданд. Темурмалик он гуна зӯроваре буд. ки камони ўро касе аз ҳамзамононаш кашида наметавонист.

Садриддин Айни

Лугат

зеҳ – ресмони камон, чиллаи камон; торе, ки ба камон кашида мешавад.

оршин – воҳиди миқёси тул; давомноқӣ; дарозии баробари 71 сантиметр

мувозина – баробарвазнӣ

пайкон – нӯги тези тир ва найза

хаданг – чӯби сахте, ки аз он найза, тир ва зини асп месозанд

Савол ва супориш

1. Ифодаи **монанди ду абрӯӣ ба ҳам пайваста**-ро шарҳ диҳед.
2. Боз кадом силоҳхоро медонед, номбар кунед ва хусусияти яке аз онҳоро нависед.
3. **Чунон**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ дода гӯед. ки дар байни **чунон ки** вергул гузошта мешавад ё не. Чаро?

192. Матро бодикқат хонед ва мазмуни онро шарҳ диҳед. Гӯед, ки дар бораи киҳо суҳан меравад. Пайвандакҳои матро муайян карда, вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.

Пайтро мувофиқ донист Беҳзод гуфт:

– Ҳазрати Ҷомӣ васият карда буданд, ки баъди аз олам гузаштанашон ба болои қабрашон мадфан насозанд. Агар ворисон ҳиммат гуморанд, дар болои хокчояшон дарахти писта ва ё бурс ғарс намоянд. Амир Алишер ин васиятро ба ҷо оварда буданд, аммо он туъмаи ҳарик шуд. Пеш аз сафар ин дарахтро аз нав ғарс карданиям.

Биной аз ҷой бархеста, пасу пеш қадам зад ва даст ба сари шонаи Беҳзод гузошта гуфт:

– Шумо бемалол сафар кунед. Аҷал амон диҳад, ин дарахтро худам сабз мекунам.

– Биной каме хомӯш монд ва баъдан ба Мирак ва Беҳзод пурмаъно нигариста афзуд: – Ватанро фаромӯш накунад,

азизонам. Вай шуморо дар гаҳвораи нози худ парваридааст. Чунбиши ин гаҳвораро аз гӯш набароред.

– Ин Ватан дар дилу дидаи мо чой дорад, мавлоно.

Мо аз ночорӣ ғарибиро ихтиёр мекунем, – фаҳмонд Мирак.

– Меҳри Ватан бо шир омадааст ва ба чон меравад, – гуфта сухани устоди худро тақвият дод Беҳзод.

– Шоҳ Исмоил шумоёнро бурда, меҳоҳад мактаби хунари Табрэро нумӯ бахшад ва қасрҳои худро бо дастони шумо мурассаъ намояд. Бо ин ӯ ҳашам, ҷило ва шуҳрати худро афзуданӣ аст, – боз шарҳ дод Биной.

– Беҳзод аз ин гуфтаҳои Биной маъно гирифта, ғайричашмдошти ӯ гуфт:

– Мо ба мактаби Ҳироти худ содиқ мемонем, мавлоно. Бо худ китоби “Ҳафт авранг”-и ҳазрати Ҷомиро мебарем. Албатта, онро он ҷо бо шогирдон ба тасвир меорем, – гуфт Биной ва таъин кард.

– Аз вачҳи Беҳзод эҳтиёт бошед, маҳдум, Беҳзод ифтихори имрӯз ва фардои мо, тоҷикон, аст.

Шодон Ҳаниф

Лугат

ҳазрат – калимаи таъзим ва эҳтиром (ҳангоми зикри номи шахсони бузург)

ғарс қардан – дарахт шинонидан

туъмаи ҳарик – дар оташ сӯхтан, нобуд шудан

пурмаъно нигаристан – бодикқат нигоҳ қардан

мурассаъ намудан – ба воситаи дарахт ҳам зебо ороиш додан

Савол ва супориш

1. "Меҳри Ватан бо шир омадааст ва ба чон меравад"-ро шарҳ диҳед.
2. Феълҳои таркибии сарсатри дуҷумла матнро муайян кунед ва имлои онро шарҳ диҳед.
3. "Мо ба мактаби худ содиқ мемонем", яъне чӣ?

193. Шеърро раво ва бодикқат хонед. Моҳияти онро дарк кардед? Қадом нукта таъкид шудааст? Пайвандакҳоро аниқ сохта, аз лиҳози навъ ва сохт шарҳ диҳед.

Як ҷавон мехост шуҳрат ёбад андар байни халк,
Номи худро зинда гардонад ба олам ҷовидон.
Фикр карду оқибат як чорае пайдо намуд:
Канд номашро ба рӯи сангу з-он шуд шодмон.

Гуфтамаш: Он сангро селоб агар аз ҷо барад,
Созад онро дар ягон ҷое зи чашми кас ниҳон.
Ё кафад он санг аз гармову аз сармои сахт,
Номи ту гум мешавад, бешубҳа, бо санг аз миён.

Гар ту хоҳӣ зинда бошӣ солҳои бешумор,
Умр бинӣ ҷовидонӣ, то ҷаҳон дорад бақо.
Аз таҳи дил хидмати халқу диёри хеш кун,
Сабт кун номат ба қалби мардумони бовафо!

Лоиқ Шералӣ

Савол ва супориш

1. Ба шеър кадом ном мувофиқ аст?
2. Барои солҳои зиёд зинда будан чӣ бояд кард?
3. Моҳияти шеърро мухтасар нависед ва байни ҳам табодули назар кунед.

194. Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Кадом хусусияти матн диққати шуморо ҷалб намуд? Агар ба матн ном мондан лозим бошад, кадом номро мувофиқ медонистед. Пайвакдакхоро муайян карда, навъ ва имлои онхоро шарҳ диҳед.

Агар шумо пеш нигоҳ карда рафтаи гиред, баногоҳ ин оби дурахшон монанди моҳи тобоне, ки дар паси абр мебарояд, ба зери санге даромада аз назаратон пинҳон мешавад. Ба сабаби маҳрум монданатон аз ин тамошои муфти табиӣ, албатта, ғамгин мешавед, лекин дилтангӣ накунад! Ҳамин ки боз сад-дусад қадами дигар пештар рафта, аз якду хамгашти пойи кӯҳ гузаштед, ҳамон оби ба зери санг фурурафта аз таги санги дигаре ҷӯшида мебарояд, ҳамон дар ин роҳи зеризаминии худ чанд чашмаи дигарро ба худ ҳамроҳ кардааст, ки аз аввала пурзӯртар ва хушчавлонтар шуда мебарояд. Акнун шилдиррос зада садо мебарорад ва

сангрезаҳоро гелонда, ба чуқуриҳои гузаргоҳи худ хобонда, роҳи худро ҳамвор мекунад. Ба андозае ки шумо пеш ме-равед, ҷӯйча ҳам фарохтар ва обаш ҳам фаровонтар меша-вад. Акнун роҳи шумо ҳам он қадар танг ва бадвоҳима нест, акнун ба боло нигоҳ кунед, осмони паҳновари кушодаро ме-бинед; акнун аз канда афтодани харсангҳои девори дара, ки тагашонро обҳои барфу борон кофтаанд, наметарсед...

Садриддин Айни

Савол ва супориш

1. Феъли ҷумлаи аввалро ёбед ва шарҳ диҳед.
2. Вергул ба пайвандакҳо вобаста аст ё не?
3. Чаро шумораи **сад-дусад** бо нимтире навишта мешавад?
4. Дар мавзуи «**Чашмаи деҳаи мо**» нақле нависед.

43. Мавқеи пайвандакҳо дар назм ва имлои онҳо

195. Порчаи манзумро возеҳ хонед ва ҳар як байташро маънидод карда, мазмунашро нависед. Онро аз ёд кунед.

...Нашояд ҳар замон ёре гирифтган,
Зи ёрон ҳар дам озоре гирифтган.
Гуле, к-ӯ ҳар замон бошад ба ҷое,
Намеожд аз ӯ бӯйи вафое.
Ба мутриб муҳтасибро з-он бувад чанг,
Ки ҳар дам дар мақоме дорад оҳанг.
Яке, к-ӯ рӯзу шаб як ҷо муқим аст,
Зи ёрони вафодори қадим аст.
Касе, к-аз дӯстӣ берун ниҳад пай,
Дар оини вафо сағ беҳтар аз вай.

Бадриддин Ҳилоли

Луғат

муҳтасиб – боздоранда аз чизҳое, ки дар шаръ мамнуъ аст

оин – расму қоидаи вафодорӣ

мутриб – навозандаи асбоби мусиқӣ, сароянда

Савол ва супориш

1. Байти дувумро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Чаро пайвандаки **ки** бо **ӯ** ва **аз** дар шакли **к-аз**, **к-ӯ** омадааст?
3. **Рӯзу шаб**-ро магар бо як калима ифода кардан мумкин аст?
4. **Намеояд**-ро аз чиҳати сохт муайян кунед.

196. Чистон ва ҷавобашро аввал бодикқат хонед, баъдан ҷавобашро барасӣ кунед. Нависед, ба зери пайвандакҳо хат кашида, навъ, сохт ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Чистон:

Он чӣ чиз аст, ки андак шавад аз вай бисёр.
Лекин ӯ бошад бе ҳеч тағйир бар ҷой?
В-он чӣ чиз аст, ки бисёр аз ӯ кам гардад,
В-он, ки он чиз намонад зи таҳайюр бар ҷой.

Ҷавоб:

Он замин аст, ки як дона бад-ӯ гар бидиҳӣ,
Он якеро зи даҳ афзун диҳад аз фазли Худой.
В-он дигар оташ бошад, ки базе ҳезумро
Нест гардонаду ӯ низ намонад ба ҷой.

Муҳаммад Авфӣ

44. Пайвандакҳо ва аломатҳои китобат

197. Матни манзумро возеҳ ва бо риояи оҳанг хонед. Пайвандакҳои дар он истифодашударо муайн созед ва нақши онҳоро дар матн шарҳ диҳед.

То нагирам хунбаҳои чумла қурбониёнро,
То набахшам умри озоде ҳама зиндониёнро,
То наёбам роҳи дилҳои тамоми зиндагонро,
То набардорам бар дӯшам дӯшбори ин замонро,
Ман намемирам,
Ман нахоҳам мурд!

То наорояд чавониям чаҳони пирро,
То набандам бо сурудам пеши роҳи тирро,
То нагирам бо қалам пеши дами шамшерро,
То набинвисам зи нав ман номаи тақдирро,
Ман намемирам,
Ман нахоҳам мурд!
То даме ки офтоб аз Шарқ бинмояд тулуъ,
То даме ки рӯдҳо аз кӯҳсор ояд фурӯ,
То даме ки зиндагӣ бошад барои орзу,
То даме ки шеърӣ Ҳофиз бошадӯ чоми сабу,
Ман намемирам,
Ман нахоҳам мурд!

Лоиқ Шералӣ

Савол ва супориш

1. **То даме ки** аз чихати сохт чӣ гуна пайвандак аст?
2. Дар чунин пайвандакҳо пеш аз **ки** вергул мегузоранд ё не? Чаро? Шарҳ диҳед.
3. Барои чӣ калимаҳои таркиби ин пайвандак чудо-чудо навишта шудаанд?

198. Матни манзумро бо риояи оҳанг хонед ва мазмуни онро мухтасар нақл кунед. Мазмуни он кадом мавзӯро фаро мегирад? Дар адабиёт чунин шеърхоро чӣ меноманд? Пайвандакҳои матнро нависед ва шарҳ диҳед, ки онҳо чӣ вазифаро иҷро кардаанд. Ҳамзамон аломатҳои китобати марбути пайвандакҳоро маънидод кунед.

Тасаллои дил

Рафт Турсунзода, лекин ин сафар хомӯш рафт,
Ин сафар хобида рафт, аммо ачаб гулпӯш рафт.
Фориғ аз андешаи нақши чаҳон мерафт, лек,
Як чаҳон бори ғами мардум ба рӯи дӯш рафт.
Ин сафар аз ду тараф ӯ дар паноҳи халқ рафт,
Мисли ашқу нури чашмон аз нигоҳи халқ рафт.
Тоҷикистон аз сияҳпӯшон чу шомӣ тор шуд,

То ба зери абр шоир мисли моҳи халқ рафт.
 Ин сафар дур аст роҳаш, ин сафар роҳаш дароз!
 Кош, дар ин роҳ бошад умри кӯтоҳаш дароз!
 Гар умеди бозгаштан бувад аз ин сафар,
 Ман зи дунболаш ба ашки шашқатор афтодаам.
 Ғунчасон аз дидаи боди баҳор афтодаам.
 «Мекунанд имрӯз сабру акли дил аз ман видоъ»,
 Мисли шамъи бешарор аз эътибор афтодаам.
 Рафт Турсунзода аз дил неву аз даргоҳи ман,
 Хонаи умеди ман, машғалфурӯзи роҳи ман.
 Рафт, аммо ба тасаллои дили садчоки хеш,
 Ҳар нафас гӯям, ки ояд шоири Сайёҳи ман.

Шералӣ Мاستон

199. Матро хонед ва ба ҷумлабандиҳои матн диққат диҳед.
 Матро кадом ифодаҳо намакин гардониданд? Пайвандакҳоро
 ёбед ва аз ҷиҳати сохту вазифа муайян кунед.

Шабҳангом, пеш аз он ки сар ба хоб диҳам, ногоҳ
 овози тароқ ва садамати рехтани сангпораҳо масмуи ман
 шуд. Ман донистам, ки ҳайвоне ба тарафи мо меояд. Шаб
 маҳтоб буд. Дидам шере шарза мушобеҳи говмеши бузург
 мутаваҷҷеҳ бо самти мост ва чашмҳо ҳамчу машғал метод-
 бид ва назди ҳар қадамаш сангҳои бузург ғалтон мешуд.
 Туфанг ба даст гирифтаам ва оташ дар пилта ва рост кар-
 дам, то шер бубинад ва битарсад ва шояд ки баргардад.
 Ӯ ҳамчунон ғуррон бе хавфу ҳарос тӯфон карда, ба сӯйи
 мо бармеомад. Дидам, ки ин шер ба як тире ду тир сард
 намешавад ва лобудд маро маа асп нобуд мегардонад. Он
 гоҳ туфанг бихобонидам бо худ гуфтаам: «Агар кор бар ман
 танг шавад, тамаллуку табодур пеш орам ва агар не, он гоҳ
 туфанг холи кунам».

...Ман худдорӣ карда, ба мулоямот саре мечунбонидам
 ва хушомаде мегуфтаам, ки «Ман қасди ту надорам...»

Аҳмади Дониш

Луғатҳо

тарок – овозе, ки аз шикастан ё афтодани чизе ба гӯш мерасад

садамат – якбора ба ҳам бархӯрдани ду чиз

масмуъ – ба гӯш расидан

табодур – шитоб

лобудд – ночор, аз рӯйи зарурат

маа – бо, ҳамроҳи

туфанг – милтиқ

шарза – хашмгин ва зӯровар

тамаллуқ – чоплусӣ, хушомадгӯйӣ

200. Шеърро бо риояи оҳанг возеҳ хонед ва мазмунашро шарҳ диҳед. Ба ин номи мувофиқ гузored ва номро дар худи шеър ҷус-тучӯ кунед. Дар мавзуи "Тоҷикистон хурд нест", эссе нависед.

Кишваре, ки Рӯдакиро зод ӯ,
Шеъри оламгир моро дод ӯ.
Кишваре, ки дод бо табъи баланд,
Булбули дар ишқ шайдои Хучанд.
Хусрави моро баланд овоз дод,
Шоҳини Кӯлобро парвоз дод.
То занад ханҷар ба қалби душманон,
Шердил Темурмаликро зод он.
Нафрати Восеъ ба майдони набард
Зидди ҳар золим дами шамшер кард.
Кишваре, ки Ваҳши ӯ афсона шуд,
Аз фурӯғаш нур дар ҳар хона шуд.
Кишваре, ки гашт дар рӯйи замин
Шухравар бо пахтаи абрешимин.
Кишваре, ки кӯҳсораш тоҷи ӯст,
Лолазораш дар баҳор амвоҷи ӯст.
Мардуми он бар баду неки ҷаҳон,
Мекунад наззора аз Боми Ҷаҳон.
Кишваре, к-афтода буд аз пой халқ,-
Тоҷикистони ман аст он, хурд нест!

Ғоиб Сафарзода

201. Матнро бодикқат хонед ва мазмунашро шарҳ дихед. Гӯед, ки ба ин ҳодиса чӣ гуна муносибат доред?

Дар Голландия ба фурудгоҳи Леуварден ҳазорон ёғуҳо (моҳихӯракҳо)-и нуқрафом, кабуд ва муқараррӣ парвоз карда меомаданд. Борҳо ёғуҳо бо тайёраҳои реактивӣ бархӯрда, сабаби руҳ додани садама шудаанд. Муҳофизат аз парандагон яке аз вазифаҳои муҳимми кормандони фурудгоҳ ба ҳисоб мерафт.

Кормандон барои рафъи ин мушкилот бисёр андешиданд. Дар ниҳояти кор илоҷи онро пайдо карданд. Садоеро, ки ба ёғҳо аз хатар огоҳӣ медиҳад, ёфтанд ва онро дар фита сабт намуданд.

Ҳамин ки ёғуҳо парвоз карда, ба фурудгоҳ омада нишастани мешаванд, бодикқат он садоро тавассути баландгӯяк пахш мекарданд. Чун садо баланд шунавонида мешуд, ёғуҳо аз тарс фаврӣ тарки фурудгоҳ карда пас бармегаштанд. Халабонҳо (лётчикҳо) ба ин тарзи рамондани парандаҳо аввал бо тамасхур муносибат карданд.

Пеш аз омадани тайёра ба фурудгоҳ садои хатар ду-се бор пахш мегардид. Ҳамин тариқ, руҳ додани садамаи тайёра бо ёғуҳо хотима ёфт.

аз маҷмуаи "Чӣ тавр бо китоб кор карданро ёд дод"

Савол ва супориш

1. Байни якдигар мубодилаи афкор кунед.
2. Ин ҳодисаро амалан санҷидан мумкин аст? Чӣ тавр?
3. Оё чунин амалҳоро барои пешгирии воқеаҳои нохуш андешидан мумкин аст?

202. Ба ҷойи нуқтаҳои пайвандаки мувофиқ гузошта, ҷумлаҳоро хонед, ки ба ҳамаи онҳо муштарак бошад. Баъд он ҷумлаҳоро навишта, ҳар кадоми онро маънидод кунед

1. ...меваҳо тез пазанд, зимистон барвақт меояд.
2. ...дар фасли тирамоҳ баргҳои дарахтон якбора резанд, зимистон қаҳратун мешавад.

3. ...бодом маротибаи дуҷум гул кунад, зимистон саҳт мешавад.

4. ...моҳӣ барои нафаскашӣ тез-тез ба рӯйи об барояд, борон меборад.

5. ...дар фасли зимистон гунчишкон баробар ба хониш дароянд, ҳаво гарм мешавад.

аз "Маиҷал"

203. Дубайтихоро хонед мазмуни ҳар бандро маънидод кунед ва ҳаттӣ нависед. Сипас байни ҳам табодули назар карда муайян созед, ки навиштаи кадоме аз шумоён муҳтавои бандхоро пурра фаро гирифтааст.

Ватан оҳангу тори зиндагонист,
Ватан чун кӯҳ моро пуштибонест.
Барои номбардорони ин хок
Ватан пушту паноҳи ҷовидонист.

*****

Ватан дорам,ки дунёро писанд аст,
Амонӣ дар паноҳаш бегазанд аст.
Биарзад,ки ба номи ӯ бифаҳрам,
Сари ман аз мақоми ӯ баланд аст.

*****

Забони модариам, ҷони покам,
Ту бо шир омадӣ дар ҷони покам.
Бупайвастӣ маро бо рафтагонам,
Туӣ, ман зиндаам , бе ту ҳалокам.

Ғоиб Сафарзода

Савол ва супориш

1. Ба андешаҳои шоир ҳамфикред? Андешаҳоятонро баён кунед.
2. Чӣ водор кард, ки порчаҳоро ҳифз кунед?
3. Дубайтии охиристо бори дигар хонед.

45. Иимлои санчиш

(Матн тибқи меъёр интиҳоб карда шавад)

46. Кор бо матни гузоришнома ва гузоришномаи хидматӣ

204. Порчаро бодикқат хонед ва махсусияти гузоришномаро муайян кунед ва шарҳ диҳед. Ба чузъҳои таркиби он тавачҷух намоед.

Гузоришнома ҳуҷҷатест, ки ба унвони роҳбари муассиса ё мақомоти боло фиристода мешавад. Дар гузоришнома ягон масъала муфассал баён карда мешавад. Дар гузоришнома бар иловаи ахбор дар бораи ҳодисаҳо, сабабҳои рух додани онҳо маълумот дода мешавад. Агар гузоришнома ба ҳуди корхона ё муассиса тааллуқ дошта бошад, онро дар шакли дастнавис ҳам пешниҳод кардан мумкин аст ва дар чунин гузоришнома шумора (шоҳис) гузошта намешавад. Агар гузоришнома ба унвони мақомоти боло навишта шавад, он гоҳ он чоп ва бо имзои роҳбари муассиса ирсол мегардад. Дар ин навъ гузоришномаҳо таърих, шумораи судур ва унвони матн шарт аст. Дар охири гузоришнома таҳиягар натиҷагирӣ ва пешниҳодоти мушаххас менамояд.

Гузоришнома аз чунин чузъҳо таркиб меёбад:

1. Номи муассисае, ки гузоришнома медиҳад;
2. Шумора ва таърихи таҳияи санад;
3. Ному насаби роҳбари мақоми боло;
4. Номи санад;
5. Унвони матн;
6. Матн;
7. Вазифа, ному насаби таҳиягари санад;
8. Имзои таҳиягари санад.

205. Гузоришномаҳои зеринро хонед ва ба тарзи таҳияи онҳо диққат диҳед. Таркиби онҳоро шарҳ диҳед.

Намунаи 1

Ба директори муассисаи
таҳсилоти умумии №00
ш. Душанбе (ному насаб) Аҳмадов И. С.
аз роҳбари синфи X^A (ному насаб) Икромов З.

Гузоришнома

Ба иттилои Шумо мерасонам, ки хонандагони синфи X «А» масъалаи таҷрибаи истехсолиро баррасӣ карда, ба чунин хулоса омаданд, ки мактабро бо қувваи худ таъмир намоянд. Барои корҳои тармим дар муддати ду ҳафта хонандагони синфи X «А»-ро бо масолеҳи зарурӣ таъмин кардан лозим мешавад.

Пешниҳодоти зеринро ба мақсад мувофиқ медонем:

1. Тармим 28 майи соли равон бо назардошти синфҳои ҳоли оғоз гардад.
2. Корманди рангуборкунандаро нозир таъин кард.
3. Муовини директор оид ба хоҷагиро лозим аст, ки миқдори ранг (краска) ва масолеҳи дигарро ҳисобу китоб карда, то 25.05.2017 харид намояд.

06.04.2017.

Роҳбари синфи X "А"

А. Салимова

Намунаи 2

Коллеҷи омӯзгории ш. Душанбе

6.04.2016, № 8

Ба мудири маорифи ноҳияи Шохмансури

ш. Душанбе Тохир Зафарзода

Гузоришнома

Дар бораи иҷрои барномаи қабули донишҷӯён.

Ба огоҳии Шумо мерасонам, ки барномаи қабули донишҷӯён, ки маорифи шаҳр барои соли таълими 1990 – 91 тасдиқ намуда буд, иҷро гардид. Ба коллеҷи мазкур 250

нафар донишчӯ қабул карда шуд. Дар чараёни пазириш муаллимони коллеч Шодмони Бахтиёр ва Мадинаи Бозордухт саҳми фаъол гирифтанд. Хоҳишмандам, дар сурати мавҷуд будани имкон масъалаи мукофотонидани муаллимони номбурда баррасӣ гардад.

аз «Дастури санаднигорӣ»

206. Порчаро хонед ва шарҳ диҳед. Махсусиятҳои гузоришномаи хидматиро аниқ созед. Гӯед, ки гузоришнома аз гузоришномаи хидматӣ чӣ фарқ дорад.

Гузоришномаи хидматӣ (маърӯзаи хидматӣ) маърӯзаи хаттиест, ки аз тарафи хизматчӣ – корманд ба роҳбари идора ё аз тарафи роҳбари идораи боло пешниҳод карда мешавад. Дар он арз, ахбор ё илтимосе баён карда мешавад, ё доир ба ягон масъалаи мушаххас фикру пешниҳодоте манзур мегардад. Агар коркунони идора маърӯзаи хаттиро ба сардори худ пешниҳод карданӣ бошанд, бояд онро чун ариза дар варақи тоза навишта манзур созанд. Агар роҳбари идора онро ба роҳбари идораи боло пешниҳод карданӣ бошад, бояд дар бланка ду нусха чоп карда, нусхаи аввалро манзур месозад. Гузоришнома аз гузоришномаи хидматӣ бо муҳиммияту мубрамӣ ва ҳаҷмаш фарқ мекунад. Ҳам гузоришнома ва ҳам гузоришномаи хидматӣ (маърӯзаи хаттӣ) дар дохили сохтор истифода мешаванд.

207. Матнро хонед ва шарҳ диҳед. Дар асоси намуна гузоришномае таҳия кунед.

Ба муовини директор оид ба корҳои хоҷагӣ (ному насаб) аз омӯзгори фанни «Технология»-и Муассисаи таҳсилоти умумии № 00 н. Рашт

Гузоришномаи хидматӣ

Ба иттилои Шумо мерасонам, ки хонандагони мактаби № 00 бар асоси озмуни байни хонандагони синфи 10 эълоншуда микдори зиёди оҳанпора чамъоварӣ карданд. Барои чамъбаст кардани натиҷаи озмуни байни синфҳо оҳанпораи ҳар як синфро баркашидан лозим аст. Аз ин рӯ, ба тарозуи калон зарурат аст. Лиҳозо, аз Шумо хоҳиш менамоем, ки то 20.04.2016 ба мактаб тарозу оварда шавад ва пас аз баркашидан оҳанпора ба анбори лозима интиқол гардад.

207. Матнҳои гузоришномаро хонед ва ба тартиби таҳияи онҳо диққат диҳед. Мавзӯҳои ҳар ду гузоришномаро муайян созед. Сипас ду гузоришнома дар мавзӯҳои гуногун таҳия кунед.

Ба раиси хоҷагии деҳқонии ш. Ҳисор ба номи Латиф Муродов муҳтарам Солиев Б.
аз агрономи хоҷагӣ Хосиятов Э.

Гузоришнома

Ба иттилои Шумо мерасонам, ки кишти тирамоҳӣ дар хоҷагӣ аз 2 то 22 ноябри соли 2016 бомуваффақият анҷом дода шуд, бахусус:

1. Дар яксаду бист гектар замин гандум, дар 80 гектар чав, дар 20 гектар чави русӣ (авёс) кишт карда шуд.

2. Заминҳои дигар барои кишти баҳорӣ омода карда шудааст.

3. Нақшаи кишти зироат дар ҳаҷми 92, 8 % иҷро гардидааст.

Ҳанӯз кишт идома дорад.

24.11.2016. Агрономи хоҷагӣ (имзо) Хосиятов Э.

ХII. ИМЛОИ ҲИССАЧА ВА НИДО

47. Ҳиссаҷаҳо ва имлои онҳо

Дар хотир доред:

1. Чузъҳои ҳиссаҷа ва калимаҳои модалии рехтаи навъи зерин: **кошки, бигузор (бигзор), мабодо, даркор ва ғ.** якҷоя навишта мешаванд.

2. Чудо навишта мешаванд:

а) ҳиссаҷаҳои **на, фақат, танҳо, гӯё, магар, ҳатто, оё, ҳам, низ** аз калимаҳои дигар: На омадед ва на пайғом фиристодед. Оё (магар) ин кор барои Шумо вазнин нест? Меҳмон ҳам(низ) бо мо меравад ва ғ.

б) ҳиссаҷа ва таркибҳои модалии **ҳа(ҳо), чи...чи, на...на, не (на), оре, бале, биё мон, гӯё ки, шояд ки, равад ки ва ғ.**

3. Ҳиссаҷаҳои **-чӣ, -ку, -а, -да(-дия)** пас аз калима меоянд ва бо нимтире навишта мешаванд: равем-чӣ, рафтед-ку, наовардед-а, гуфтем-да ва ғ.

208. Матро хонед ва ҳадафи нависандаро шарҳ диҳед. Мулоҳи-заҳоятонро ба таъҷаб ба мухтавои матн ва маълумоти доштаатон оид ба асбобҳои миллӣ ба шакли эссе нависед.

Мо дар ин ҷо якҷанд калима аз асбобҳои мусиқавии тоҷикӣ гап задан мехоҳем. Яке аз соҳҳои бисёр қадимӣ, ки вайро Рӯдакӣ менавохт ва барбат меномиданд ва ҳоло панҷтор мегӯянд, дар кӯҳистон навохта мешавад. Чанг низ аз асбобҳои бисёр қадимии тоҷикӣ аст, ки то ҳол ҳамаи миллатҳои шарқӣ менавозанд ва бо номи тоҷикиаш ном мебаранд. Рӯдакӣ ҳам ин соҳро менавохт.

Ғижжак низ аз асбобҳои бисёр қадимӣ аст, ки тоҷикон ва ҳамаи халқҳои Шарқ менавозанд.

Даф –доира низ аз асбобҳои бисёр қадимӣ аст, бо вай усули ҳавоҳо нигоҳ дошта мешавад. Дар уфар, тарона ва рақсҳо аз вай мустақилона фоида бурда мешавад.

Рубоб ҳам аз асбобҳои қадимӣ аст, ки дар Ҳиндустон, Афғонистон ва дар кӯҳистони Тоҷикистон навохта меша-

вад. Инчунин, дутор, танбӯр (сетор), балабон. Сурнай барин созҳо то ҳол бо номи тоҷикии худ зинда буда, тоҷикон ва ҳамаи халқҳои Осиёи Миёна менавозанд. Чортор, панҷтор, таблак ва думбак барин созҳо ҳастанд, ки дар кӯхистон махсусан ва аз инҳо думбак дар Бухоро ҳам навохта мешавад.

Садриддин Айни

Савол ва супориш

1. Номҳои асбобҳои мусиқии миллиро нависед ва шарҳ диҳед.
2. Муайян кунед, ки як қатор асбобҳо аз рӯи чиҳо ном гирифтанд?
3. Ҳиссаҳои матро ёбед ва вазифаашонро шарҳ диҳед.

209. Матро хонед гуед, ки дар бораи чӣ суҳан меравад? Дар қадом ҷумла ҳислати хуби табибон зикр шудааст? Ҳиссаҳои матро ёбед ва тобишҳои маъноии онҳоро шарҳ диҳед.

Ҳамон рӯз то ба дараҷае серкор будем, ки фурсати суҳбат ва ҳолпурсии дуруст нашуд. Сунбула хизмати ҳамшираи шафқатро ҷаққон ва мувофиқи табъ ба ҷо меовард, бо як ишора асбобҳои заруриро ёфта меод, беморонро бо табасуми ширину суҳанҳои тассалибахш мегуселонид. Бегоҳӣ баъди қор вай яктаҳи сафедашро кашида истода гуфт:

– Дарвоқеъ, ман китобатонро оварда будам. Ташаккур! Хеле муфид будааст.

– Аллакай ҳамаашро хонда шудед? – пурсидам, ба ҳайрат монда.

– Бале, хондаму ба хулоса омадам, ки қисме аз муолиҷаҳои Абуалӣ Синоро аз нав барқарор кардан лозим. Усули муайян кардани дард, яъне ташҳис (диагностика) низ дар он басо эътимодбахш аст.

– Аҷаб! – гуфтам ман, чашми тааҷҷуб аз Сунбула нақанда.

– Магар ақидаи шумо дигар аст? – пурсид ӯ ва ба ҷавобам мунтазир нашуда, давом дод: – Охир, мо тору пуди

назарияю амалияро ба ҳам омехта карда партофтаем. Устоди бузург роҳҳои осону табиӣ муолиҷаро нишон медиҳад. Ана, ба саҳифаи нӯҳсаду дувоздаҳум нигаред. Вай касалии диабетӣ қандро ҷӣ хел фаҳмову одӣ муқаррар мекунад.

А. Баҳорӣ

Савол ва супориш

1. Ҳиссаҷаҳо асосан дар кадом услуби нутқ истифода мешаванд?
2. Ҳиссаҷаҳо ба савол ҷавоб мешаванд? Чаро?
3. Кадом ҳиссаҷаҳо бо нимтире навишта мешаванд?

48. Аломатҳои китобат дар ҳиссаҷаҳо

210. Матро хонед ва ҳиссаҷаҳои онро ёфта шарҳ диҳед. Гӯед, ки ҳиссаҷаҳо бештар кай истифода мешаванд? Аломатҳои китобати марбут ба ҳиссаҷаҳоро муайян кунед. Дар мавзӯи «Сухбати ду дӯст» муколамае таҳия кунед ва аз ҳиссаҷаҳо кор бигиред.

– Не, не, рафиқон! Ин хел шуданаш хуб нест! Аз саховатмандию меҳрубониатон гардам. Кам монд, ки сарашро сила кардаю офарину боракалло мегуфтед. Ростӣ гап, ин меҳрубониҳоятон бечо. Аз гуноҳ ҷашм пӯшидану рӯйпӯш кардан, бовар кунед, оқибати хуб надорад. Ба ҳар ҳол гуноҳ гуноҳ аст!

– Э – е, аз барои Худо, ба ту ҷӣ шуд, Далер?

Гуноҳи як борро ҳама мебахшанд, – даст афшонда гуфт Юсуф.

– Хайр, ба ту ҷӣ, Далер, бе ин ҳам дар ин дӯзах базӯр нишастаем. – аз паҳлу касе овоз баровард.

– Гапро дигар кашол надеҳ. Ба гумонам, ману ту ҳам чандон моҳи беайб нестем, Далер? – Юсуф боз ба Далер гап мепарронд.

– Агар ба Акбар ҳамин хел некӣ мекардагӣ бошем, беҳтараш накунем. Дар ҳаққи ман ҳар чи фикр мекунад, ихтиёр доред. Лекин бояд андозаи гуноҳашро фаҳмад. Ҳар кор сари вақт доштааст. Бале, сари вақт доштааст.

Хиёбони серодами шаҳр. Дар байни анбуҳи одамони роҳгузар назари мо ба Далер меафтад. Ӯ дар муқобили чараёни одамон якто-яктою вазнин қадам монда ба чониби мо меояд. Аз қафо ҷавони ба синну сол аз Далер хурдтаре ба одамон бархӯрда шитобон аз паҳлуи Далер меояд.

– Хайр, росташро гӯй. Далер, ин якравиат чӣ маънӣ дошт? Ту бо ин киро хурсанд карданӣ шудӣ, киро? – Тез-тез нафас гирифта, бо хашм ба Далер менигарад.

– Киро, мегӯӣ? – Далер ба рӯи ҷавон маънидорона нигоҳ мекунад, – киро? Ҳ-м...

Дар зимни чунин манзара ва анбуҳи одамони роҳгузар Навишта пайдо мешавад.

Меҳмон Бахтӣ

Савол ва супориш

1. Саховатмандӣ-ро талаффуз кунед ва гӯед, ки чиро пай бурдед?
2. Бо истифодаи калимаи **анбуҳ** ҷумлае тартиб диҳед.
3. Муродифи **хайр** кадом калима аст? Ҷумлае гӯед бо истифода аз он.

211. Матнро хонед ва гӯед, ки дар он сухан дар бораи кӣ меравад? Ҳиссаҷаҳо ба матн чӣ тобише бахшидаанд?

Ҷавон Восеъро аз кӯча гардонда овард.

–Хайр майлаш, – ин дафъа нармтар шуда гуфт Мирзои қорӣ. Ман туро ба галабонӣ мегирам. Аммо як-ду нафар одам даркор, ки туро шиносанду кафил шаванд, – боз шарт монд бой.

Амин дар ғояти нохушнудӣ ба меҳмони бадгумонаш назари сарзанишкорона афканд. Восеъ бошад, ришҳанде карду гуфт:

– Кафил надорам, тақсир.
 – Оё дар ин чоҳо ягон шинос-пинос ҳам надорӣ?
 – Не, надорам.
 – Хайр, дар Янгибозор надошта бошӣ, дар Душанбе ё
 Ҳисор ҳам надорӣ?
 – Дар Душанбе дорам,
 – Кӣ вай, шиносат?
 – Як машқоби ховалингӣ.
 Бой истехзои Восеъро нафаҳмида гуфт:
 – Як машқоби бесару сомон чӣ касест, ки ба каси дигар
 кафил шуда тавонад? Боз ба худи вай кафил ёфтани даркор!
 – Тақсир, модом ки шумо ба ман бовар накунед... дигар
 чӣ ҷойи гап!
 Инро гуфта Восеъ боз ба тараддуди рафтаи афта буд,
 ки Амин ўро боздошта, ба меҳмонаш «кафил ман худам»
 гўён ин дафъа худаш аз ҷониби бой бо Восеъ ба гуфтугў да-
 ромад.

Сотим Улуғзода

49. Ҷой ва мавқеи ҳиссачаҳо

212. Матнро хонда, мазмуни онро нақл кунед. Ҷумлаҳои ҷумлаҳои, ки ҳиссача доранд, муайян кунед ва нависед. Ба имлои ҳиссачаҳо диққат диҳед. Муқолаи тартиб диҳед ва дар он ҳиссачаҳои истифода баред.

Ясаул... аз вай пурсид:

– Магар ту хоҳари ин ҷавон мебошӣ, ки ба вай ин қадар дилсўзӣ мекуни?
 – Не, гуфт Гулнор.
 – Хоҳарзодаи ин ё бародарзодааш ҳастӣ?
 – Не!
 – Пас маълум мешавад, ки занаш ҳастӣ! Гулнор бошад, хичолатмандона «ҳанўз не!» гуфт.

Ясавул сари худро чунбонида зери лаб:

– Сабаби ин дилсӯзиҳо маълум шуд, – гуфт ва ба Гулнор нигоҳ карда, – хуб, бисёр ғам махӯр! Дар ин наздикиҳо котаи худро дар Сари Чӯй ё ки дар Ҳисор хоҳӣ дид, – гуфт ва хост, ки ба роҳ дарояд.

Гулнор, ки аз нармгуфториҳои аввалини ясавул ба халосии маҳбубаш умедвор шуда буд, бо суханҳои охириаш якбора ба навмедӣ афтод, дунё ба назараш торик ва сиёҳ шуд, ҳеч чизро намедид ва аз чизе ҳам бок надошт: бо як далерии шерона монанди гурбае, ки ба саги ба бачааш қасдкарда ҳамла орад, девонавор худро ба тарафи ясавул ҳаво дод:

Эй золими хунхори дилозор, чунӣ, ки аз болои аспат гирифта ба рӯйи сангат занам? – гӯён хост, ки аз камари ясавул гирад.

Ясавул, бе он ки пойи худро аз рикоб (узангу) барорад, бо пошнаи мӯзааш ба сари синаи Гулнори дилафгор чунон зад, ки мурдавор парида якчанд қадам поинтар ба чуқурие афтод ва як чир зада хомӯш монд.

Садриддин Айнӣ

213. Матнро хонед ва ҳадафи нависандаро шарҳ диҳед. Нависанда дар ин матн чиро тарғиб мекунад? Шумо ба мусиқии миллӣ ва мусиқии классикии халқҳои дигар чӣ гуна муносибат доред? Доир ба муносибати яке аз ҳамсинфатон бо мусиқии миллии классикиамон мусоҳибае тартиб диҳед ва аз ҳиссаҷаҳо истифода баред. Ҷойи ҳиссаҷаҳоро шарҳ диҳед.

Рӯзе аз рӯзҳо Пайрав дар Самарқанд аз ман пурсид:

– Ту мусиқии классикии русӣ ва аврупоиро мефаҳмӣ?

Гуфтам:

– Не, волло.

Гуфт:

– Эй носкаду, бо ин аҳвол чӣ навъ худатро одами маданӣ ҳисоб мекунӣ?

Носкаду бадтарин дашноми ӯ буд. Вақте ки аз нодонӣ, нофаҳмии касе ба танг меомад, ӯро носкаду гуфта даш-

ном меод. Сухани дашноми дигаре аз вай нашунида будам. Шояд ин хел гапҳоро наредониста бошад.

Ба суханони худ давом карда гуфт:

Ба ману ту акнун мусиқии бойи русӣ ва аврупоиро нафаҳмидан айб аст. Завқе, ки кас аз онҳо ҳосил мекунад, бо мусиқии мо ғайриқобили қиёс аст. Барои ин ба операҳои русӣ бисёртар рафта гӯш кардан даркор. Ҳоло ба Самарқанд операи хеле хуби русӣ омадааст, ки бехтарин асарҳои классикии рус ва ғарбро намоиш медиҳад. Биё, ҳамроҳ меравем.

Қарор додем, ки ҳеч як тамошои он театрро тарк накарда бинем.

Раҳим Ҳошим

214. Шеърро равону возеҳ хонед ва гӯед, ки моҳияти он аз чӣ иборат аст? Эҳсоси ғарибӣ асосан дар кадом байт равшан ифода ёфтааст? Шоир ҳиссиёти ғарибиро ба воситаи кадом ниҳоҷо ба қалам додааст? Дар мавзуи «Ғарибӣ» нақле нависед.

Дил муқими кӯйи ҷонон асту ман ин ҷо ғариб,
Чун кунад бечораи мискин тани танҳо ғариб?
Орзуманди диёри хешаму ёрони хеш,
Дар ҷаҳон то чанд гардам бесару бепо ғариб?
Чун ту дар ғурбат наяфтодӣ, чӣ донӣ ҳоли ман?
Меҳнати ғурбат надонад ҳеч кас, илло ғариб.
Ҳаргиз аз рӯйи қарам рӯзе напурсидӣ, ки чист
Ҳоли зори мустаманди монда дур аз мо ғариб.
Чун дар ин даврон намеафтад касе бар ҳоли худ,
Дар чунин шаҳре, ки мебинӣ, кӣ афтад бо ғариб?
Дар ғарибӣ ҷон ба саҳтӣ медиҳад мискин Камол,
Во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғариб!

Қамолӣ Хуҷандӣ

Савол ва супориш

1. Ифодаи меҳнати ғурбат-ро шарҳ диҳед.

2. Муродифҳои **илло** кадомҳоанд? Яке аз онҳоро истифода бурда ҷумлае тартиб диҳед.
3. Ифодаи **аз рӯйи карам** ба кадом маъно омадааст?
4. Такрори ҳиссачаҳо чӣ оҳанге медиҳад?
5. Дар шеър ҳиссачаҳо ҷойи доимӣ доранд ё не?

50. Ниҳо ва имлои он

Дар хотир доред:

1. Ниҳоҳо ва калимаҳои модалии зерин: дарего, Илоҳо, Худоё, ҳайфо, раве, хезе, ва ғ. якҷоя навишта мешаванд.
2. Ниҳоҳои таркибии зерин: сад дарег!, сад афсус!, бисёр афсус!, сад ҳайф!, во дарего! ва ғ. чудо навишта мешаванд.
3. Ниҳоҳои такрор: бай-бай, баҳ-баҳ, вай-вай, ҳай-ҳай ва ғ. бо нимтире навишта мешаванд.

215. Порчаи манзумро хонда, мазмуни онро шарҳ диҳед. Гӯед, ки ғаму андуҳи шоир дар кадом мисраъҳо равшану возеҳ инъикос ёфтааст? Ба кадом шакли шеърӣ суруда шудааст?

Дӯстон! Фочиаи саҳт биёмад ба сарам,
 Рафт аз ин фочиа руҳ аз тану нур аз басарам.
 Хабаре омаду рафт аз дилу ҷон тоқату хуш,
 Баъд аз ин кай шавад аз ҳушу дилу ҷон хабарам?!
 Хабар ин аст, ки бо теги ситам кушта шудааст,
 Додарам – қуввати рӯҳу дилу қути чигарам.
 Аз ҳучуми аламам қуввати фарёд намонд,
 То ҷунин дашнаи бедод фалак зад ба сарам.
 Чигарам об шуду реҳт зи ду чашми тарам,
 Чигарам, во чигарам, во чигарам, во чигарам!

Садриддин Айнӣ

Луғат

фочиа – ҳодисаи пурмусибат
дашна – ханҷар

басар – чашм, дида
фалак – киноя аз амир

216. Матнро хонед ва ҷумлаҳои нидодорро ҷудо карда нависед. Ба имлои нидоҳо диққат диҳед. Гӯед, ки онҳо дар ҷумла чӣ вазифаро адо кардаанд? Дар мавзӯе иншо нависед ва нидоҳои мувофиқро истифода баред.

– Ўху, ўху, ўху – сурфа карда касе аз дарвозаи кӯча даромад.

Бо шунидани ин овоз ҷуфтрон, ки нав аз кор омада, ба рӯйи суфачаи пеши саисхона хобида буд, сари худро як бардошта ба оянда нигоҳ кард ва боз ҷомаи кори хуро ба сараш печонда ба хоб рафт.

– Собир! – Ўй Собир! – гуён оянда фарёд кашид. Ҷуфтрон серосема сар аз хоб бардошта:

– Лаббай, – гуфт.

– Магар ба хонаи ман хоб бардошта омадӣ? Сари шаб ки ҷуфтро мебасти, магар таъин накарда будам, ки аз ҷуфтрони омадан замон ба сари хирман рав?! Бодгарон ҳама дузданд, ҳамин ки чашро хато карданд, гандумро ба хонаи худ мекашонанд. Гарданканда! Ҳамин қадар таъину такшинони ман кучо рафт?

Собир чашмонашро молида-молида аз ҷой хеста:

– Хӯчаин! Магар нахобида кор карда мешавад?! – гуфт.

Хӯчаин шӯрида:

– Магар нони хӯчаинро муфт гумон кардӣ? Дар вақти хӯрок гов барин мехӯрӣ, кор фармоям, хари ланг... Хоб ки даркор будааст, чаро ятим истодӣ? Зимистон вақти бекорӣ дар хонаи худ чунон хобӣ, ки то баҳор барнахезӣ...

Садриддин Айни

217. Матнро хонед ва гӯед, ки он дар бораи кӣ маълумот медиҳад? Нидоҳо ва ҳиссаҳои матнро аниқ сохта, нақши онҳоро маънидод кунед.

Ассалому алайкум, махдум, – Дониш аз ин саломии ногаҳонӣ тааҷҷуби ҷавонро диду зуд илова кард:

– Шумо маро дар хотир надоред. Вақте ки ман дар сафари аввал бо падаратон шинос шуда, ба хонаи шумоён рафтуой доштам, шумо понздаҳсола будед. Ҳамоно аз хотир баровардаед.

– Ростӣ, ки дар хотир надорам.

– Падаратон маро Аҳмад-мирзо мегуфтанд. Ман бухорӣ мешавам...

– Эҳа, Мирзо-оғо, чӣ тавр шуморо нашинохтаам, охир ман ҳамеша «Мирзо-оғо ба ман якто расм кашида диҳед» гуфта шуморо безор мекардам...

– Ҳа, бале, дар хотир доштаед... Даҳ рӯз шуд, ки ба Оренбург расидем ва қариб ҳар рӯз ба ҳамин дӯкон меоям ва ҳамеша баста аст. Гумон кардам, ки падаратон ба Қазон ё Уфа кӯчида рафтаанд...

– Не, Мирзо-оғо, як моҳ шуд, ки падарам ба зиёрати Маккатуллоҳ баромаданд. Дирӯз аз Истамбул хат гирифтам, ки савори кишти ба сӯйи Макка роҳ гирифтаанд. Рӯзҳои охир шуморо бисер ёд мекарданд.

– Афсус, афсус чӣ иштиёқи дидори он кас доштам!

– Панҷ-шаш соли охир он кас аз корҳои тичорат канора гирифта, ба таҳқиқи улум машғул шуданд. Чандин осори олимони русу фарангиро ба забони тоторӣ тарҷума карданд, аммо ба нашри онҳо дасташон нарасид. Қиблагоҳӣ хеле орзу доштанд, ки ин дастнависхоро аз назари шумо гузаронанд. Кошки, ба кулбаи банда қадам ранҷа мекардед, ки ман ин таълифотро ба шумо манзур кунам!

– Бо камоли майл! Худам ҳам дар ин рӯзҳо аз бешуғлию бекитобӣ ба чон расида будам. Имшаб хатман ба хонаатон меоям...

Расул Ҳодизода

Савол ва супориш

1. Магар ду ва ё зиёда нидою ҳиссаҷа паси ҳам омада метавонад?
2. **Истамбул**-ро бори дигар талаффуз кунед ва шарҳ диҳед.
3. Шумораҳои тахминӣ чӣ тавр навишта мешаванд?

218. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Нидоҳо қай ва барои чӣ истифода шудаанд? Дар мавзуи «Ҷар лаҳза ғанимат аст» иншо нависед.

Саълабӣ шоире аз шуарои пойтахти Мансури халифа буд. Гуфт:

– Рӯзе қасидае ғарро (хуб) гуфтам ва ба умеди силаи (инъом) кулӣ пеши халифа бурдам ва бар ӯ хондам ва дараҷаи қабул ёфт.

Баъд аз он гуфт:

– Эй Саълабӣ, кадом дӯсттар дорӣ? Он ки туро сесад динор зари сурх диҳам ё се калима ҳикмат ба ту омӯзам, ки ҳар яке ба сад динор зари сурх арсад.

Ман бинобар хушомад гуфтам:

– Ҳикмати боқӣ беҳ аз неъматӣ фонӣ.

Гуфт:

– Калимаи авал он, ки чун чомаи ту кухна бошад, мӯзаи нав мапӯш, ки бад намояд.

Гуфтам:

– Оҳ, вовайло, ки сад динорам бисӯхт!

Халифа лаб ширин карду гуфт:

– Калимаи дувум он, ки чун равған дар риш молӣ, ба зери риш марасон, ки гиребонро чарб кунад.

Гуфтам:

– Дареғ, сад дареғ, ки дувист динорам зоеъ шуд. Халифа табассум карду гуфт:

– Калимаи севум...

Пеш аз он ки баён кунад, гуфтам:

– Эй халифаи рӯзгор, бар иззати парвардигор, ки ҳикмати севумро нигоҳ дор ва сад динори боқиро ба ман деҳ,

ки он маро ҳазор бор нофеътар аст аз ҳикмат шунидан.
Халифа бихандиду бифармуд, то понсад динор зари сурх
оварданд ва ба ман таслим карданд.

аз «Латиф-ут-тавоиф»

Савол ва супориш

1. Калимаи **дуҷум** боз кадом шакли навишт дорад? Имлои онро дар хотир ниғаҳ доред.
2. Ҳикмати ин ҳикоя дар чист?
3. **Понсад** ё **панҷсад**?
4. Муродифҳои **таслим кардан**-ро ёбед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

51. Кор бо матни ЭССЕ

219. Матнҳои ЭССЕ-ро бодикқат хонед. Аниқ созед, ки мухтаво-яшон ба талаботи ба ЭССЕ гузошташуда пурра ҷавобгӯ хастанд?

Китоби дӯстдоштаи ман

Аниси кунчи танҳои китоб аст,
Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст.

Оре, китоб ягона воситаест, ки касро дар лаҳзаҳои душвор дастгирӣ менамояд, ба тану ҷони ӯ неруи тоза ато мекунад. Вақте ки кас китобро ба даст мегирад, ба олами афсонавӣ фарқ мегардад, дар сараш ҳаёлҳои ширин, ачибу ғариб парвоз менамоянд.

Китоб гавҳари зиндагист, омӯзгори баҳамтост. Вай ба кас нек чисту бад чистро меомӯзад, бохирадӣ, фарзонагӣ барин хислатҳои ҳамидаи инсониро ташвиқ мекунад. Дар китоб паҳлуҳои гуногуни зиндагӣ бо тамоми рангорангиаш баён мегардад, шахсони неку бад дар мизони зиндагӣ одилона баркашида мешаванд.

Вақте ки ман фарқи мутолиаи китоб мегардам, ба киштии сафед савор шуда, дар баҳри умед шино мекунам ва ҳамроҳи қаҳрамононаш дар ҳамаи амалиёти онҳо ширкат меварзам.

Оре, китоб дӯсти беназири ман аст. Вай бароям гириҳи ҳар муамморо мекушояд, фарқ кардани хайру шарр, оқилӣ, ватандӯстиро меомӯзад.

Китоби дӯстдоштаи ман повести Болта Ортиқов "Ҳирси дунё" мебошад. Қаҳрамонони мусбати асар Ҳалимҷон-амак. Шукур-полвон, Беҳзод, Фароғат буда, қаҳрамонони манфӣ Хосияттарангу Абдуқодири грузотаксӣ ба шумор мераванд. Ин повест аз он ҷиҳат китоби дӯстдоштаи ман аст, ки адиб дар он шахсонро тасвир кардааст, ки фарзандони онҳо дар дуруҳаи зиндагӣ мемонанд.

Падари Беҳзод шахси бообрӯи деҳаашон буд, ба қавли баъзе устухонаш бо меҳнат шах шуда буд. Валекин мо-

дари Беҳзод Хосияттаранг ҳариси пулу мол буд. Барои пул шуда вай на танҳо худро мефурӯхт, балки агар лозим шавад, шавҳар ва фарзандонашро низ қурбони пул мекард. Ана ҳамин тавр, Беҳзод намедонист, ба роҳи кӣ равад ва чӣ қор кунад. Агар ба роҳи модар равад, медонист, ки бояд дузд, таррор, ҳаромхӯр шавад, бо шахсони пасту сифла ҳамтабақ гардад. Аммо падар аз ӯ хафа мешуд ва саҳт меранҷид. Агар бо роҳи падар равад, ёру толеъ мададгор ва дӯстонаш чу пайванди қон ҳамеша дар паҳлуаш мебошанд. Дар чамъият ба сари баланду руйи сурх зиндагӣ хоҳад кард. Беҳзодро шабҳо чунин фикрҳои мубҳам танҳо намегузошт, майнашро гич карда, хотирпарешон сохта буд. Дар ин ҷо овардани пораи шеъри Лоик бамаврид аст:

Напурсида зи мо зоданд моро,
Насиби зиндагӣ доданд моро.
Барои хеш то роҳе бичӯем,
Сари дуруҳа бинҳоданд моро.

Чӣ бадбахтӣ! Дар ҳамин лаҳзаҳои мураккаби зиндагӣ падари Беҳзод фоҷиавӣ фавт мекунад. Пеш аз вафоташ Ҳакимҷонамак ба Беҳзод гуфта буд: "Ҳамеша ва дар лаҳзаҳои душвор аз Шукурамакат маслиҳат пурс. Бо роҳи модарат нарав".

Падараш Беҳзодро танҳо гузошт. Акнун модараш хурсанд буд, гӯё ки аз балое халос шуда бошад. Вай акнун кам-кам дили писарашро ба пул гарм мекард, ба гӯшаш сафсатаҳои бемаънӣ мехонд. Вале ҳамеша панди падар ва маслиҳатҳои Шукурамакро аз хотир намебаровард. Оқибат модарашро низ пул ба коми худ кашид, яъне пул қурбони худ кард.

Беҳзод акнун ятим мемонад. Не! Ҳеҷ гоҳ! Шукур-полвон Беҳзодро ҳамчун писари худ қабул намуда, ӯро ба парасторияш мегирад. Дар роҳи пурмашаққати ҳаёт ба ӯ роҳи зиндагӣ меомӯзад.

Хулоса, аз ин повест ман бисёр чизҳоро барои худ кашф намудам. Ин повест бароям аз ҳарисию чашмгуруснагӣ барҳазар буданро ташвиқ намуд. Китоб мояи ҳаёт аст. Агар китоб намебуд, мо шояд ки дар роҳи ноҳамвори зиндагӣ ба душвориҳо рӯ ба рӯ мешудем, пешпо мехӯрдем.

Табиатро мебояд ҳифз намуд

Одам бо табиат зинда аст, зеро табиати атроф сарчашмаи ҳаёт дар қураи Замин мебошад. Ба ғайр аз ин, табиат сарчашмаи асосии қонеъ гардонидани талаботи моддӣ ва маънавии ҳар як инсон ба шумор меравад. Гузаштагони мову шумо ҳамбастагии омилҳои табиӣ – обу ҳаво, набототу ҳайвонот, олами моддӣ ва маънавиро аз масоили асосии табиӣ маҳсуб медонистанд.

Табиат барои инсон чӣ нақш дорад? Ҳифзи табиат зарур аст? Захираҳои табиӣ чӣ гунаанд? Дар робита ба ин масъала мехоҳам фикру андешаи худро баён намоям.

Табиати атрофе, ки моро ихота кардааст, барои ҳар як инсон муҳити ҳаётӣ ва манбаи аввалини зиндагии ӯст. Инсон ҳамчун як намуди биологӣ, табиӣ, физикӣ муҳтоҷи ҳавои тоза, оби ширин, набототу ҳайвоноти дилангез ва ҳарорати гарми табиӣ мебошад. Табиати атроф бошад, ҳамеша дар ҳаракат аст.

Инсон низ дар тули қору фаъолияти хеш ҳамчун узви ҷомеа ва табиат мисли дигар организмҳои табиӣ ба муҳити зист таъсир мерасонад. Вале ин таъсир назар ба таъсири дигаре, ки ҷомеа ба воситаи меҳнат мерасонад, хеле кам аст. Мо медонем, ки таъсири ҷомеа ба табиат ноғузир аст ва он дар натиҷаи инкишофи ҷомеа, зиёдшавии миқдор ва ба моддаҳои мавриди истифодаи рӯзгор ба амал меояд.

Инсон ба таъсир намудани худ метавонад, ки мувозинати умумии табиати атрофро тағйир диҳад. Дар замо-

ни пеш одамон ба табиати атроф беаҳмият буданд. Онҳо минбаъд дарк намуданд, ки захираҳои табиӣ низ ба охир мерасанд, бинобар ин, ба андешаи онҳо истифодаи оқилона ва ҳифзи табиати атроф пеш омад.

Ҳифзи табиат яке аз масъалаҳои муҳимми ҷомеа ба шумор меравад. Ҳифзи табиат дар асоси истифодаи оқилонаи, азнавбарқароркунӣ ва ҳифзи захираҳои табиӣ роҳандозӣ мегардад.

Ман чунин фикр мекунам, ки мақсади асосии ҳифзи табиат ташкили шароити хуб барои ҳаёти ҳамарӯзаи одамон мебошад. Дар замони муосир ба мақсади ҳифз намудани табиат аз усулҳои гуногун истифода мебаранд. Яке аз он усулҳо муайян менамояд, ки ҳамаи омилҳои табиӣ барои инсон аҳаммияти калон доранд. Масалан, ҷангал беш аз 20 ҳазор маҳсулот медиҳад ва пеш аз ҳама манбаи асосии масолеҳи сохтмонӣ мебошад, лекин вай ҳамчунин хусусияти танзимкунии об, хок ва бавучудории ҳавои тозаро низ дорад. Бе ҳифзу истифодаи оқилонаи табиат рушду инкишофи ҷомеа номумкин аст. Оқилонаю сарфакорона истифода намудани сарватҳои табиӣ гарави ҳифзи он мебошад.

Мо медонем, ки об, ҳаво, хок, канданиҳои ғоиданок ҳама захираҳои табианд. Онҳо ба гурӯҳҳои тамомшаванда ва тамомнашаванда ҷудо мешаванд. Баъзе аз онҳоро аз нав барқарор намудан мумкин аст. Аз қабилҳои хок, олами набототу ҳайвонот ва ғ. Ба гурӯҳи захираҳои табиӣ барқарорнашаванда захираҳои дохил мешаванд, ки аз нав пайдо намешаванд. Захираҳои тамомшаванда аз сарватҳои обӣ, иқлими кайҳонӣ иборат мебошад.

Хулосаи ман дар ин масъала ин аст, ки табиати атрофро бояд тоза нигоҳ дорем. Захираҳои табиӣ, ки мо дорем, бояд онҳоро оқилона сарф намоем. Дар натиҷаи рушду инкишофи саноат ва нақлиёт ҳаво ба боду ҷанг ва газҳои гуногун олуда мешаванд. Ҳавои ифлос ба саломатии инсон зарар мерасонад. Бинобар ин, тоза нигоҳ доштани

муҳити табиӣ ва фазоӣ яке аз вазифаҳои асосии ҳифзи табиат ба шумор меравад

аз "Роҳнамо ба довталабон"

220. Матро хонед ва ба хотир гиред, ки рангҳои асосӣ кадомҳоянд ва дар таҳияи матн беғалату бамавқеъ рангҳоро истифода баред.

Навиштаанд, ки дар забони тоҷикӣ ҳафт калимаи решагии махсус ҳаст, ки бевосита аломати рангҳоро ифода менамояд:

Сурх яке аз рангҳои асосии тайф (спектр) буда, байни рангҳои гулинору бунафш меистад;

Зард байни ранги гулинору сабз қарор дорад, ранги тиллоӣ, зардии тухм, гандум, бихӣ, қаҳрабо ва нахӯдро дорад;

Сабз байни зарду ҳаворанг меистад;

Кабуд байни рангҳои бунафшу сабз қарор дорад;

Бунафш ранги кабуди тобиши сурхдоштаро ифода мекунад;

Сафед ранги барфу бўрро дорад, акси сиёҳ аст

Сиёҳ ранги ангиштро дорад.

Инҳо мафҳумҳои бевоситаи рангҳоянд.

Савол ва супориш

1. Мафҳумҳои рангҳо аз рӯйи монанкунии кадомҳоянд? Ёбед ва нависед.
2. Пасвандҳое, ки бо исми омада ранги ашёро мефаҳмонанд, кадомҳоянд? Номбар кунед.
3. Калимаҳои иқтибосиеро, ки рангро ифода мекунанд, нависед ва мисолҳо оред.

ХШ. ТАКРОРУ ЧАМЪБАСТИ МАВОДДИ ОМУҲТА

52. Такрори имлои исму сифат

221. Шеърро равшану возеҳ хонед. Нуктаи асосии шеърро дарк кардед. Ҳадафи асосии шоир чист? Ин шеър ба кихо нигаронида шудааст? Қадом ном ба шеър муносиб аст? Онро дар матни шеър ҷустуҷӯ кунед.

Ранчи беҳуда кашад душмани дун,
Афтад аз пой аз ин ранчи фузун,
Нашавад ҳеч, магар хору забун,
Ғарқа дар хун бишавад ташнаи хун.

Ҷанг аз душману аз мо зафар аст,
Ватанам лонаи шерони нар аст!

Пушти ҳар санги Ватан сангари мост,
Тегаи кӯҳ дами ханҷари мост,
Сафшикан аскарӣ мо, лашкари мост,
Оҳанин бозуи мо, пайкари мост.

Ҷанг аз душману аз мо зафар аст,
Ватанам лонаи шерони нар аст!

Саркашӣ буд зи азал пешаи мо,
Рафта дар санг фуру решаи мо,
Кӯхро суфта кунад тешаи мо,
Вой бар хасми бадандешаи мо.

Ҷанг аз душману аз мо зафар аст,
Ватанам лонаи шерони нар аст!

Кӯчие рашк барад бар ману ту,
Бар адоват нигарад бар ману ту,
Ҳамчу калхот парадад бар ману ту,
Кина дар дил гузарад бар ману ту.

Ҷанг аз душману аз мо зафар аст,
Ватанам лонаи шерони нар аст!

Пеши кас зонуи мо қатъ нашавад,
Сари мо хам ба разолат нашавад,
Хасми мо ёри саодат нашавад,
Рӯ ба рӯ чуз ба қиёмат нашавад.

Чанг аз душману аз мо зафар аст,
Ватанам лонаи шерони нар аст!

Давлати Раҳмониён

Луғат

саркашӣ – сарбаландӣ, тавоноӣ

дун – паст, нокас; разил

суфта кардан – ҳамвор ва чилодор кардан

калхот – навъе аз парандаи даранда

разолат – пастӣ, нокасӣ

222. Матро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Аниқ созед, ки матлаби ин матн чист? Дар мавзуи "Илм – асоси рушди кишвар" иншо нависед.

Овардаанд, ки чун Аристотелисро вафот наздик омад, писарро пеши худ хонд ва гуфт: «Эй писар, дар асрори улум ва дақоиқи ҳикмат умри худро базл кардам ва бисёр гирехҳо ба нури ҳикмат кушода гардонидам, валекин маргро ҳеч ҳи-лат надонидам.

Агар сад кӯҳ бояд канд фӯлод,
Забун бошад ба дасти одамизод.
Чӣ чора, к-он банӣ одам надонад,
Ба чуз мурдан, к-аз он бечора монад.

Пас, бидон, ки изз ва давлате, ки аз мол бувад, зуд фонӣ шавад ва нест гардад. Иззат ва шараф дар илм аст, ки аз таҳвил ва интиқол ва фано ва завол берун аст ва ба тағайюри рӯзгор ва табаддули давлатҳо интиқол напазирад.

Эй писар, подшоҳон падари туро бузург доштанд ва падари ту яке аз раияти эшон буд ва раияти подшоҳон мулук-

ро ибодат кунанд ва парастанд. Ва миёни обид ва маъбуд тафовути бисёр аст. Агар падари туро илму адаб набудӣ, ӯ мар мулукро мисоли харе будӣ боркаш ё парастанда бандае будӣ коркун.

Пас, илм ба ҳосил кун, то шарафу иззат биёбӣ ва аз ма-заммати хумулӣ халос ёбӣ».

Муҳаммад Авфӣ

Лугат

Аристотелис (384-322 пеш аз милод) – яке аз барҷастатарин файласуфони Юнони қадим

базл – сарф, харч

изз – изат ва арҷмандӣ

раият – табаа, мардуми фармонбардор, тобеъ

обид – ибодаткунанда, парастанда, худотаре

маъбуд – парастешкардашуда, чизе, ки онро парастеш меку-нанд

хумулӣ – гумномӣ, пастӣ; торикӣ

Савол ва супориш

1. Замонҳои феълҳои сарсатри аввалро шарҳ диҳед.
2. *Пасту хор будани фӯлод дар назди одам*-ро чӣ тавр ме-фаҳмед?
3. *Ба нури ҳикмат кушодани гиреҳ*-ро маънидод карда, бо истифода аз он ҷумла тартиб диҳед.

53. Такрори имлои шумораю ҷонишин

223. Матнро хонед ва натиҷаи бардоштаатонро нақл кунед. Ба матн ном гузоред! Дар мавзуи "Меҳнат – асоси зиндагӣ" иншоё нависед.

Овардаанд, ки дар боғе булбуле бар шохи дарахте ошёнае дошт. Иттифоқан, мӯре заиф дар зерин он дарахт хона сохта ва аз баҳри чандрӯза мақом маскаи пардохта. Булбул шабу рӯз гирди гулистон дар парвоз омад ва бар-бати нағамоти дилфиреб дар соз оварда ва мӯр ба ҷамъи

нафақоти лайлу наҳор машғул гашта ва ҳазордастон дар чаману боғ бо овози хеш ғарра шуда. Булбул бо гул рамзе мегуфт ва боди сабо дар миёна ғамза мекард. Чун он мӯри заиф нози гулу ниёзи булбул мушоҳида мекард, ба забони ҳол мегуфт:

– Аз ин қилу қол чӣ кушояд, қор дар вақти дигар падида ояд. Чун фасли баҳор рафт ва мавсими ҳазон даромад ва хор чойи гул бигирифт ва зоғ дар мақоми булбул нишаст, боди ҳазон дар вазидан омад ва барг аз дарахт резидан гирифт, рухсорай барг зард шуд ва нафаси ҳаво сард гашт, аз каллаи абр дур мерехт ва аз ғирболи ҳаво кофур мебехт.

Ногоҳ булбул дар боғ омад, на ранги гул дид ва на бӯйи сунбул шунид. Забонаш бо ҳазордастон лол бимонд. На гул, ки чамоли ӯ бинад ва на сабза, ки камоли ӯ нигарад. Аз бе-гулӣ тоқаташ тоқ шуд ва аз бенавой аз наво фурӯ монд. Ёдаш омад, ки охир рӯзе мӯре дар зери ин дарахт хонае дошт ва дона чамъ мекард. Имрӯз ҳочат бар дари ӯ барам ва ба сабаби қурбу ҳаққи чавор чизе талабам. Булбули гурусна пеши мӯр рафту гуфт:

– Эй азиз, саховат нишони бахтиёрест ва сармоия комгорӣ. Ман умри азизи худ ба ғафлат мегузоштам ва шабу рӯз ба ҳарза бонг медоштам, ту зиракӣ мекардӣ ва захира меандӯхтӣ. Чӣ шавад агар имрӯз аз он насиба каромат кунӣ!

Мӯр гуфт:

– Ту шабу рӯз дар қол будӣ ва ман дар ҳол. Ту лаҳзае ба таровати гул машғул будӣ ва даме наззора мағрур. Намедонистӣ, ки «ҳар баҳореро ҳазоне ва ҳар роҳеро поёне бошад».

Он вақт, ки чиқ-чиқи мастонат буд, ёди зимистон набу-да.

аз «Зарбулмасал ва мақолҳо»

224. Матро хонед ва музмуни онро нақл кунед. Андешаҳои ба миён гузоштаи нависанда ба шумо писанд омаданд? Чаро? Фикри шумо дар ин бора чист? Мухтасар нависед.

Фасли баҳор, рӯзи бозор будааст. Вақти баҳор одатан бақияи ҳосили порсола ба охир мерасад, аммо ҳосили нав холо напухтааст. Бинобари ин, баҳор дар бозор ҳама чиз қимат мешавад, ҳатто кӯзача, ки онро дар замин намеко-ранд.

Падарам, ки он вақт чавон будааст, тараддуи бозор-равӣ мекунад. Ҳамсояш бист тин дода, хоҳиш мекунад, ки барояш чорӯб биёрад.

– Арзон гирӣ, бақияш аз они худат, – мегӯяд ҳамсоя ба Ғамзати чавон ва Ғамзат гапи ҳамсояро ба гӯш ҳалқа карда, бозор меравад.

Дар бозор чорӯбфурӯшро меёбад ва ба савдои чорӯб шу-руъ мекунад.

Дар бозорҳои Шарқ молро соҳибаш ҳеч гоҳ ба нархи гуфтааш намефурӯшад. Чизи ба панҷ тин меарзидаро сад сӯм гуфтаниш мумкин аст.

Падарам чорӯби хуби бадоштро хуш мекунаду мепур-сад:

– Мефурӯшӣ?

– Набошад, ин чо чӣ кор мекардам?

– Чанд пул?

– Ду танга.

– Чорӯб асп нест, ки савдояшро аз осмони ҳафтум сар кунем, шудаширо гӯю мон.

– Ду танга.

– Шудаш чанд пул?

– Ба як танга деҳ.

– Ду танга.

– Буду шуди пулам – як танга.

– Ду танга.

– Ба ростӣ дигар пул надорам.

– Пулдор ки шудӣ, баъд биё.

Чун савдо намепазад, падарам бозорро як давр зада ме-бинад, ки дар наздикии растае мардум чамъ шудаанд. Он чо рафта, аз қабати одамон китф зада – китф зада мебарояд ва

мебинад, ки мардум хониши Маҳмуди ҳофизро гӯш меку-
нанд.

Маҳмуд дар ҳалқаи одамон танбӯр ба даст ҳофизӣ ме-
кард. Ӯ гоҳ танбӯр менавохт, гоҳ дасташро якбора рӯи
тори танбӯр гузошта суруд мехонд. Ҳама гӯшу хуш гашта
буданд. Агар ин ҷо паша пар мезад, шунида мешуд. Як
ҷавонписар дар вақти хониши Маҳмуд сулфид. Марди
сарсафед, ки зоҳиран падари он ҷавон буд, писарашро аз
давра дур кард.

Дар чунин хомӯшӣ, ки ғайр аз суруди Маҳмуд чизе ба
гӯш намендарамад, як ҷалатуриинӣ бо ҳамсояш гап сар ме-
кунад. Ҷалатуриинӣ кори нек мекард: ба ҳамсояш, ки аварӣ
намедонист, мазмуни сурудҳои Маҳмуро мефаҳмонид.
Аммо ғубур – ғубури беороми вай ба дигарон ҳалал мерасо-
нид, наменд, ки сурудро гӯш карда лаззат баранд.

Ғамзати ҷавон аз ин кори ҷалатуриинӣ ба ғазаб меояд
ва аз нӯги остинаш кашида мемонад. Аммо ин ба вай таъ-
сир намекунад, пас ҳам шуда, ба гӯшаш мегӯяд, ки хомӯш
шавад, вале ҷалатуриинӣ ба ин ҳам аҳаммият надода, гап
задан мегирад. Ғамзат саросема ба атроф назар андох-
та мебинад, ки ҷорӯбфурӯш ҳам омада, суруд гӯш карда
истодааст. Давида рафта, ҷорӯби калонеро гирифта, бо
он ҷалатуриинии шилқинро хуб мекӯбад.

Ҷалатуриинӣ худ қафо гурехта, ҳар замон дӯғ зада мемо-
над, аммо падарам чунон хашмгин мешавад, ки дӯғашро
ҳам писанд накарда, задан мегирад ва охир аз он ҷо зада
пеш мекунад. Баъд падар назди ҷорӯбфурӯш меравад, ки
ҷорӯбашро баргардонад.

– Худат гир, – мегӯяд ҷорӯбфурӯш.

– Охир пули ман як танга, ту ду танга мегӯӣ.

– Бе пул гир. Музди рафтори ту аз нархи тамоми моли
ман зиёд аст.

– Ҳоло дар рӯи замин ҷалатуриинҳои сурудро вайрон
мекардагӣ бисёр шудаанд. Афсус, ки ҷорӯб нест ва касе
нест, ки он ҷорӯбро дар сари онҳо занад.

Ба сухани хуби нишонрас ва бурро дар кӯхистон чунин баҳо медиҳанд: «Ин гап ба як аспи зину афзолдор меарзад».

аз «Догистони ман»

54. Такрори имлои феълу зарфҳо

225. Матнро бодикқат хонед ва мазмунашро нақл кунед. Ҳадафи асосии адибро дарк кардед? Дар вақти нақл аз феълу зарфҳои нав истифода кунед.

Ҳамдиёрони олмонаҷоди муҳочир, ки аз базмҳои тоҷикӣ бо ифтихор меболиданд, сари ҳар қадам бо ҳасрат мегуфтанд:

– Ғайри Душанбеу Тоҷикистон ҳама чиз мерасад. Ҳамсояҳои меҳрубону ҳамкорони азиз, хиёбонҳои гулпӯши Душанбе ва боз дараи Варзоб ҳамеша ба хобамон мебарояд. Бовар кунед, баъзан ашк мерезем. Ҳо, ғарибӣ дили одама нозук обу адо мекардааст. Шунидани як сурудак, дидани манзараҳои Тоҷикистон ончунон ба дил таъсир мерасонад, ки беихтиёр оби чашм шашқатор мерезад...

Азизон, мо – чаъмияти ғарибонро, боз Тоҷикистони меҳрпарвар бо ҳам овард, – мегӯяд зане ба воситаи баландгӯяк, дар базми хайрбод ва меафзояд: – Ман худро ҳамеша тоҷикистонӣ меҳисобам, ифтихор дорам, ки тоҷикистониам. Росташ, ки дар ин мамлакат ин хел базму самимиятро дар шаби хобат мебинӣ. Нигоҳ кунед, чӣ хел мо ҳама мисли фарзандони як оила зебову озода, хушбахту сарфароз гирди як дастархон нишастем. Ватандорӣ чӣ бахти бузургу беназир аст. Афсус, ки инсон то аз канори Модар – Ватан дур нашавад, ба қадри ин неъматӣ бебаҳо намерасад. Зиндаву поянда бод, Тоҷикистони маҳбуб.

Абдулҳамид Самадов

226. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Оид ба Берунӣ маълумоте дошта бошед, зимни нақл илова намоед. Аз дониши муаллимон истифода бурда, дар бораи Берунӣ маълумоти худро пурра гардонед.

Профессор С. П. Толстов менависад:

“Хеле ба ҳам монанд будани образҳои илмии ду нафар хоразмӣни кабир – Берунӣ ва пешгузаштаи вай Муҳаммад ибни Мусо-ал Хоразмӣ, ки асосгузори математикаи “арабӣ” ва ба воситаи он математикаи аврупоӣ буд, касро ба ҳайрат меандозад... Ҳар дуи ин олимон, пеш аз ҳама, астроном ва математик мебошанд. Ҳар дуи онҳо ҳам ба мероси бойи маданӣ таъя намуда, анъанаҳои илмии юнониён ва ҳиндуёнро васеъ истифода мебарданд.”

Қойи дигар С. П. Толстов дар бораи Берунӣ чунин мегӯяд: “Мо дар шахси Берунӣ яке аз бузургтарин олимони аввали асрҳои миёнаро мебинем... Маданияти ҳазорсолаи Хоразми қадим, ки мустақил ва ба худ хос будани он ҳозир барои ҳамаи мо равшан аст, дар Берунӣ мучассам гардида буд.

Берунӣ ҳамчун олим – шахрванде, ки сабаби комёбиҳои аълоӣ ӯ ҳам дар ҳамин аст, мамлакати худ, халқи худ, забони худро хеле дӯст медошт, бо маданияти боҳашамати Хоразми қадим фахр менамуд ва ... манфиати халқро аз тамоми неъматҳои ҳаёташ баландтар, аз он чумла, аз илми дӯстдоштаи худ ҳам болотар мегузошт. Баробари халқи худ ва маданияти худро хеле дӯст доштаниаш вай ба комёбиҳои маданияи халқҳои дигар низ баҳои баланд меод.

... Берунӣ бар зидди одати дар он вақт ҳукумронбудаи бо хурофоти динӣ омехтани илм саҳт эътироз мекард. Вай шахси ҳақиқии соҳаи илм буда, барои ошкор кардани ҳақиқате, ки бо меҳнати устувор аз табиат зӯран ба даст оварда шавад, мубориза мебард.

... Берунӣ дар чумлаи шахсони кабир, одамони бузурги илмии ватании мо мавқеи мустаҳкамро ишғол менамояд.

Ҳ. У. Содиқов

227. Шеърро равон хонед. Ҳадафи шоирро пай бурдед? Бо дарки мазмун ба шеър ном гузореда ва номро дар худи шеър чӯед.

Чавонӣ зинату зеби ҳаёт аст,
Чавонӣ кудрату азму субот аст.
Чавониро наку медор доим,
Ки ӯ бахту саодат, ҳам нишот аст.

Чавонӣ гавҳари ноёб бошад,
Чавонӣ оташи пуртоб бошад.

Ғанимат дор даврони чавонӣ,
Чавонмардӣ намо дар зиндагонӣ.
Ки ҳамчун фасли зебои баҳорон,
Ба суръат бигзарад, ғофил намонӣ.

Чавонӣ гавҳари ноёб бошад,
Чавонӣ оташи пуртоб бошад.

Ба дониш зеби ҳар як анчуман шав,
Ба шуҳрат қаҳрамони кӯҳкан шав.
Дар ин даврони файзободу хуррам
Саодатманд фарзанди Ватан шав.

Чавонӣ гавҳари ноёб бошад,
Чавонӣ оташи пуртоб бошад.

Боқӣ Раҳимзода

228. Матнро бодикқат хонед. Дар бораи ҳаёти Сино ва оворагардиҳои ӯ эссе нависед. Сабабҳои оворагард шудани ӯро бо далелҳо шарҳ диҳед.

Абуалӣ баъзан аз додараш ҳам мактуб мегирифт.

Онҳоро шахсони муътамад меоварданд.

Модараш касал шудааст. Дар ҳамон рӯзе касал шудааст, ки Маҳмуд ҳавлӣ ва молу мулкро фурӯхта, назди Абуалӣ ба Гурганҷ омаданӣ будааст. Модар аз ҷой намехеста ва канизакон ӯро нигоҳубин мекардаанд. Абуалӣ тавасути номаҳо усули табобати модарро нишон медод, аммо маслиҳати ҳолӣ ғоиде намебахшид.

"Коре кунеду ба Бухоро барнагардед, – менавишт додараш – Маҳмуд, – шуморо доим одамони султон чустучӯ доранд. Онҳо якчанд маротиба ба ҳавлиатон даромада, тамоми кунчу канорашро кофтанд. Ҳатто ҳарамсарои занонаро кофтуков намуданд. Мугӯянд, султон фармудааст, ки шуморо зӯран назди ӯ ба дарбор дошта баранд".

Маҳмуд дар бораи ба дарбори волии амир Наср гузаронида шудани худ ҳарфе нанавишта буд. Дар он чо Маҳмудро хуб истинтоқ карда, чойи рафтаи Ҳусайнро фаҳмиданӣ мешуданд.

Дар мактуби додараш унвони номагир қайд нашуда буд. Имзои номанавис ҳам дида намешуд. Мабодо нома ба дасти ҷосусони султон ҳам афтад, онҳо ба нишони кӣ равона шудани онро пай бурда наметавонистанд.

Абуалӣ ҳамроҳи Берунӣ дар кӯчаҳо сайругашт намуданро дӯст медошт. Берунӣ бармаҳал аз падар ятим монда, бо заҳмату машаққати зиёде соҳиби маълумот гашта буд.

аз "Ҳақими бузург"

МУНДАРИЧА

I. ЗАБОН ВА СУХАН	5
1. Суду зиёни сухан	5
II. ИМЛОИ ҲАРФИ Й	8
2. Ҳарфи й дар таркиби калима	8
3. Фарқи пасванди й аз бандакҳои феъливу хабарӣ	13
4. Кор бо матни протокол: Протоколи сода	19
III. ҲАРФИ Ū ВА ИМЛОИ ОН	25
5. Фарқи ū аз у	25
6. Мавқеъ ва ҷойи ҳарфи ū дар калима	30
7. Кор бо матнҳо ва шарҳи имлои ū ва у	32
8. Кор бо протоколи муфассал	35
IV. ҲОДИСАҲОИ ОВОӢ (ФОНЕТИКӢ)	40
9. Ташдиди овозҳо	40
10. Монандшавии овозҳо	45
11. Ҷойивазкунии овозҳо	48
12. Бадалшавии овозҳо	51
13. Кор бо матни санад (АКТ)	55
V. ҲАРФИ САКТА (Ъ) ВА ИМЛОИ ОН	61
14. Мавқеъ ва ҷойи ҳарфи сакта дар забони тоҷикӣ	61
15. Вазифаи ҳарфи сакта	65
VI. ИМЛОИ ИСМ ВА СИФАТ	
16. Номҳои одамон, номҳои географӣ, номҳои маҷаллаҳо	
Ихтисораҳо ва имлои онҳо	68
17. Имлои сулолаҳои таърихӣ ва асарҳои илмию бадеӣ	71
18. Имлои исмҳои мураккаб	72
19. Бо нимтире навиштани баъзе исмҳо	76
20. Имлои сифатҳои мураккаб	77
21. Кор бо матни ваколатнома	82
22. Кор бо матни кафолатнома	86
VII. ФЕЪЛ. СИФАТИ ФЕЪЛИЮ ФЕЪЛИ ҲОЛ ВА ИМЛОИ ОНҲО	90
23. Бандакҳои феълию хабарӣ ва имлои онҳо	90
24. Феълҳои сохта ва имлои онҳо	94
25. Феълҳои таркибӣ ва имлои онҳо	99
26. Сифати феъливу феъли ҳол ва имлои онҳо	103
27. Кор бо матни қарордод	108

VIII. ШУМОРАВУ ҚОНИШИН ВА ИМЛОИ ОНҲО	116
28. Имлои шумораҳои таркибӣ ва касрӣ	116
29. Шумораи таркибӣ ва имлои онҳо	119
30. Қонишин ва имлои он	121
31. Қонишини шумо ва мавқеи истифодаи он	128
32. Кор бо матни тақриз	135
IX. ЗАРФ ВА ИМЛОИ ОН	142
33. Имлои зарфҳои сохта ва мураккаб	142
34. Зарфҳои таркибӣ ва имлои онҳо	146
35. Кор бо матнҳо оид ба шинохтани зарфҳо ва шарҳи имлои онҳо	150
36. Кор бо баъзе номаҳои расмӣ	153
X. ПЕШОЯНДУ ПАСОЯНД ВА ИМЛОИ ОНҲО	157
37. Фарқи пешоянд аз пасоянд. Имлои пешояндҳои таркибӣ	157
38. Истифодаи пешояндҳо дар назм ва имлои онҳо	163
39. Ба ҷойи якдигар омадани пешояндҳо	165
40. Пасояндҳо -ро, барин, боз, ҳамон, замон	168
41. Кор бо матни ЭССЕ	172
XI. ПАЙВАНДАКҲО ВА ИМЛОИ ОНҲО	180
42. Пайвандакҳои мураккаб, таркибӣ ва имлои онҳо	180
43. Мавқеи пайвандакҳо дар назм ва имлои онҳо	184
44. Пайвандакҳо ва аломатҳои китобат	185
45. Имлои санҷиш (Матн тибқи меъёр интиҳоб карда шавад)	191
46. Кор бо матни гузоришнома ва гузоришномаи хидматӣ	191
XII. ИМЛОИ ҲИССАЧА ВА НИДО	195
47. Ҳиссаҷаҳо ва имлои онҳо	195
48. Аломатҳои китобат дар ҳиссаҷаҳо	197
49. Ҷой ва мавқеи ҳиссаҷаҳо	199
50. Нидо ва имлои он	202
51. Кор бо матни ЭССЕ	207
XIII. ТАКРОРИ ҚАМБАСТИ МАВОДДИ ОМУҲТА	212
52. Такрори имлои исму сифат	212
53. Такрори имлои шумораю қонишин	214
54. Такрори имлои феълу зарфҳо	218

АМИНОВ САИДАМИР

ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Китоби дарсӣ барои синфи 10-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Муҳаррир	С. Аминов
Мусахҳеҳ	С. Некқадамов
Муҳаррири техникӣ	Қ. Назаров
Тарроҳ	М. Фуломзода

Ба чоп 28.12.2023 иҷозат дода шуд. Коғази офсет.
Чопи офсет. Андоза 60x90 $\frac{1}{16}$. Ҷузъи чопӣ 14,0.
Адади нашр 10 000 нусха.
Супориши № 71/2023

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, шаҳри Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел: 222-14-66 E-mail: nashriya@maorif.tj

Дар матбааи ҶДММ “Бебок” чоп шудааст.
Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе,
кӯчаи Неъмат Қарабоев, 17.